

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

16– 18. YÜZYIL
OSMANLI HİNT- BABÜR
KUMAŞ SANATLARI ETKİLEŞİMLERİ

Özlem N. ÖZTOKSOY
2502990007

Danışman
Prof. Dr. M. Baha TANMAN

İstanbul 2007

TEZDEKİ DÜZELTMELER

Tezin hemen hemen tüm bölümlerinde düzeltme gerçekleştirilmiştir. Düzeltme yapılmış olan sayfalar, en altta “DÜZELTME” yazılarak belirtilmiştir.

16-18. Yüzyıl Osmanlı Hint- Babür Kumaş Sanatları Etkileşimleri

Özlem N. Öztoksoy

ÖZ

Bu tez çalışmasında Osmanlı ve Hint- Babür sanatının en parlak dönemi olan 16–18. yüzyıllar arasında, iki ayrı sanat geleneğinde üretilen kumaşların birbirleriyle olan etkileşimleri sanat tarihi açısından karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde genel hatlarıyla Osmanlı ve Hint- Babür arasındaki ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler araştırılmıştır. İkinci bölümde kumaş ticaretinin tarihsel gelişimi içinde aynı kumaş kültürünü oluşturan gelişmeler ve kumaş desenlerine yansıyan sanatsal özellikler karşılaştırılmaktadır. Araştırma ve inceleme sonucu elde edilen örnekler kataloglanarak üçüncü bölümde sunulmaktadır.

Bu tezde temel olarak, Osmanlı ve Hint- Babür kültürleri arasındaki ilişkiler çerçevesinde, Osmanlı ve Hint- Babür kumaşlarının teknik ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi ve söz konusu iki sanat arasındaki etkileşimlerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma, aynı yüzyıllarda üretilmiş olan kumaşların birbirleriyle büyük ölçüde benzerlikler gösterdiğini ve dolayısıyla, söz konusu iki kültür arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kumaşların dokuma tekniği, desen, renk ve tasarım bakımından ortak yönlere sahip olması, her iki imparatorluğun ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda süregelen bir ilişki içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

İki kültür arasında ortaya çıkan bu etkileşim, karşılıklı olarak sanatçı ve mimarların dolaşımı sonucu gerek kumaşlarda ve gerekse diğer sanat eserlerinde benzer desenlerin kullanılmasıyla daha da güçlenmiştir. Bu çalışma ile söz konusu iki kültür arasında var olan ilişki ve etkileşimlerin sanat tarihi yönüyle ortaya çıkarılmasına yönelik mütevazı ve özgün bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

The Interactions between the Ottoman and Indian- Mughal Fabric Arts in the 16th - 18th Centuries

Özlem N. Öztoksoy

ABSTRACT

Between the 16th and 18th centuries, which have been the golden era of Ottoman and Indian- Mughal art, the fabrics produced in both of the fore-mentioned art traditions were in mutual interaction. These interactions were brought about especially by commercial affairs, and more importantly, the presents sent by the rulers to one another through Ottoman and Indian ambassadors.

The objective of this thesis is to examine the technical and compositional properties of the fabrics that changed places between the two countries and study the mutual influences between these two arts.

These great resemblances between the fabrics produced in the same centuries draw attention displays explicitly the interaction between the two cultures. These fabrics have very much in common in terms of weaving techniques, patterns, colors and design, which makes it obvious that both empires had an ongoing relationship on cultural, as well as economic and politic grounds.

These interactions have been strengthened by the patterns on other artworks which emerge out of changing places of the fabrics, the artists and architects mutually and have an original place in art history.

ÖNSÖZ

16-18. yüzyıllar arasındaki Osmanlı ve Hint-Babür Kumaş Sanatları ilişkilerini ve etkileşimlerini saptamak amacıyla hazırladığım doktora tezimin yardım ve destekleri olan bir çok kişi ve kuruma teşekkürlerimi sunmak isterim.

Öncelikle tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Baha Tanman'a, çalışmamın başından itibaren verdiği destek ve sahip olduğu çok geniş perspektifle yaptığı yönlendirmeleri, hazırlık sürecindeki teze ilişkin heyecanımın sürekliliğini sağladığı, kişisel kitaplığında bulunan yayınların kullanımına imkan verdiği ve diğer bütün katkıları için şükranlarımı sunarım.

Tez konusundaki seçimde önerisi, yaptığım çalışmalar süresince yüreklendirdiği ve her konuda verdiği destek için Sayın Prof. Dr. Nurhan Atasoy'a en içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Tez İzleme Komitesi Üyeleri olan Sayın Prof. Dr. Aydın Uğurlu ve Sayın Yard. Doç. Dr. Fulya Eruz'a verdikleri kaynak desteği ve daimi ilgileri, tez jüri üyelerinden Sayın Prof. Dr. Tarcan Yılmaz'a çalışmalarına göstermiş olduğu ilgi ve kaynak desteği, Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan'a ise tezin ilk bölümüne dair verdiği bilgiler ve yaptığı katkılar ile çalışmama destek olduğu için teşekkür ederim. Sayın Prof. Dr. Hüsamettin Aksu'ya yaptığım arşiv çalışmalarında verdiği destek ve Sayın Prof. Dr. Atilla Şentürk'e kendi alanında tezle ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler için çok teşekkür ederim. Sayın Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi'ye gösterdiği manevi desteği, çalışmalarında yüreklendirmesi ve teze katkı sağlayan düşüncelerini paylaştığı için minnettarım.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne müzelerine ait koleksiyonlarda çalışabilme, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü ve yetkililerine de denetimleri dahilinde rahat çalışma ve araştırma imkanı sağladıkları için teşekkür ederim. Özellikle Topkapı Sarayı Müzesinden Sayın Doç. Dr. Hülya Tezcan'a müze koleksiyonunda olan Hint- Babür kumaşlarının inceleme ve çekimlerini yapmam sırasında göstermiş olduğu destek ve katkılarından dolayı en derin teşekkürlerimi sunarım.

Sadberk Hanım Müzesi Müdür vekili Sayın Hülya Bilgi'ye, müze koleksiyonlarında alışabilmemi sağladığı için özellikle teşekkür ederim.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yetkilileri ve çalışanlarına uzun süreli çalışmalarım sırasında gösterdikleri sabır ve destekleri nedeniyle teşekkür etmek isterim..

Ayrıca yurtiçinde araştırmalarımı gerçekleştirdiğim Milli Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Kütüphaneleri, İşlam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi yaptığım çalışmalarda gösterdikleri yardım ve ilgi için de kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

Yurtdışında ise Londra'da Victoria and Albert Museum ve Kütüphanesi, British Library ve The Khalili Collections'da çalışmalarda bulundum. Başta Victoria and Albert Museum Koleksiyonu'ndaki çalışmalarımda yardım ve destekleri için Tim Stanley ve Rosemary Crill'e, The Khalili Collections'daki çalışmalarımda sağladıkları şartlar ve yayıma hazırlanmış olan katalogdaki koleksiyonlarına ait kumaşların özel çekilmiş fotoğraflarından yararlanmama izin verdikleri için, ayrıca araştırma konumla ilgili vermiş olduğu bilgiler ve hediye kitap için Sayın Professor J. M. Rogers'a şükranlarımı sunmak isterim. Özellikle The Khalili Collections yetkililerinden Nahla Nassar'a, uygun çalışma ortamı sunduğu ve destekleri için teşekkürlerimi sunmak isterim.

Doktora tezim Türk Petrol Vakfı tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Kurum yetkililerine çok teşekkür ederim.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı öğretim elemanları Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Emine Dönmez'e, Yrd. Doç. Dr. A. Tarkan Okçuoğlu'na, Dr. Gülberk Bilecik'e yoğun kaynakça paylaşımları nedeniyle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca vermiş olduğu destek için Yrd. Doç. Dr. Belgin Demirsar Arlı'ya teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında maddi- manevi desteklerini gördüğüm çalışma arkadaşlarıma özellikle de Ayşe Denknalbant'a değerli destekleri için teşekkür etmek isterim. Tez hazırlık sürecinde vermiş olduğu içten destek ve yardımları için Sayın Sultan Şahin'e teşekkür ederim. Ayrıca katalogta bulunan kumaşların çizimlerine yapmış olduğu değerli katkılarından dolayı Bizden Öztoksoy'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Özellikle İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Nil Sarı'ya öncelikle çalışmalarında göstermiş olduğu her türlü manevi ve moral destek, sağladığı imkanlar ve yapmış olduğu nazik ve yapıcı eleştirileriyle kazandırmış olduğu ileri görüş ve bilgi için şükranlarımı sunarım. Ayrıca aynı anabilim dalına bağlı olan Süheyl Ünver Nakışhanesi değerli mensuplarına başta önemli kaynakları zengin kişisel kitaplığı ve arşivi ile çalışmalarına destek olan Sayın Gülbin Mesara'ya ve Sayın Jale Yavuz'a tez çalışmasındaki desenlere ilişkin paylaşımlarından dolayı teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bu Doktora tezinin gerçekleşmesi ailemin sonsuz katkıları ve fedakarlıkları ile mümkün olabilmıştır. Kendilerine en derin teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Özlem N. Öztoksoy

Mayıs 2007

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZ (Abstract)	iii

ÖNSÖZ	v

İÇİNDEKİLER	viii

Resim Listesi	xv
Çizim Listesi	xxv
Harita Listesi	xxvii
Belge Listesi	xxviii
Kısaltmalar Listesi	xxix

GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

1. 16-18. YÜZYILLARDA EKONOMİK, SİYASAL VE KÜLTÜREL AÇIDAN HİNDİSTAN VE OSMANLI İMPARATORLUĞU İLİŞKİLERİ

1.1. 16- 18. Yüzyıllarda Hindistan	7

1.1.1. Hindistan'daki Türkler	7

1.1.2. Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler	9

1.2. 16- 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu	13

1.2.1. 16- 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti	13

1.2.2. 16- 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda İç ve Dış Ticaret	15

1.2. 3. Osmanlı İmparatorluğu’nun Kullandığı Doğu Ticaret Yolları	19
1.3. 16- 18. Yüzyıllarda Hindistan-Osmanlı İmparatorluğu İlişkileri	21
1. 3. 1. Hindistan Baharat Ticareti ve Ticaret Yollarının Değişmesi	21
1. 3. 2. Hindistan’da Türk Denizcilerinin Faaliyetleri	23
1.3. 3. Hindistan Müslüman Sultanlıkları ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Kültürel ve Diplomatik ilişkiler	25
2. BÖLÜM	
2.16-18.YÜZYILLARDA HİNDİSTAN VE OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA KUMAŞ	
2.1. 16-18. Yüzyıllarda Hint Kumaşları	32
2.1.1. Teknik Açıdan	32
2.1.1.1.Kuzey Bölgesi	33
2.1.1.1.1.Banaras	33
2.1.1.1.2.Chanderi	35
2.1.1.1.3. Tanda	37
2.1.1.2. Kuzey- Batı Bölgesi	40
2.1.1.2.1. Ahmedabad ve Surat	42
2.1.1.2.2. Aurangabad	43
2.1.1.3. Kuzeydoğu Bölgesi	43
2.1.1.3.1. Bengal	43
2.1.1.3.2. Orissa	45
2.1.1.3.3. Bihar	45
2.1.1.3.4. Assam	46
2.1.1.4. Güney Bölgesi	47

2.1.2. Desen Açısından	48
2.1.2.1. Kuzey Bölgesi	48
2.1.2.1.1. Banaras	48
2.1.2.1.2. Chanderi	54
2.1.2.1.3. Tanda	54
2.1.2.2. Kuzey- Batı Bölgesi	56
2.1.2.2.1. Ahmedabad ve Surat	57
2.1.2.3. Kuzey- Doğu Bölgesi	58
2.1.2.3.1. Bengal	58
2.1.2.3.2. Orissa	59
2.1.2.3.3. Assam	60
2.1.2.4. Güney Bölgesi	61
2.2. 16-18. Yüzyıllarda Osmanlı Kumaşları	62
2.2.1. Teknik Açidan	65
2.2.1.1. Atlas	68
2.2.1.2. Canfes	69
2.2.1.3. Çatma	69
2.2.1.4. Hatayi	69
2.2.1.5. Gezi	69
2.2.1.6. Kadife	70
2.2.1.7. Kemha	70
2.2.1.8. Seraser	70
2.2.1.9. Serenk	70
2.2.1.10. Selimiye	71
2.2.1.11. Sevayi (Sevai, Savai)	71
2.2.1. 12. Zerbaft	71

2.2.2. Desen Açısından	72
2.2.2.1. 16.Yüzyıl	73
2.2.2.1.1. Saz Yolu Üslûbunda Desen	74
2.2.2.1.2. Kaplan Çizgisi-Pars Beneği Deseni	74
2.2.2.1.3. Natüralist Üslûpta Desen	74
2.2.2.1.4. Oval Madalyonlu Desen	75
2.2.2.1.5. Dikey Dalgalı Dal Üslûbunda Desen	76
2.2.2.1.6. İç İç Benek Veya Ay Motifli Desen	76
2.2.2.1.7. Hilal Ve Yıldız Motifli Desen	77
2.2.2.2. 17.Yüzyıl	77
2.2.2.2.1. Kaplan Çizgisi-Üçlü Benek Motifli Desen	77
2.2.2.2.2. İç İç Benek Veya Ay Motifli Desen	78
2.2.2.2.3. Oval Madalyonlu Desen	78
2.2.2.2.4. Birleşik Oval Madalyonlu Desen	78
2.2.2.2.5. İç İç Oval Madalyonlu Desen	78
2.2.2.2.6. Dikey Dalgalı Dal Üslûbunda Desen	79
2.2.2.2.7. Yelpaze Karanfil Palmetli Desen	79
2.2.2.2.8. Çınar Yaprağı Biçimindeki Palmetli Desen	79
2.2.2.3. 18.Yüzyıl	79
2.2.2.3.1. Türk Rokoko Üslûbunda Desen	79
2.2.2.3.2. Çizgili Kumaş Deseni	80
2.2.2.3.3. Batı Etkisinde Olan Desenler	81
2.3. 16-18. Yüzyıllarda Hint- Babür Osmanlı Kumaş Üretimini Etkileyen Faktörler	82

3. BÖLÜM

3. KATALOG TANIMI VE KATALOGDA YER ALAN ÖRNEKLER İÇİN

BİLGİ TABLOSU	96
3.1. Hint-Babür Kumaş Örnekleri	99
3.1.1. Bitkisel Desenler	100
3.1.1.1. Naturalist Çiçekli Desenler	100
3.1.1.2. Tek Çiçekler	113
3.1.1.3. Çiçek Grupları	119
3.1.1.4. Bitkisel Madalyonlu Desenler	121
3.1.1.5. Bitkisel Dolgulu Dairesel Desenler	123
3.1.1.6. Bitkisel Dörtgen Desenler	127
3.1.2. Bordürlü Desenler	129
3.1.2.1. Bitkisel Bordürlü Desenler	129
3.1.2.2. Geometrik Bordürlü Desenler	133
3.1.3. Madalyonlu Desenler	135
3.1.4. Şal Desenler	137
3.1.5. Figürlü Desenler	142
3.2. Osmanlı Kumaş Örnekleri	144
3.2.1. Bitkisel Desenler	145
3.2.1.1. Naturalist Çiçekli Desenler	145
3.2.1.2. Tek Çiçekler	151
3.2.1.3. Çiçek Grupları	155
3.2.1.4. Bitkisel Madalyonlu Desenler	157
3.2.1.5. Bitkisel Dolgulu Dairesel Desenler	158
3.2.1.6. Bitkisel Dörtgen Desenler	160
3.2.2. Bordürlü Desenler	162
3.2.2.1. Bitkisel Bordürlü Desenler	162
3.2.2.2. Geometrik Bordürlü Desenler	169
3.2.3. Madalyonlu Desenler	171
3.2.4. Şal Desenler	174
3.2.5. Figürlü Desenler	177

4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA	179
4.1. DEĞERLENDİRME	179
4.1.1. Bitkisel Desenler	179
4.1.1.1. Naturalist Çiçekli Desenler	179
4.1.1.2. Tek Çiçekler	180
4.1.1.3. Çiçek Grupları	181
4.1.1.4. Bitkisel Madalyonlu Desenler	181
4.1.1.5. Bitkisel Dolgulu Dairesel Desenler	182
4.1.1.6. Bitkisel Dörtgen Desenler	182
4.1.2. Bordürlü Desenler	183
4.1.2.1. Bitkisel Bordürlü Desenler	183
4.1.2.2. Geometrik Bordürlü Desenler	184
4.1.3. Madalyonlu Desenler	184
4.1.4. Şal Desenler	185
4.1.5. Figürlü Desenler	187
4.2. KARŞILAŞTIRMA	188
SONUÇ	191
KAYNAKÇA	200

EKLER **220**

EK-1: 16- 18 Yüzyıllarda Osmanlı Padişahları	221
EK-2: 16- 18. Yüzyıllarda Hint- Babür Sultanları	222
EK-3: Hindistan’da Hüküm Süren Devlet ve Hanedanlar	223
EK-4: Resimler	224
EK-5: Çizimler	251
EK-6: Haritalar	263
EK-7: Belgeler	272
EK-8: Sözlükçe	278

ÖZGEÇMİŞ **287**

Bilimsel Araştırma Yönt.	Salı	11:30 - 13:00	D4	Ders Planı	Yrd. Doç. Dr. Sevinç Hatipoğlu
Dilbilim 2	Salı	13:00 - 15:15	E7		Yrd. Doç. Dr. Birsen Sayınsoy Özünal
İleri Yazma Becerileri	Salı	15:15 - 17:30	E7		Yrd. Doç. Dr. Meral Çakır
Öğr. Tek. ve Materyal T.	Çar.	09:15 - 12:15	D4		Yrd. Doç. Dr. Birsen Sayınsoy Özünal
Karşılaştırılmal Dilbilgisi	Perş.	11:30 - 13:45	E2		Yrd. Doç. Dr. T. Fatih Uluç
Alman Edebiyatı 2	Perş.	15:15 - 17:30	E7		Ok. Dr. Yasemin Dayıoğlu
Almanca Öğr. Yaklaşımlar 2	Cuma	10:00 - 12:15	D4		Prof. Dr. Nilüfer Tapan

RESİM LİSTESİ

Resim No: 1 Hint Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi,
İletişim Yayınları.

Resim No: 2 Levni'nin Kadın Minyatürü, 18. yüzyıl TSM Kütüphanesi,
EH 1970
Nevber Gürsu, Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu
Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 139.

Resim No: 3 Topkapı Sarayı Müzesi Sünnet Odası Çinileri
Nevber Gürsu, Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu
Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 61.

Resim No: 4 Topkapı Sarayı Müzesi Sünnet Odası Çinilerinden detay
Nurhan Atasoy, İpek, TEB İletişim ve Yayıncılık A. Ş.,
Londra, 2001, s. 231.

Resim No: 5 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 31- 1
Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk
Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974,
Resim No: 1 a-b.

Resim No: 6 Rüstem Paşa Camii çinilerinden
Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk
Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974,
Resim No: 20.

Resim No: 7 Sultan Ahmet Camii çinilerinden

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974, Resim No: 21.

Resim No: 8 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 66

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974, Resim No: 4- a.

Resim No: 9 Rüstem Paşa Camii çinilerinden

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974, Resim No: 17.

Resim No: 10 Topkapı Sarayı Sünnet Odası Duvar Panosu Çinisi

Ara Altun, **The History of Otoman Tiles and Ceramics**, İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997, s.150.

Resim No: 11 İstanbul Yeni Camii çinisi,

Ara Altun, **The History of Otoman Tiles and Ceramics**, İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997, s.230.

Resim No: 12 Sayeban, Askeri Müze,

Taciser Onuk, **Osmanlı Çadır Sanatı** (XVII- XIX. Yüzyıl), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s.172.

Resim No: 13 Turhan Sultan Türbesi mekanda niş detayı

E. Emine Dönmez, “Türk Çini Sanatının Sürekliliği içinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri”, II. Cilt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Resim No:3-detay.

Resim No: 14 Üsküdar Çinili Cami (Mekanda pencere arası)

E. Emine Dönmez, “Türk Çini Sanatının Sürekliliği içinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri”, II. Cilt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Resim No:61

Resim No: 15 Topkapı Sarayı Haremi Valide Sultan Dairesi giriş sofası

E. Emine Dönmez, “Türk Çini Sanatının Sürekliliği içinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri”, II. Cilt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Resim No:185.

Resim No: 16 İşleme Pano XVIII. Yüzyıl başı

E. Emine Dönmez, “Türk Çini Sanatının Sürekliliği içinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri”, II. Cilt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, Resim No:VIII.

- Resim No: 17** Krem rengi lake üzerine kırmızıyla zilbahar cilt, Esad Efendi
2676 Galip Dede Divanı
Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, Türkiye İş Bankası,
İstanbul, 1998, s. 78.
- Resim No: 18** Zilbahar cilt, Nuri Arlasez, 314, Kur'an 1272- 1855,
Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, Türkiye İş Bankası,
İstanbul, 1998, s. 77.
- Resim No: 19** Ağaç baskı Tokat yazması,
Kemal Türker, Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, Türkiye İş
Bankası, İstanbul, 1996, s. 40.
- Resim No: 20** Ağaç baskı Tokat yazması (Sinekli Hamamiye),
Kemal Türker, Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, Türkiye İş
Bankası, İstanbul, 1996, s. 41.
- Resim No: 21** Ağaç baskı Tokat yazması,
Kemal Türker, Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, Türkiye İş
Bankası, İstanbul, 1996, s. 41.
- Resim No: 22** Ağaç baskı Tokat yazması,
Kemal Türker, Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, Türkiye İş
Bankası, İstanbul, 1996, s. 81.
- Resim No: 23** Gevher Sultan'a ait bohça,
Semra Çalışkan Özer, Osmanlı Saray İşlemeleri, İslam Tarih
Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004, s. 112.

- Resim No: 24** Peşkir, Amasra, 19. yüzyıl,
Örcün Barışta, Türk İşlemelerinden Teknikler, Gazi
Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No 2,
Ankara, 1997, s. 133.
- Resim No: 25** Süsen çiçeği, Muhibbi Divanı 1566,
Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist
Uslupta Çiçekler, İstanbul, 1986, s. 291.
- Resim No: 26** Zerrin çiçeği, Gazeller 1727- 28,
Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist
Uslupta Çiçekler, İstanbul, 1986, s. 310.
- Resim No: 27** Turuncu zambak, Gazeller 1727- 28,
Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist
Uslupta Çiçekler, İstanbul, 1986, s. 311.
- Resim No: 28** İzmir Tire Bölgesi Kemer düzenlemeli mezar taşı
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no. 111.
- Resim No: 29** Kuşak, Yapı Kredi Koleksiyonu,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no. 24.

- Resim No: 30** Seccade, Yapı Kredi Koleksiyonu,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no. 30.
- Resim No: 31** Kur'an-ı Kerim Kabı, Yapı Kredi Koleksiyonu,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no. 52.
- Resim No: 32** Yastık yüzü, Topkapı Sarayı Müzesi Env. No.31- 1053,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no.70.
- Resim No: 33** İzmir Tire Bölgesinden vazoda çiçek tasvirli mezar taşı,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no.110.

Resim No: 34 Zile- Yahyalı Halısı sütunlu mihrap düzenlemesi,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no.139.

Resim No: 35 Sayeban, Askeri Müze Env. N. 23- 569,
Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”,
II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994,
resim no.139.

Resim No: 36 18. Yüzyılın İlk Yarısı Env. No. 293
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kırâç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.37.

Resim No: 37 Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kırâç Vakfı Koleksiyonu Kütahya
Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2, İstanbul, 2006,
s.51.

Resim No: 38 18. Yüzyılın İlk Yarısı Env. No. 179
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kırâç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.54.

- Resim No: 39** 18. Yüzyılın İlk Yarısı Env. No. 425
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.72.
- Resim No: 40** 18. Yüzyılın ortası Env. No. 360
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.73.
- Resim No: 41** 18. Yüzyılın İlk Yarısı Env. No. 289
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.79.
- Resim No: 42** 18. Yüzyılın İlk Yarısı Env. No. 219
Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu
Kütahya Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2,
İstanbul, 2006, s.125.
- Resim No: 43** Hülya Bilgi, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu Kütahya
Çini ve Seramikleri, Pera Müzesi Yayını 2, İstanbul, 2006,
s.157.
- Resim No: 44** Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”, II.
C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, resim no.
65-a.

- Resim No: 45** Fulya Eruz, “Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler”, II. C., İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, resim no. 67.
- Resim No: 46** 1.Mahmut Tophane Çeşmesi (1732),(Fot.Özlem Öztoksoy)
- Resim No: 47** Sedad Hakkı Eldem- Feridun Akozan, Topkapı Sarayı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, L. 209.
- Resim No: 48** 1.Mahmut Tophane Çeşmesi (1732),(Fot.Özlem Öztoksoy)
- Resim No: 49** Edirne Muradiye Camii duvar çinisi- palmet motifleri
Ara Altun, **The History of Otoman Tiles and Ceramics**, İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997, s.88- 89.
- Resim No: 50** Hereke Fabrikası İpekli döşemelik kumaşı Desen No: 76
Özlem Öztoksoy, “Tekstil Tasarımı Açısından Dolmabahçe Sarayı’nda Yer Alan Hereke Fabrikasında Dokunmuş Döşemelik Kumaşlar Üzerine Bir İnceleme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Ana Sanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.84.

- Resim No: 51** Topkapı Sarayı Müzesi, Takkeci Camii, Yeni Camii
çinileri, selvi desenleri. Fotoğraf: Hakan ARLI
Ara Altun, **The History of Otoman Tiles and Ceramics**,
İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997, s.189.
- Resim No: 52** Mendil (Rumal)
The Raj India and the British 1600- 1947, Pearson,
London,1990, 121.
- Resim No: 53** Nergiz çiçeği, Edirne Selimiye Hünkâr Mahfili doğu
duvarı çinileri
Ara Altun, **The History of Otoman Tiles and Ceramics**,
İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997, s.142.

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim No: 1 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 2 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 3 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 4 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 5 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 6 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 7 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 8 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 9 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 10 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 11 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 12 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 13 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 14 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 15 (Çizim: Bizden Öztoksoy)

Çizim No: 16 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 31- 1

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974, Desen No: 1 a.

Çizim No: 17 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 31- 1

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974, Desen No: 1.

Çizim No: 18 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 66

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk
Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974,
Desen No: 5- b.

Çizim No: 19 Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No: 66

Mahinur Çetin, “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk
Örtüleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1974,
Desen No: 5- a.

HARİTA LİSTESİ

- Harita No: 1** <http://library.thinkquest.org/25106/data/maps/mapmain.htm>
- Harita No: 2** <http://library.thinkquest.org/25106/data/maps/mapmain.htm>
- Harita No: 3** Hint Dünyası, Atlashı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, (Tarihsiz), s. 134.
- Harita No: 4** Maps The Mughal Empire Political 1601 OA
- Harita No: 5** Nebi BOZKURT, “İpek Yolu”, İslam Ansikloedisi, s. 370.
- Harita No: 6** http://www.ottomansouvenir.com/General/maps_of_ottoman_empire.htm
- Harita No: 7** http://www.ottomansouvenir.com/img/Maps/Ottoman_Empire_Map_1359-1856.jpg
- Harita No: 8** http://www.ottomansouvenir.com/img/Maps/Ottoman_Empire_Map_Largest_Borders.JPG
- Harita No: 9** http://www.ottomansouvenir.com/General/Piri_Reis_Map_of_1513.htm
- Harita No: 10** Hindistan’da Bölgelere Göre Kumaş ve Dokuma Merkezlerinin Dağılımı (Çizim: Bizden Öztoksoy- Tasarım: Özlem Öztoksoy)

BELGE LİSTESİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. A. MKT. DV. 37/ 13 29 Z 1267 (25 Ekim 1851) (Tahmini Tarih)
2. A. MKT. MVL 73/ 25 5 Şevval 1271 (22 Nisan 1855)
3. A. MKT. NZD. 42/ 44 9 Zilkade 1267 (5 Ekim 1851)
4. A. MKT. UM 543/ 43 25 Şaban 1278 (16 Şubat 1863)
5. A. MKT. UM. 543/ 48 25 Şaban 1278 (25 Şubat 1862)
6. DH. İD. 126/ 12 Ramazan 1328 (22 Nisan 1910)
7. HAT 118/ 4776 29 Z 1217 (22 Nisan 1803)
8. HAT 35/ 1751 29 Z 1220 (20 Mart 1806)
9. HAT 40/ 2026 29 Z 1217 (22 Nisan 1803)
10. HAT 209/ 11113 29 Z 1205 (29 Ağustos 1791)
11. HAT 37/ 1870 29 Z 1210 (05 Temmuz 1796)
12. HAT 37/ 1859 Ş 1214 (29 Aralık 1799- 26 Ocak 1800)
13. Y. PRK. AZJ. 24/ 91 29 Z 1310 (13 Temmuz.1893)
14. Y. PRK. BŞK. 25/ 13 12 B 1309 (11 Şubat 1892)

KISALTMALAR LİSTESİ

a. e.	aynı eser
a. m.	aynı makale
A. MKT. DV	Sadaret Mektubî Kalemi Deavî Evrakı
A.MKT. MVL	Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. MKT. UM	Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı
A.MKT.NZD	Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir Evrakı
DH. İD	Dahiliye Nezareti İdari Kısım Evrakı
Y.PRK.AZJ	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Journaller Evrakı
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti Evrakı
B. O. A.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bknz.	bakınız
C.	cilt
çev.	Çeviren
Edb. Fk.	Edebiyat Fakültesi
edi.	editör
H.	Hicri
İ. Ü.	İstanbul Üniversitesi
M. Ü.	Marmara Üniversitesi
M.	Miladi
M.S.Ü.	Mimar Sinan Üniversitesi
no.	Numara
s.	sayfa
S.	Sayı
Sos. Bil. Ens.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T. C.	Türkiye Cumhuriyeti
T. E. F.	Teknik Eğitim Fakültesi
V& A	Victoria and Albert Museum
v.d.	ve diğerleri
y. t. y.	yayın tarihi yok
y. y. y.	yayın yeri yok

GİRİŞ

OSMANLI KUMAŞLARI

16- 18. Yüzyıllarda Osmanlı Kumaşları

Osmanlılardaki kumaş sanatı ve buna bağılı olarak özellikle ipekli kumaş üretimi kültürel, ticari ve hatta siyasi hayatta belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Özellikle ipek kumaş üretimi ve sanatında 15. yüzyılda başkent olan Bursa öne çıkarak bir merkez haline gelmiştir.

Osmanlı Devletine başkent olan Bursa, Edirne gibi Halep ve Şam da ipek ve ipekli dokuma pazarı olmuş ve bu dokuma merkezlerinde İstanbul'un yanı sıra Avrupa'nın da ipekli kumaş, ipek ve diğerk dokuma gereksinimleri sağlanmıştır.

16. yüzyılda Osmanlı saray sanatı Yavuz Sultan Selim'in 1514'deki Tebriz seferi dönüşünde Herat'lı sanatçıları İstanbul'a getirmesi ve Kanuni döneminde ise klasik uslupta örnek veren Şah Kulu, Kara Mehmet Çelebi, Velican, Molla Kasım ve Ahmet Karahisari gibi sanatçıların yetişmesiyle bir cihan devleti olan İmparatorlukta özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda bir ihtişam göstergesi olarak kumaş sanatı, İmparatorluğun ekonomik ve siyasi durumuna paralel olarak, hem teknik hem de sanatsal yönden en mükemmel çağını yaşamıştır. Kaliteli hammadde ve organizasyondaki uyumlu çalışmalarla doğru orantılı olarak üstün özellik ve kalitede kumaş üretilmiş ve hatta Osmanlıların boya konusundaki başarısından dolayı, yurtdışından da boyanmak için kumaş gönderilmiştir.

Osmanlı'da bir ihtişam ve saltanat göstergesi olarak kullanılan kumaşlara ait bilgiler Tahrir defterleri, Şer'i Mahkeme kayıtları, Tereke defterleri, Kadı sicilleri, yabancı seyyahların gezi notları, çeşitli yazılı ve görsel kaynakla birlikte, bir çok koleksiyon ve müze kayıtlarında bulunmaktadır.

Osmanlı ipekli kumaşlarında desenler, ipek iplikle birlikte gümüş ve altın veya alaşımlı gümüş tel kullanılarak oluşturulmuş olup bazı tip kumaşlar ve ağır dokumaların devletin denetiminde dokunduğu, üretiminde malzeme ve boya gibi her aşamasının özenle kontrol edildiği, seraser ve zerbaft gibi değerli kumaşların da sadece saraya ait atölyelerde dokunmasına izin verildiği görülmektedir.

Deseni oluşturan sanatçı ve teknik elemanların uyumlu işbirliğini gerektiren ve bir saray sanatı olan kumaş sanatı, desen ve tekniğin birleştiği bir “bir sanat koludur”. Saray kumaşlarında, gümüş ve altın tel, dokumada; klaptan, tel ve sim olmak üzere üç ayrı şekilde kullanılmıştır. Dokuma kumaşların kaliteleri kullanılan sırma ve sim ayarları ile belirlenmiştir.

Osmanlı kumaş sanatının, Osmanlı saray süsleme sanatları arasında önemli bir yeri vardır. Zengin malzeme ve desenden oluşan kumaşlar yüksek teknikle Sultan, sultan yakınları ve saray mensupları için özel olarak ve özenle saray atölyelerinde dokunmuştur.

HİNT KUMAŞLARI

16- 18. Yüzyıllarda Hint Kumaşları

Hint kumaş ve kumaş süsleme sanatında Hindistan’daki bölgeler arasında malzeme açısından büyük bir fark görülmese de dokuma tekniğinde büyük farklar görülmektedir. Bu sanat Hindistan için en büyük gelir kaynağı olmakla birlikte Hindistan’ın kültürel açıdan dünyaya açılan ve dünyayı etkileyen en büyük sanat kollarından biri olmuştur. Gerek tekniği ve kullanılan malzeme gerekse de desenleri ve renkleriyle tarih boyunca ilgi görmüştür.

Bununla birlikte Hint kumaş sanatı Ortadoğu ve Avrupa’yı en fazla etkileyen sanat kollarından biridir. Hindistan’daki hammadde ve işlenmesi, kumaş malzemesi, dokuma tekniği, gelenek ve kültür Hint kumaş sanatını özgün hale getiren unsurlardır.

Kumaşların süslenmesinde kemha tekniği oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. 17. yüzyılda Banaras'ta ipek kemha dokuması başlamış ve 18. ve 19. yüzyıllarda mükemmel bir şekilde gelişme göstermiştir. Ayrıca Chanderi'nin ipek çözgülü, pamuk esas atkılı, gümüş ve altın ilave atkılı iplikten kemha kumaşları çok iyi bilinir. Altın ve gümüş iplik üretimi, Hint kumaş süsleme sanatında çok önemli olup, Hint kaynaklarında, edebiyatında, destanlarında ve seyahatnamelerinde farklı referanslar olmakla birlikte, bu sanatın geçmiş tarihlerde de var olduğu öne sürülmektedir.

ETKİLEŞİMLERİ

Özellikle 16-18. yüzyıllarda Osmanlı Babür ilişkileri çok yoğun ve farklı boyutlarda gerçekleşmiştir. Bunların başında Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı Osmanlı topraklarına katması ve hilafetin Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra Portekizlilere karşı yapılan mücadelenin Osmanlı Devleti tarafından yürütülmeye başlanması gelmektedir.

Hint Denizi'nde Portekizliler ile mücadeleye girişilmiş, Afrika'nın Kızıldeniz kıyılarından itibaren doğu kesiminin önemli bir bölümünde hâkimiyet kurulmuş ve bunun etkileri Osmanlı'ların dağılma dönemlerine kadar uzamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'ndaki ilk askeri faaliyetleri esas itibariyle 1520'de Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra Osmanlı tahtına geçen Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam etmiştir. Babür ve Memluk Sultanlarının Osmanlılardan yardım alarak bölgedeki Portekiz gücüne karşı karşı koymaya çalışmaları yoğun bir etkileşimin başlangıcı sayılabilir.

Ayrıca bilgilerini arttırmak ve ilim tahsil etmek için Hindistan'dan başka memleketlere giden Müslüman din görevlilerinin bu amaçla Anadolu'ya da geldikleri bilinmektedir. Zamanla gelişen ticarî ve diplomatik ilişkiler de Hindistan'a yeni sanatların ve savaş teknolojisinin gelmesini de sağlamıştır.

Sanat ve tasarım konusundaki etkileşim, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint kumaş ve diğer mallarının en büyük pazarlarından birinin olmasıyla, ticaret yoluyla gelen ürünler ve daha önemlisi Hindistan ve Osmanlı elçileri aracılığıyla karşılıklı olarak hükümdarlara gönderilen hediyelerle gerçekleşmiştir.

Aynı dönemlerde üretilmiş olan ürün ve desenlerdeki büyük ölçüdeki benzerlikler dikkati çekmektedir. Bu da iki bölge arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır. Bu ürünlerin teknik, desen, renk ve tasarım bakımından bir çok ortak yönünün bulunması, her iki imparatorluğun ekonomik, siyasi ve kültürel bakımdan birbirleriyle etkileşim içinde olduklarını göstermektedir.

AMAC

Osmanlı ve Hint- Babür Sanatının en parlak dönemi olan 16-18. yüzyıllar arasında, iki ayrı sanat geleneğinde üretilen kumaşlar karşılıklı olarak etkileşim içinde olmuşlardır. Bu etkileşimlerde ticaret yolunun büyük bir payı olsa da Hindistan ve Osmanlı elçileri aracılığıyla karşılıklı olarak hükümdarlara gönderilen hediyelerinde önemi çok büyüktür. Bölgeler arasında yer değiştiren kumaşların teknik ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi, söz konusu iki sanat arasındaki karşılıklı etkilerin irdelenmesi tezin amacıdır.

Aynı yüzyıllarda üretilmiş olan kumaşlarda büyük ölçüdeki benzerliklerin dikkati çekmesi, iki bölge arasındaki etkileşimi açıkça gözler önüne sermektedir. Bu kumaşların, dokuma tekniği, desen, renk ve tasarım bakımından ortak yönlere sahip olması, her iki imparatorluğun gerek ekonomik ve siyasi gerekse de kültürel anlamda süregelen bir ilişki içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

KAPSAM

Osmanlı Devletiyle Hint- Babür Devletleri arasındaki ticari, askeri, kültür ve sanat ilişkilerinin en yoğun dolayısıyla etkileşimin en yüksek olduğu 16-18.yüzyıllar, bu

etkileşimin en iyi görülüp, günümüze yansıyan etkilerinin kaynaklarını en iyi inceleyebileceğimiz bir döneme karşılık gelmektedir.

O dönemin en önemli ticaret ve kültürel ürünü olan kumaşın en yüksek büyük kültürel ifade ve iletişim malzemesi olmasının yanı sıra toplumlar arasında her türlü alışverişte bir çok faktörün belirleyicisi ve ayrıca söz konusu dönemlerde günümüzdeki anlamının dışında mevki, ihtişam, güç ve maddi varlık göstergesi de olmasıdır. Bu boyutlar, etkileşimin kumaş sanatı üzerinden incelenmesinin en büyük nedenini oluşturmaktadır.

YÖNTEM

16- 18. yüzyılları içeren ve kumaş üzerine yapılan araştırmada müzeler, kütüphaneler, kurumsal nitelikte olanlarla birlikte özel koleksiyonlar ve arşivlerde yer alan belgelere dayalı olarak çalışılmıştır. Katalog çalışmasına dayalı olarak yapılan çalışmada, kataloğu oluşturan malzemeler, müze ve koleksiyonlardaki eserlerden seçme bir katalog oluşturulmuştur.

16- 18. yüzyıl Hint kumaşları belirli nedenlerle Hindistan'da bulunmamaktadır. Dünyadaki bir çok müzede farklı sayıda ve nitelikte Hint kumaşları bulunmakla birlikte bu müzeler arasında en çok sayıda, zengin çeşit ve nitelikte Hint kumaşının bulunduğu müze Londra Victoria & Albert Museum'dur. Belirtilen müze bu nedenle yurtdışındaki araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Hint kumaş Koleksiyonunda var olan çok sayıdaki kumaş içerisinde 150 kumaş incelenerek dijital çekimleri yapılmıştır. Victoria & Albert Museum'da yapılan araştırmada kumaşlara ait envanter kayıtlarında yeterli bilgiler mevcut olmadığı için üzerinde çalışma yapılan her kumaşın tarihsel malzeme ve teknik bilgilerine ulaşılamamıştır.

Aynı şekilde, Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş Deposu'nda da 27 sayıda var olduğu belirtilen Hint kumaşlarının dijital çekimleri yapılarak, kumaşların atkı ve çözgü sıklıkları tespit edilmiştir.

Sadberk Hanım Müzesi kumaşları da incelenmiş, yurtiçi ve yurtdışında bulunan özel koleksiyonlardan The Khalili Collection, Kenan Özbel ve Sabiha Tansuğ Koleksiyonlarında bulunan Hint kumaşları da incelenerek, The Khalili Collection ve Kenan Özbel Koleksiyonu'nda yer alan kumaşlar araştırma kapsamına alınmıştır.

Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü müzelerine ait koleksiyonlarda da çalışmalar yapılmıştır.

Araştırma süresince kaynakçayı içeren yayınların yer aldığı kütüphaneler kapsamında, Milli Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Kütüphaneleri ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphaneleri, Londra'da Victoria and Albert Museum ve Kütüphanesi, British Library ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi yer almaktadır.

Araştırmada kullanılan belgeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde yapılan uzun süreli çalışmalar sonucu ortaya çıkarılmış olan belgelerden oluşmaktadır.

Araştırmanın kapsamında gerek yabancı terimlerin gerekse teknik terimlerin olması nedeniyle bu kelimelerin en iyi şekilde anlaşılır olabilmesi amacıyla bir sözlük oluşturulmuş ve içeriği mümkün olduğunca geniş tutulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Hindistan'da bölgelere göre kumaş ve unsurları olan dokuma, malzeme, renk ve desen farklılık gösterdiği için araştırma dahilindeki kumaşlara ilişkin özellikler taşıyan merkezler yeni bir harita oluşturularak gösterilmiştir.

1. 16-18. YÜZYILLARDA HİNDİSTAN VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

1.1. 16-18. Yüzyıllarda Hindistan

M. Gandhi'ye göre Hindistan her kültürü ve inancı kucaklayan bir "ana"dır. Onun çocukları arasında en önemlileri Türkler (Müslümanlar) ve Hintlilerdir. Keşmir, Sindh, Pencab, Gucerat, Dekken, Malva, Ganj boyları, Bihar, Bengal, Orissa, Padhyas gibi Hindistan'ın büyük bir kısmı Türkler ve Hintlilerin paylaştığı bir tarihe ve kültüre sahiptir. İster Hindu, ister Müslüman olsun burada yaşayanlar aynı toprakları yönetmekle parlak bir tarihe öncülük etmişlerdir.¹

Hindistan, pek çok inancın merkezi olmakla birlikte, konumu ve iklimiyle de göze çarpmaktadır. Baharatların, değerli madenlerin çokça bulunduğu kıta, kültürü, gelenekleri, insanları, coğrafi yapısı, arazi ve iklim çeşitliliği, bitki örtüsü, barındırdığı hayvan türleri, akarsuları ve büyük çölleri ile de dikkatleri üzerinde toplamıştır. O yüzden sık sık dış tehditlere maruz kalmış, ve çeşitli yeni siyasî oluşumlar ortaya çıkmıştır.²

1.1.1. Hindistan'daki Türkler

Hindistan topraklarına ilk seferi Gazneliler yapmış ve Sultan Mahmud zamanında, arka arkaya on beşten fazla sefer yapılarak³, bu topraklarda ilk defa Türk varlığından etkili bir şekilde bahsettirmişlerdir. Gazneliler, 1040 yılındaki Selçuklu yenilgisi sonrasında,

---

¹ Louise Fischer, **Gandhi**, çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1983, s.21.

² Bkz.: Harita No: 2.

³ Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara ,TTK Yayınları, 1988, s.16-28.

egemenliklerini Pencap'ta devam ettirmişler ve 12. yüzyıl sonlarına kadar da saltanatlarını sürdürebilmişlerdir⁴.

Dehli'de⁵ kurulan ilk Türk Sultanlığı olan Delhi Sultanlığı (Delhi-Memlûkluları Sultanlığı olarak da geçmektedir) Aybeg'in idaresinde Kuzey-batı Hindistan'dan sonra Gucerat, Bengal ve Dekkan yaylasına kadar hakim olmuş ve Delhi'ye yeni bir düzen verilerek, Hindistan'da Türk İslam mimarisinin ve kültürünün temelleri de böylece atılmıştır.⁶

1210-1414 arasında sırasıyla Şemsîler (1211–1266), Balabanlılar (1266–1290), Kalaçlar (1290–1320), Tuğluklular (1320–1414) egemenliklerini kurmuş olup Şemsi Hükümdar Şemseddin İltutmış, döneminde "Çihilgani"lerinde yönetime alarak disiplinli bir yönetim göstermiş ve sultanlığına altın bir devir yaşatmıştır.⁷ Kıpçak asıllı Türklerden olan Balabanlılar 'da Moğollar ile mücadele etmiş, Hükümdar Aybeg yeni tımar sistemi ve ilk önemli arazi reformu ile çağına damgasını vurmuştur.⁸ Gucerat Sultanları ise, toprakların Hint Okyanusu'na açık olması nedeniyle diğer sultanlıklara göre farklı bir önem kazanmıştır. 16. yüzyıl Hindistan'da Türk Çağı olmuş ve Bâbü, Hindistan fetihleriyle kendi adını taşıyan imparatorluğu kurmuştur. Bu devletin o coğrafyadaki etkisi 19. yüzyıla kadar hissedilmiştir.⁹

---

⁴ Merçil, A.e., s.75.

⁵ Ganj nehrinin batıdaki büyük kolu Cemne yakınlarındaki "Dili" şehri Kutbeddin Aybeg (1206-1210) tarafından alınmış ve askeri üs olarak kullanılmıştır(kullanılmıştır). Bu şehir Hint kaynaklarında "Köhne Dehli" olarak adlandırılmıştır. Daha sonra "Delhi" olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle burada "Dehli" ifadesi kullanılmış olup daha sonraki yerlerde geçen ifadeler için "Delhi" kullanılacaktır. Geniş bilgi için Bkz.: Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, C:IX, s.376.

⁶ Bkz.: Hindistan'daki hüküm süren devlet ve hanedanlar. Ek- 3.

⁷ İktidar Husain Sıddıqı, "Hindistan Müslüman Sultanlıkları İle Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler", XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Sempozyumu Bildirileri, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 63-64.

⁸ Sıddıqı, A.y., s. 63-64.

⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988,s. 37.

1.1.2. Bâbürlüler ve Babürlü-Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler

Kuruluşu 16. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen Bâbürlü Devleti kısa bir süre içinde döneminin en büyük devletlerinden birisi haline gelmiş ve bütün Hindistan alt kıtasına hâkim olmuştur¹⁰. Devletin kurucusu olan Babür, Timur'un soyundan geldiği için Gürkânî adıyla da anılmıştır, aynı şekilde Hint-Müslüman belgelerinde bu devletin Çağatay Devleti şeklinde belirtildiğine dair deliller de mevcuttur¹¹.

Babür Devleti Batıda yanlışlıkla Moğol Devleti olarak adlandırılmıştır ve bu yanlışlık hala daha devam etmektedir. Bunun nedeni, Hindistan-Türk Sultanlıklarında kuzeyden gelen tehditlerin genel olarak Moğol olarak adlandırılmış olmasıdır. Doğal olarak Babür Devletinin kuvvetleri de bu şekilde anılmış olup Hindistan'a gelen ilk Avrupalılarla bu isim, batı literatürüne de aynı şekilde geçmiştir. Zaman içinde Babürlüler'in gerçek Moğollardan farklılıklarını belirtmek amacıyla bu isim “Mughal” olarak değiştirilmiştir.¹² Bu bakımdan, batılı kaynaklarda kullanıla gelen “Mughal” kelimesini kesinlikle Moğollar'la karıştırmamak gerekmektedir.

Babür 16. yüzyılın başlarında merkezi Kabil olan küçük bir sultanlığı idare etmekteydi, yüksek bir askerî ve sanat yeteneğine sahip olan Babür, ilk Hindistan seferini 1519'da

---

¹⁰ Herlman Kulke, **Hindistan Tarihi**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001, s. 114.

¹¹ Bayur, A.g.e., s .37

¹² Azmi Özcan, “Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı Devletleri Arasındaki İlişkiler”, **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s.59

gerçekleştirmiş ve Pencab bölgesinde bazı bölgeleri ele geçirmiştir.¹³ Kabil, Özbekler'in saldırısına uğradığı sırada Hindistan'da bulunan Babür, geri dönerek bir müddet daha Kabil'de kaldı. 1525'de İbrahim Ludi'nin muhalifleri tarafından Hindistan'a davet edilince de güçlü bir ordu ile kendisinden önce kimsenin gerçekleştiremediğini gerçekleştirerek istikrarı sağlamış oldu. Saltanatının ilk yıllarında 21 Nisan 1526'da 100.000 kişilik Ludi ordusunu mağlup ederek Delhi'ye girdi ve böylece 19.yüzyılın ortalarına kadar devam edecek Bâbürlü-Türk Devleti'nin temelleri atılmış oldu.¹⁴ Daha sonra tahta önce Hümayun (1530- 1556) ve sırayla Ekber, (1556- 1605)¹⁵ Cihangir (1605-1627), Şah Cihan (1627- 1628) ve son olarak büyük sultan Evrengzib (1657-1658) geçmiştir. Evrengzib'in 1707'de ölümüyle birlikte Babürlü Devleti kriz dönemine girmiştir.¹⁶

Bir taraftan Afgan Nâdir Şah'ın baskısı, diğer taraftan baş gösteren taht kavgaları ve sonunda da Avrupalıların Hindistan'a göz dikmeleri neticesinde hızla dağılma sürecine giren Babürlü Devleti, 19. yüzyılın ortasında 1857'de İngilizlerin Sipahi Ayaklanması'nı¹⁷ çok kanlı bir şekilde bastırmaları sonucu son hükümdar Bahadır Şah'ı Birmanya'ya sürmeleri ile son bulmuştur¹⁸.

Babürlüler kısa bir zaman içinde Hindistan gibi yüzlerce farklı dili ve ırkları barındıran bir bölgeyi hâkimiyetleri altına almayı başarmışlardır. Osmanlı kaynaklarında Babürlüler için yapılan ilk kayıtlar 16. yüzyılın ilk yarısına aittir. Ancak, Cihangir devrine kadar resmî ilişkiler bulunduğu dâir herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bunun nedeninin Osmanlıların 1402'deki Ankara Savaşı'nı kaybetmesiyle Babürlüler'in,

---

¹³ Özcan, A.g.y., s.59.

¹⁴ Enver Konukçu, "Babürlüler", İslâm Ansiklopedisi, s. 404. ; Özcan, A.y., s.59-62

¹⁵ Ahmet Taşağıl, "XV. XVI. Asırlarda Türk Dünyasının Coğrafyasına Genel Bir Bakış", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s. 21

¹⁶ Bkz.: Ek- 3, Hindistan'da hüküm süren devlet ve hanedanlar.

¹⁷ 18. ve 19. yy.larda İngilizler'in hizmetine giren Hintli askerlere verilen ad

¹⁸ Azmi Özcan, "1857 Büyük Hindistan Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", **İslâm Tetkikleri Dergisi**, C:IX, İstanbul, 1995, s.269-277.

Osmanlı tarafından önceleri şüphe, hatta endişe ile karşılanmış olması yüksek olasılıktır.

19

Ancak Seydî Ali Reis'in Mîr'âtü'l-Memâlik adlı eserinde kaydedildiğine göre Babürlü Sultanı Hümâyûn ilginç bir şekilde Osmanlı sultanlarının üstünlüğünü kabul etmiş gibi görünmektedir. Güney Hindistan'daki Müslümanları Portekizliler'e karşı korumak için bölgeye gönderilen Osmanlı gemicilerinden Seydî Ali Reis, gemilerinin fırtınaya tutularak batmasından sonra Hindistan'da kalmak zorunda bulunduğu süre içerisinde, Hümâyûn Şah ile görüşmüş ve görüşmede Çin'de bile Osmanlı Padişahı'nın isminin hutbelerde zikredildiğini ifade etmiş ve bunun üzerine Hümâyûn gayet mütevazı bir şekilde, "Hakikaten yeryüzünde padişahlık nâmı devletlü hüdavendigârın hakkıdır; başkalarının değildir" diyerek, Osmanlı padişahlarına dualar ederek onların büyüklüklerini kabul etmiştir.²⁰

Daha sonraları Babür Hükümdarlarından Hümâyûn'un Osmanlı Sultanlarının üstünlüğünü kabul ettiği görülmektedir. Ondan sonra gelen Ekber Şah, Kanûnî'ye yazdığı bir mektupta, Osmanlı Sultanı'nı, zamanın halifesi olarak tanıdığını belirtse de zamanla Osmanlılar'a karşı olumsuz bir yaklaşım göstermiş ve hatta kendisinin halife olduğunu iddia ederek Portekizliler'le işbirliği yapmıştır.²¹

Bu arada, birçok Osmanlı askerî uzmanı da Hindistan'ın muhtelif taraflarında Müslüman sultanlar tarafından sık sık yüksek rütbelerle ordu mensubu olarak çalıştırılmış, hatta zaman zaman Hindistan orduları da Osmanlı savaş düzenine göre eğitilmiştir.²² Bu ve benzeri ilişkiler, aynı zamanda Hindistan Müslümanlarının Osmanlılar'ı daha yakından tanımalarını sağlaması nedeniyle, 17. yüzyıl sonrasında kesilen düzenli diplomatik

---

¹⁹ Azmi Özcan, "Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı Devletleri Arasındaki İlişkiler", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s.59-62

²⁰ Şerafettin, Turan "Seydi Ali Reis", İslâm Ansiklopedisi, C:X, s. 528-531.

²¹ Turan, A.e., s.530

²² Enver Konukçu, "Babür", İslam Ansiklopedisi., s. 395. ; Enver Konukçu, "Babürlüler", Türkler, C:VIII, Ankara, 2002, s. 744.

ilişkiler iki ülke arasındaki mevcut bağların daha da güçlenmesi için bir engel oluşturmamıştır.²³

Büyük Babür Hükümdarı Evrengzib'in ölümünden sonra devlet çöküşe geçmiş ve bununla birlikte yayılan İngiliz egemenliğiyle, Hindistan Müslümanları tarihlerinde ilk defa yabancı bir devlete bağlı olarak yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu nedenle Hindistan Müslümanları, dindaşları olan ve Batı karşısında güçlü ve bağımsız bir devlet olarak duran Osmanlılara daha da olumlu duygularla bağlanmaya ve Osmanlı Sultanlarını halife olarak tanımaya başlamışlarsa da²⁴ iki devlet arasında yoğun bir ilişki kurulması zaman alacaktır.

Daha sonraki dönemlerde iki devlet arasında yoğun bir bağlantı kurulmamış olup her iki devlette de devamlı diplomatik temsilci bulundurma geleneği çok sonraları başlayacaktır. Söz konusu olan dönemde yalnız belirli görevlerle geçici ziyaretler yapılmaya çalışılmış ve yoğun bir ilişki kurulmamıştır.

Bu dönemde Osmanlıların Özbekler ile olan yakınlığı önem kazanmaktadır. Başlangıçtan itibaren Babürlülerin sürekli olarak Özbekler ile bir çatışma içerisinde olmaları ve bununla birlikte Osmanlılar'ın Ankara Savaşı hatıralarını hiçbir zaman unutmamaları iki devlet arasında bir bağ kurulmasına engel oluşturmuş ve aradaki uzaklık nedeniyle de yeterli bir ticarî ilişki kurulamamıştır.²⁵

---

²³ Mehmet Saray, "Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Töresi ve İlim", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s.33.

²⁴ Özcan, A.g.y., s.62.

²⁵ Özcan, A.g.y., s. 61.

1.2. 16-18. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

16. yüzyılda Türk dünyasının en kuvvetli ve parlak devleti kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Osmanlı coğrafyası bu dönemde Basra Körfezi'nde Basra şehriyle başlayan sınırı, sahili takip ederek Lahsâ (günümüzdeki Birleşik Arap Emirlikleri) üzerinden Umman'a yani Arap Yarımadası'nın en güney doğusuna ulaşıyor ve böylece Maskat şehri ile Hint Okyanusu sahilleri Osmanlılar'ı tanımış oluyordu. Buradan batıya doğru dönerek Hadramut, Yemen, Hicaz ve Necit'in de alınmasıyla Kızıl Deniz bir Osmanlı gölü durumuna girmiştir.²⁶

1.2.1. 16-18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti

Anadolu'daki Türkmen boylarının oluşturduğu Safevi Devleti'nin yeni bir siyasî ve dînî ideoloji ile ortaya çıkarak Osmanlı-Sünnî idaresine seçenек olacak bir yönetim şekli vaat etmesi ve propaganda faaliyetleri, Osmanlı doğu siyasetinin niteliğinde çok önemli bir değişikliğe yol açarak, asırlar süreceк dînî ve siyasî bir çekişmenin başlamasına neden oldu. 16. yüzyıldaki²⁷, dînî temelli isyanlar, Osmanlılar için Doğu Anadolu Bölgesi'ni öncelikli hale getirse de Safevilere karşı dîn esaslı düşünsel bir temel oluşturulup Sünnî görüş bütün ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Safeviler'e karşı Çaldıran'da kazanılan zafer, Osmanlılar'a Doğu Anadolu'yu tamamıyla kazandırmış ve Azerbaycan ve Irak hakimiyeti yolunda da bir basamak olmuştur. Fakat asıl önemlisi gerek gaza faaliyetleri ve gerekse İstanbul'un fethiyle İslâm dünyasında Osmanlılar'a dair oluşan düşüncelerin ve duyguların daha da güçlenmiş olmasıdır.²⁸

---

²⁶ Bkz.: Harita No: 7 ve 8.

²⁷ Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları**, Ankara, Cem Yayınevi, 1995.

²⁸ A.g.e., s. 24.

Memlûkler'in tarihten silinmesiyle, Osmanlılar İslâm dünyasında tek büyük güç hâline gelmişlerdir. Arap Yarımadası'nın Portekizliler tarafından yalıtılmış olmasının ve aynı zamanda Mekke ve Medine gibi iki kutsal şehrin (Haremeyn) tehdit altında bulunmasının etkileriyle de Osmanlılar Mısır'a yönelik bir hareket içine girmişlerdir. Mısır ve Suriye'nin elde edilmesi ve Memlûk Sultanlığı'na son verilmesiyle Osmanlılar'a güney siyasetleri açısından yeni bir hareket sahası meydana getirdi. Osmanlılar böylece Ön Asya'da doğrudan Hristiyan dünyası ile karşı karşıya kalan tek büyük İslâm devleti oldu, hatta daha doğuda Babürlüler ile İslâm dünyasının liderliği yolunda gizli bir rekabete de girdiler. Ancak hiç kuşkusuz kutsal yerlerin koruyucusu olma, Avrupa'ya karşı koyma gücünün bulunması ve nihayet Safevilerle mücadele, Osmanlılar'ı tek güçlü devlet konumuna getirmiştir.²⁹

1578'den itibaren İran savaşlarıyla birlikte Kafkaslar'a yönelik yapılan ciddî hazırlıklar ve Akdeniz'de Osmanlıları zorlayan önemli bir gücün kalmamasıyla, Osmanlılar Akdeniz siyasetlerini yumuşatmışlardır. Bunun sonucunda Akdeniz'de hareketli ve yıpratıcı mücadelenin yerini ticaret almış, Osmanlılar'dan ticarî ayrıcalıklar elde eden Fransa³⁰, Hollanda ve İngiltere, İtalyan denizci devletlerinin boşluğunu doldurmuştur. Osmanlılar daha sonraki asırlarda güçlü bir politika oluşturamamakla birlikte, tabîî sahaları olarak gördükleri Akdeniz'i hiç bir zaman terk etmemişlerdir³¹.

Osmanlılar bir yandan denizaşırı siyasetin ilk belirtisi olarak Hint Denizi'nde Portekizliler ile mücadeleye girmişler, diğer yandan da Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nin çıkış kapılarına hâkim olmuşlardır. Afrika'nın Kızıldeniz kıyılarından itibaren doğu

---

²⁹ Kemal Kızıltoprak, **Fatih Sultan Mehmed'in Liderlik Sırları**, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2002, s. 29.

³⁰ Albert Howe Lybyer, **Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları**, (Çev. Nemci Ülker), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 3, 1987, s.141-157

³¹ Feridun Emecen, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Batı Siyaseti", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s.69- 83.

kesiminin önemli bir bölümünde hâkimiyet kurmuşlar³² ve bunun etkileri Osmanlılar'ın dağılma dönemine kadar sürmüştür.

Osmanlılar, İslâm Dünyası'nın koruyuculuk ve hizmet eden liderlik vasıflarına öncelik vermişler ve gerek doğuda, gerek güneyde, hatta batıda da bu sıfatlarını daima öne çıkarmışlardır. Hint Müslüman devletlerinden ve Sumatra'dan gelen yardım talepleri, Orta Asya'daki Sünnî Müslümanların Safevi ve Rus baskılarına karşı yardım başvurularıyla Osmanlılar bu vasıflarını daha da öne çıkarmışlardır.³³

Osmanlı yönetimindeki elit kesimin ve ordunun önemli bir kısmı, tarımı en büyük gelir kaynağı olarak görmüştür.³⁴ 16. yüzyılın başlarında(1520'li yıllar) Osmanlılar deniz hâkimiyetinden daha önce, kutsal yerler, kıyıların savunulması ve kara fetihlerine önem vermişler, bu da Portekizliler'in Hint Okyanusu'nda rahat hareket etmelerine neden olmuştur. Osmanlıların yüzyıllar boyunca Venedik'i zayıflatmak için uğraşması yalnızca batının büyük sermayedar ülkelerinin Akdeniz havzasına girmelerini kolaylaştırmıştır.

1.2.2. 16. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda İç ve Dış Ticaret

14. yüzyılda başlayan ilerleme ve yükseliş, temel özellikleriyle 15. ve 16. yüzyıllarda profilini tamamlamış bulunmaktadır. Bu yükseliş 16. yüzyılın sonlarından, hatta ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş duraklamaya ve giderek gerilemeye sahne olmuştur. Bir İslâm toplumu olarak Osmanlılar ticarete değer vermekteydiler³⁵ ve bunun sonucunda tüccarlar sosyal mertebede köylü, esnaf, hatta bir kısım ordu mensubu olan rütbeli

---

³² İdris Bostan, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devletinin Deniz Politikası", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s. 102.

³³ Yusuf Çetindağ, "Orta Asya ile Osmanlı Devleti Arasındaki Kültürel İlişkiler", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, Ağustos- Ekim 2003, s.1

³⁴ İdris Bostan, A.g.y., s.100.

³⁵ Daniel Panzac, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti, **Tarih İnceleme Dergisi**, İstanbul, 1989, s.179-193

askerlerden de üstün bir saygınlığa sahiptiler. Ticaret hor görülen, küçümsenen değil aksine istenilen, övülen ve korunan bir faaliyetti. Vergilendirme sisteminde ticaret, az vergi ödeyen, baskıya değil, korunmaya değer görülen bir sektördü. Ziraat ve madencilik oranla vergi yükü çok daha düşük düzeydeydi.

Devlet, ticarete sürekli olarak ilgi göstermiş ve desteklemiştir. Bunun yazılı metinlerde birçok örneği görüldüğü gibi, zamanın ölçüleri içinde çok büyük denebilecek yatırımlarla da beslenmiş olduğu, aynı zamanda 15. ve 16. yüzyıllardan günümüze ulaşan hanlar, köprüler, kervansaraylar ve benzeri yapılarla da ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımları devlet, ya doğrudan doğruya hazineden finanse ederek ya da yüksek rütbeli ordu mensuplarının kurmuş olduğu vakıflar aracılığıyla yapılmasını teşvik ederek gerçekleştirmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyu oluşan ticaretin yapısını hemen radikal şekilde değiştirmeyip, bu değişikliği kademeli olarak değiştirme yolunu izledi. Batı ile ticareti yürütenler Venedik, Cenova ve Floransa başta olmak üzere Akdeniz'in Latin topluluklarıydı. Mamul maddeler getirilir, karşılığında ham maddelerden oluşan yerli ürünler ve doğudan gelmiş olan baharat satın alınırdı. Bu mübadele kısmen takasla yapılıyor olsa da, batılılar, nakit para da bırakıyorlardı.³⁷ Osmanlılar, kapitülasyonları ve ilişki kurulan diğer kurumları temel hatları ile kabul etmekle birlikte, Bizans Rumeli'sinde ve Beylikler Anadolu'sunda kontrol altında tuttıkları bölgelerde, "açık pazar" politikalarına son vermişler ve müdahaleci ve korumacı bir tutum izlemişlerdir. Bu bölgelerde 13. yüzyıldan beri yerleşmiş bulunan İtalyan-Latin nüfuz ve imtiyazlarını ortadan kaldırmışlar, Galata ve Kefe'de Ceneviz hâkimiyetine son vermişlerdir. Karadeniz bölgesini de tümü ile bir Osmanlı "iç pazarı" hâline getirmişlerdir.³⁸

---

³⁶ Mehmet Genç, "18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetinin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerine Bir Çalışma", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, s.36.

³⁷ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2000, s.200.

³⁸ Daniel Panzac, A.g.y., s.189. ; Genç, **A.g.e.**, s.200.

Başka ülkelerden satın alınan mallar için, vergisi arttırılan birkaç mal dışında, izlenilen korumacı politikaya uygun olarak ticaretteki serbesti bozulmamıştır. Ama iç pazarın ihtiyacına öncelik veren aynı korumacı politika başka ülkelere mal satışına da sıkı bir kontrol rejimi getiriyordu. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı kontrolünde bulunan bölgeler bu uygulanan korumacı politika ham madde bolluğu oluşturarak yerli sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuş, bu bölgeler yalnız hammadde satıcısı olmaktan çıkıp birçok mamul madde de üreterek satabilir hale gelmişlerdir.³⁹ Osmanlılar korumacı politikalarını yalnız iç ticaretle sınırlandırmamış, dış ticaretteki vergilendirmede de yerli tüccarlar lehine önemli değişiklikler yapmıştır. 16. yüzyılın başlarından itibaren oldukça standart şekilde uygulandığını gördüğümüz gümrük rejimine göre yabancılar % 5–7 oranında gümrük resmi öderken, yerli gayr-i müslimler % 3-4, yerleşik Müslüman tüccarlar da % 2-3 oranında vergi ödemekteydiler.⁴⁰

Osmanlılar, Akdeniz'in ticaretinde daha aktif rol almaya ve birçok İtalyan limanına gidip gelmeye başlayarak⁴¹ yüzyıllar boyu oluşan ticaret yapısına⁴² karşı Akdeniz'de mücadele verirken, Vasco de Gama Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaşp, ilk baharatı Lizbon'a 1501'de getirdi. İki yıl sonra da Portekiz donanmasının Kızıldeniz'de bulunması üzerine denizlerde pek aktif olmamalarına rağmen Memlûkler Portekizlilere karşı hemen Memluk hizmetinde olan Osmanlı denizcisi Selman Reis (Selman er-Rumî)'in komutasındaki ve çeşitli milletlerden oluşan donanma 1515'te harekete geçseler de istenilen sonucu alamamışlardır.

---

³⁹ Genç, A.e., s.200- 201.

⁴⁰ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.201.;Robert Mantran, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Gelişmesi”, **Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi**, No:3, 1987, s. 159- 175.

⁴¹ Daniel Panzac, A.g.y., s. 183

⁴² Mehmet Genç, A.e., s.205

⁴³ Yakup Mughul, “Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika”, **Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi II**, Ankara 1965, s.37-47

Diğer taraftan, Portekizliler de sıcak hava ve açlık nedeniyle dönmeye mecbur kalmışlardır. Albuquerque'den sonra Kızıldeniz'e yapılan bu sefer de de Portekizliler istedikleri hedefe ulaşamamışlardır.⁴³ Lopo Soarez Hindistan'dan gelip Kızıldeniz'i zorlarken, Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna yeni bir şekil verecek olan Osmanlılar, Suriye ve Mısır'ı fethediyorlardı.

Osmanlıların bu dönemde yaptıkları mücadelelere bakacak olursak; Osmanlı Devleti, öncelikle Mısır ve Suriye'nin fethinden başlayarak Bağdad, Basra, Aden'in fethi ve Hint Denizi'ne düzenlediği seferlerle, dünya ticaret yollarındaki değişimin Yakındoğu üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁴⁴ Doğu transit ticaretinin deniz yolu ile batıya akması önlenmeye çalışılmış ve bunun için de yaklaşık yarım yüzyıl mücadele edilmiştir. Osmanlılar, Portekizliler'in Hint Okyanusu'na yerleşmesine engel olarak transit ticareti tekrar Yakındoğu'ya yöneltmekte büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Ayrıca Aden-Kızıldeniz yolunu açık tutmayı başarmışlar⁴⁵ ve Kızıldeniz'i de yabancılara tamamen kapalı bir hale getirmişlerdir.

Osmanlılar, uyguladıkları ekonomik yapıyı değiştirerek daha güçlü bir yapı için çalışmışlarsa da, batıdaki nüfus, teknoloji, iletişim, kaynak büyüklüğü, verimlilik ve hepsinden önemlisi verimlilikteki sürekli artış nedeni ile bu mümkün olamamıştır. Bununla beraber, Batıdaki gelişmeler nispeten yavaş ilerlediğinden, 17. yüzyılın sonlarına, hatta 18. yüzyılın ortalarına kadar, bu değişimler karşısında direnebilmişlerdir.⁴⁶

---

⁴⁴ Halil İnalcık, "Hindistan Ticareti- 1500'den Önce Baharat Yollarındaki Kaymalar", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C: I, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996, s. 373 - 391

⁴⁵ Albert Howe Lybyer, A.g.y., s.142

⁴⁶ Mehmet Genç, **A.g.e.**, s. 210

1.2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kullandığı Doğu Ticaret Yolları

Albert Howe Lybyer, Osmanlılar tarafından en çok kullanılan ticaret yollarını, 14. yüzyılın başlarında Tuna'dan hareket ederek Hazar Denizi'den Çin'e, Trabzon'dan başlayıp Orta Asya'ya, biri İskenderun Körfezi'nden Tebriz'e, diğeri de Bağdat'a ve İran Körfezi'nden Hint Denizi'ne giden ve sonuncusu da Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üzerinden Asya'ya ulaşan yol⁴⁷ olarak ifade etmektedir.

II. Mehmed'in Venedik'le çatışmaya girerek Levant'ta (Akdeniz'in Doğu kıyısına verilen ad) bazı topraklar elde etmesi Doğu ticaretinde geçici olarak yeni bir yol açılmasına neden oldu. Venedikliler bir Türkmen kökenli olan Uzun Hasan'la hem askeri hem de ticari alanda anlaşma yaparak müttefik olmuşlar ve böylece Küçük Asya'nın bazı Güney bölgeleri ve özellikle Satalia ya da Atalia olarak bilinen şimdiki Antalya limanı kısa bir süre için baharatın Avrupa'ya geçebileceği bir kapı görevini üstlenmiştir⁴⁸.

1502 yılına kadar Mısır ve Suriye üzerinden gelen Doğu mallarının eski yoldan akışı kesintisiz olarak sürmüş olup bu tarihten sonra Venedikliler İskenderiye ve Beyrut'ta satın almak için çok az miktarda baharat bulabilmişler ve 1504 yılından sonra ise bulamamışlardır. Portekizlilerin, uyguladıkları siyasetin sonucu olarak Doğu mallarını ve baharatı Hindistan'dan satın almaya başlamaları Doğu Akdeniz'den (Levant) geçen Güney ticaret yollarının işlerliliğinin durmasına neden olmuştur.⁴⁹

Bunun üzerine 1530'lu yıllarda I. Süleyman, güney ticaret yollarının açılması ve güvence altına alınması için iki büyük proje planlamıştır. Bağdat ve İran Körfezi'nin kuzey kısmı (Şattü'l Arab) civarındaki toprakları ele geçirmiş ve Gucarat ve Diu'da

⁴⁷ Albert Howe Lybyer, A.g.y., s. 143.

⁴⁸ Daniel Panzac, A.g.y., s. 173.; Albert Howe Lybyer, A.y., s. 148- 149.

⁴⁹ Albert Howe Lybyer, A.g.y., s. 150- 152..

üslenmiş bulunan Portekizliler'i söküp atmak için bir filo göndermiş ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır.⁵⁰

16. yüzyılın son çeyreğinde, eski Güney ticaret yollarının büyük bir kısmı yeniden kullanılmaya başlanmış ve Türkler'in yönetimindeki ülkelerden geçen baharat trafiği tekrar canlanmış. Ancak Hollandalı ve İngilizler de Ümit Burnu'nu dolaşarak bu deniz ticaret yolunu kullanmaya başlamışlar ve batı baharat ticareti trafiğini tekrar Manş Denizi'ne çekmeyi başarmışlar ve Doğu Akdeniz bölgesi ile de ticari ilişkiler kurup o bölgede rekabete girmişlerdir. 18. yüzyılda Doğudan Batıya yalnızca bir kaç işlenmiş ürün dışında bir şey gelmemiş, karşı yönde de az sayılamayacak ölçüde gümüş götürülmüştür.⁵¹

Osmanlılar, kendilerine özgü, sürekli olarak tutucu bir yaklaşım içinde olmalarıyla Doğu ticaretinde zorlukların artmasına neden olmadıkları gibi zorunlu olan yeni yolların bulunmasında da herhangi bir rol oynamamışlardır. Bu durum, yeni ve daha elverişli yolların keşfedilmesiyle Osmanlıları zarara uğratmıştır. Bununla birlikte önemli bir nokta, Doğu ticari mallarının büyük bir kısmının yaklaşık üç buçuk yüzyıl Ümit Burnu Yolu üzerinden Avrupa'ya taşınmasıdır. I. Selim ve Sultan Süleyman'ın Doğu ticaretini tekrar eski yoluna döndürme girişimleri sonuçsuz kalmıştır.⁵²

---

⁵⁰ Albert Howe Lybyer, A.y., s. 153-154.

⁵¹ Albert Howe Lybyer, A.g.y., s. 154 ; Daniel Panzac, A.g.y., s. 173.

⁵² Mehmet Genç, "XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nde İç ve Dış Ticaret", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999, 203.

1.3. 16-18. YÜZYILLARDA HİNDİSTAN-OSMANLI İMPARATORLUĞU İLİŞKİLERİ

1.3.1. Hindistan Baharat Ticareti ve Ticaret Yollarının Değişmesi

Mısır'ın fethiyle Osmanlı Devleti imparatorluk hüviyeti kazanmış ve 1453 yılından sonra Osmanlılar, dünya hâkimiyeti fikriyle güçlü kara ordusu yanında büyüyen donanmaları ile de denizlerde yayılmaya başlamışlardır.⁵³

II. Bayezid döneminde Memlûkler'e karşı Çukurova bölgesinde nüfuz mücadelesini kaybeden Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim ile doğuya yönelecek kararlılığı ve gücü buldular⁵⁴. I. Selim Memlûk Sultanı Tumanbay'a yazdığı bir mektupta Büyük İskender gibi hem doğunun hem de batının hâkimi olmak istediğini ifade etmişti. Osmanlı Sultanı, Şah İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran Savaşı'yla İran'dan kaynağını alan Şii tehlikesini ortadan kaldırırken⁵⁵ Doğu Anadolu'yu da Osmanlı topraklarına katmıştır. Çaldıran Savaşı, önemli sonuçları yanında Memlûk ve Safeviler'i güçlü düşman karşısında müttefik yapmıştı. 1516 baharında I. Selim Safeviler'e karşı yeni bir sefere hazırlanırken Memlûk Sultanı Kansu Gûri Halep'de üsleniyordu. Barış önerisi hakaretle karşılanan Osmanlı Sultanı yolu üstüne çıkan Kansu Gûri'yi mağlub etti. Osmanlıların 23 Ocak 1517'de Ridaniye'deki ikinci zaferi ile Mısır zamanının en güçlü Türk-İslâm devletinin sınırları içine dâhil oldu. Osmanlılar böylece, güney ucu ile Hint Okyanusu'na açılan Kızıldeniz'e de ulaşmış oldular.⁵⁶

---

⁵³ Şehabettin Tekindağ, "II. Bayezid devrinde Çukur-Ova'da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491), **Belleten**, İstanbul, s.347.

⁵⁴ Feridun M. Emecen, "Hicaz'da Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi ve Ebu Nüme", Osmanlı Araştırmaları III, İstanbul, 1982, s. 87

⁵⁵ Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", **Tarih Dergisi**, 22 (1967), s. 49-78

⁵⁶ Şinasi Altundağ, "Selim I", İslam Ansiklopedisi

Osmanlılar, Memlûk Sultanlarının kendilerinden talep etmeleriyle bölgeyle daha da çok ilgilenmiş ve Memlûklüler'e göndermiş olduğu top, demir ve kereste gibi malzemelerle, Hint Okyanusu ve Hicaz'daki kutsal şehirleri tehdit eden Portekiz tehlikesine karşı kayıtsız kalmadıklarını göstermişlerdir.⁵⁷ Bursa'ya kervanlarla Halep ve Şam'dan baharat, çivit ve sakız gibi çeşitli ticarî malların getirildiği, Venedikli tüccarların da buradan baharat aldıkları bilinmektedir. Bursa'daki Türk tüccarları da temsilcilikleri aracılığıyla Suriye'de de faaliyetlerine devam etmekteydiler.

Osmanlıları önce Kızıldeniz'de daha sonra da Hint Okyanusunda söz sahibi bir hale getirecek bir donanmanın lüzumuna herkesten çok inanan ve bu konuda merkeze yazmış olduğu arıza ile konuyla ilgili düşüncelerini aktaran denizci Selman Reis olmuştur⁵⁸. Önce Osmanlı hizmetinde iken Memlûklar'ın istediği yardım üzerine Mısır'a giden ve kendi isteğiyle Memlûk hizmetine girmiş olan Selman Reis, Portekizliler'in Cidde üzerine yapmış oldukları saldırıları püskürttüğü sıralarda Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi üzerine elinde bulunan Memlûk donanmasını Osmanlı hizmetine sokmuş ve böylece Süveyş'teki ilk Osmanlı donanması Memlûklular'dan miras kalan bu donanma olmuştur⁵⁹.

Osmanlılar, donanmanın başına Hayreddin Bey'i ordu komutanı olarak getirmiş ve Selman Reis'i de donanma kaptanı yapmışlardı. Tek başına yükselme hırsıyla hareket eden Hayreddin Beyin, Selman Reis'i öldürtmesi Osmanlıların Hint denizinde planlandıkları faaliyetlerin zayıflamasına neden olmuş, ayrıca Kızıldeniz de yeniden Portekiz tehlikesine açık bir hale gelmiştir.⁶⁰

---

⁵⁷ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)**, Eren Yayınları, İstanbul, 2003, s. 133

⁵⁸ TSMA, E.6455, Bu belge "Meşhur Türk Amiralî Selman Reis'in Layihası" başlığı altında Feyzi Kurtoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz., Feyzi Kurtoğlu, "Meşhur Türk Amiralî Selman Reis'in Layihası" **Deniz Mecmuası**, No: 47, İstanbul, 1934, s.67-73.

⁵⁹ Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", **Belleten**, XXXIV/ 134, İstanbul, 1970, s. 235.

⁶⁰ Halil İnalcık, "Hindistan Ticareti- 1500'den Önce Baharat Yollarındaki Kaymalar", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C: I, Eren Yayıncılık, 2000, s. 379.

16. yüzyılın sonlarına kadar Hindistan'ın güney-batı kıyıları Portekiz'den gönderilen valiler tarafından idare edilmiş ve bölgedeki küçük devletler üzerinde hâkimiyet kurmayı başaran Portekizliler, Müslümanlara karşı olan Hintli hükümdarlarla da anlaşma yaparak Arap denizciliğini de geriletmişlerdir⁶¹.

1.3.2. Hindistan'da Türk Denizcilerin Faaliyetleri

15. yüzyıl sonlarında Portekizlilerin Hint Okyanusu'na hâkim olmaya çalışmaları ve Batı Asya ile Uzakdoğu arasındaki uluslararası deniz ticaretini ellerine geçirmeleriyle, Müslüman tüccarların gemilerine saldırıp mallarına el koymaları, Arabistan'a giden hacıların da mallarını gasp etmeye başlamaları ve hac trafiğini engellemeleri nedeniyle Hindistan'daki Gucerat ve Kalikut hükümdarları da Mısır Memluklu Sultanı'ndan yardım talep etmişlerdir Memluklu Donanması, Portekizlilere karşı 1508' de Çaul'da bir zafer kazanmış, fakat Diu önündeki çarpışmalarda mağlup olmuştur. Bunun üzerine Memluklu Sultanı Kansu Guri, Süveyş'te daha büyük bir donanma oluşturmuş ve bu donanmayla 1512 yılında Diu limanına ulaşarak Portekizliler'i oradan çıkarmıştır.⁶²

Ayrıca, o dönemlerde bağımsız olarak hareket eden bazı Türk denizcileri de bulunmaktaydı. Memluklu donanmasında görev almışlardır. Nitekim, 1500-1517 yılları arasında Kızıldeniz'den Hindistan'a kendiliğinden giden bu denizcilerden, yani Anadolu gazilerinden bazıları Rumi Topçu Mustafa gibi Hindistan'da Babürlülerin hizmetine girmiştir. Dolayısıyla, Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı verilen mücadelede ilk olarak Memluklular yer almışlar, daha sonra hilafetin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle Portekizlilere karşı mücadele Osmanlı Devleti tarafından yürütülmeye çalışılmıştır.⁶³

---

⁶¹ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, No: 31, İstanbul, Mart 1977, s. 77.

⁶² Salih Özbaran, A.y., s. 78.

⁶³ Salih Özbaran, A.y., s. 19.

Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'ndaki ilk askeri faaliyetleri Kanuni Sultan Süleyman devrinde başlamıştır. Osmanlı Devleti, Portekizliler'in bölgedeki küçük Müslüman sultanlıklara karşı saldırılarını önlemek, güvenli bir hac trafiği sağlamak ve Müslümanların ticari faaliyetlerini korumak gayesiyle 1525 yılında Mısır'a gelen Kanuni'nin vezirlerinden biri olan İbrahim Paşa, Süveyş Limanı merkez olmak üzere bir donanma kurulmasını emretmiş ve Selman Reis'i Portekizliler'in faaliyetlerine engel olması için Yemen'e göndermiştir. Onun İbrahim Paşa'ya sunduğu 2 Haziran 1525 tarihli layihada Hint sahillerinin durumu ve Portekizliler'in faaliyetleri anlatılmıştır.⁶⁴ Selman Reis'in 1526'daki ölümünden sonra yeğeni Emir Mustafa bin Behram Reis yönetimindeki donanma 1531 yılında Diu'ya kadar giderek Portekizlilerle çarpışmış olsa da Hint sularına giden en önemli Osmanlı donanması Hadım Süleyman Paşa'nın komutasındaki donanma olmuştur.⁶⁵ Sultan Bahadır Şah, Hümayun Şah'a mağlup olunca 1535'te Portekizlilere karşı Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir.⁶⁶

Bahadır Şah'ın yardım talebine karşılık olarak Osmanlılar tarafından gönderilen bu donanmayla çıkılan sefer, çok bilinen ve başarısız Diu seferi olarak kabul edilmiştir . 1551'de Piri Reis⁶⁷, 1552'de de Murat Reis Hürmüz Boğazı ve Hint sahillerinde Portekizliler'le mücadele etmişler ve 1553 yılında da Seydi Ali Reis⁶⁸ Hindistan ve civarında yaşayan Müslümanlara yardım etmek ve Portekizlilerin Hint limanları üzerindeki egemenliklerine son vermek maksadıyla Hindistan seferine çıkmış, ancak istenilen başarıyı elde edememiştir.⁶⁹ Portekizliler ise gerek Osmanlı denizcilerinden gerekse hiçbir orduya bağlı olmadan bağımsız olarak çalışan Türk leventlerinin faaliyetlerinden büyük kaygı duymaktaydılar.⁷⁰

---

⁶⁴ Salih Özbaran, a.g.y, s. 20.

⁶⁵ Salih Özbaran, a.g.y, s. 20.

⁶⁶ Feyzi Kurtoglu, "Hadım Süleyman Paşanın Mektupları" **Deniz Mecmuası**, 47, İstanbul, 1934, s.63-65.

⁶⁷ Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", **Belleten**, XXXIV/134 (1970),s. 235-236

⁶⁸ Cengiz Orhonlu, "Seydi Ali Reis", **Tarih Dergisi**, No: 1, İstanbul, 1970, s. 52.

⁶⁹ Sıddıqı, A.g.y., s. 63-66.; İsmail Hakkı Göksoy, **Güneydoğu Asya'da Osmanlı Türk Tesirleri**, İstanbul, Fakülte Kitabevi, 2004, s.20- 21. ; Cengiz Orhonlu, A.y., s.52.

⁷⁰ İsmail Hakkı Göksoy, **a.g.y.**, s. 21.

Batı Asya ile kurulan ticari ilişkiler, önce askeri ve daha sonra da diplomatik ilişkileri getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin Hint sahillerine açılmasından sonra Portekiz tehdidinden kurtulmak isteyen Sumatra adasının kuzeyindeki Açe Sultanlığı da, Portekizliler' i ancak Osmanlı Devleti'nin yardımı ile uzaklaştırabileceğine inanarak İslam âleminin tek kuvvetli devleti olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştu.⁷¹

1.3.3. Hindistan Müslüman Sultanlıkları İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler

Sultan Muizzüddin Muhammed b. Sam tarafından 13. yüzyıl başlarında kurulan Delhi Bağımsız Türk Sultanlıkları, başta Anadolu-Hint kaynaklarında, Rûm diye bahsedilir-olmak üzere Hindistan'ı diğer Müslüman kültürlerin etkilerine de açık hale getirdi. Hindistan'ın zenginlikleri her zaman değişik ülkelerden tüccarlar, sanatçılar ve ilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Tüccarlar beraberlerinde getirdikleri savaş atları, köleler ve ticarî mallar karşılığında Hint malları alırlardı.⁷²

Sultan Şemsüddin İltutmuş'un(1211–1236) en önemli üç adamının aslen Anadolu'dan geldiği belirtilmektedir. Bunlar Melik İzzüddin Kabir Han Ayaz, Malik Bedreddin Nusret Han Sungar Suji, Bedreddin Sungar er-Rumî'dir. Bunlardan ilk ikisinin Türk olduğu kabul edilir. Üçüncüsü ise Memlük'tür. Bu üç isim çok yetenekli komutanlar olarak dikkat çekmiş ve Hindistan'daki Müslüman hâkimiyetinin yerleşmesinde rol oynamışlardır⁷³.

---

⁷¹ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, No:31, İstanbul, Mart 1977, s. 20.; İsmail Hakkı Göksoy, **A.y.**, s. 28-30.

⁷² Sıddıqı, A.g.y., s. 63.

⁷³ Sıddıqı, A.y., s.63

Bilgilerini arttırmak ve ilim tahsil etmek için Hindistan'dan başka memleketlere giden Müslüman din hocalarının bu amaçla Anadolu'ya da geldikleri bilinmektedir. Ayrıca Bengal'de bulunan Genç Müslüman Cemiyeti de Hintli Müslüman çocukların İstanbul'da ücretsiz yatılı okumaları ve Osmanlı mallarının orada satılması için bir ticarethane açılmasına ilişkin istekte bulunmuştur.⁷⁴ Hint kaynaklarında diğer Osmanlı şehirleri yanında bir ilim ve tassavuf merkezi olarak Sivas'ın adı da geçmekle birlikte diğer taraftan Mevlana'nın Mesnevi'sinin Hindistan'da çok yaygın olarak tanınması Anadolu'nun itibarlı bir Müslüman toprağı sayılmasında etkili olmuştur. 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti'nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkması, Hindistan'da Osmanlıları tanımaya ve Osmanlı ihtişamını anlamaya yönelik büyük bir ilgi ve merakın ortaya çıkmasına sebep oldu.⁷⁵

Hindistan'da Osmanlı etkilerinin hissedilmeye başlandığı dönemde Timur'un saldırıları ile Delhi Sultanlığı çözülme aşamasına gelmiş ve çok sayıda yerel sultanlıklar ortaya çıkmıştı. Bu sultanlıklar arasında Gucerat Sultanlığı gücü, zenginliği ve geniş sahilleriyle öne çıkmıştı. Gucerat sultanlarının Osmanlılar ile yakın diplomatik arayışlara girmesiyle 15. yüzyılda Osmanlıların Hindistan'da nüfuz ve itibarı artmaya başlayarak askerî bir işbirliği gündeme geliyordu. Gucerat sultanı Mahmud Begada (1458–1511), Mısır'daki Memlükler ve Osmanlılar ittifak oluşturarak birlikte bölgedeki Portekiz gücüne karşı koymaya başladılar.⁷⁶ Osmanlı ve Memluk gemilerinin oluşturduğu birlik daha sonra Diu ve Mustafabad valisi Mâlik Ayaz da katıldı ve 1508'de Portekizlilere ağır bir darbe vuruldu ve çok sayıda Portekizli de esir alındı.

Bu yenilgi ile şaşkınlığa uğrayan Portekizliler daha güçlü bir donanma bir sefer düzenlediler ve müşterek olarak kurulan bu birliği mağlup ettiler. Buna rağmen

---

⁷⁴ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁷⁵ Sıddıqı, A.g.y., s. 63.

⁷⁶ Sıddıqı, A.y., s. 64.

Portekizliler karada aynı başarıyı gösteremeyince Gucerat sultanı ile anlaşma imzalayarak çekildiler.⁷⁷

Sultan Mahmud Begada'nın oğlu ve halefi Sultan Muzaffer Şah da Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim ile mektuplaşarak, birbirlerine çeşitli hediyeler göndermişlerdir. Muzaffer Şah'ın Diu Valisi Mâlik Ayaz, Yavuz Selim'e yazdığı mektupta ona "Yeryüzünde Halife" olarak hitap etmiş ve Müslüman sultanlar arasındaki işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Muzaffer Şah'tan sonra tahta geçen Bahadır Şah da (1526-1537) Osmanlılar ile iyi ilişki kurulmasına önem vermiştir.⁷⁸

Osmanlılarla olumlu ilişkiler içerisinde olan bir diğer 15. yüzyıl Hindistan sultanlığı, da Behmenîler'dir. Sultan III. Muhammed Şah Behmenî (1463–82) Osmanlı Sultanı Fatih'e bir mektup göndermiş, buna mukabil Muhammed Çelebi adındaki bir Osmanlı elçiside, Behmenî sultanına gönderilerek ilişkiler geliştirilmiş karşılık olarak Muhammed Şah Fatih'e birçok değerli hediyeler göndermiştir. Bütün bunlar Hindistan'daki Müslüman sultanlıkların Osmanlılar hakkında olumlu duygulara sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁹

Değerli Hint ve Çin kumaşlarının padişahın kabulüne sunulduğunu da incelediğimiz arşiv belgesinden anlamaktayız.⁸⁰ Ayrıca, eldeki belgelerden sene tebriki nedeniyle Halep ve Hint kumaşlarının takdiminin⁸¹ ve Ahmet Ratip Paşanın basit bir seyyah gibi seyahat ederek papağan, güvercin, kumru ve ipek Hint kumaşı alması, paşalarında bu kumaşları satın alarak beğeni ile kullandığını ortaya çıkarmaktadır.⁸²

---

⁷⁷ Sıddıqı, A.g.y., s. 64- 65.

⁷⁸ Sıddıqı, A.g.y., s. 65.

⁷⁹ Sıddıqı, A.y., s. 65.

⁸⁰ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸¹ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸² BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

Mekke-i Mükerreme Emirleri, surre alayının dönüşünde surre eminleri vasıtasıyla padişaha hediyeler göndermekteydiler, bu ayrıca Hint kumaşlarının Osmanlı Sarayı'na geliş yollarından biri olması nedeniyle de önem kazanmaktadır.⁸³

Osmanlılar'la olan ticarî ve diplomatik ilişkiler Hindistan'a yeni sanatların ve savaş teknolojisinin gelmesine de imkân hazırladı. 16. yüzyıl başlarında Osmanlı sahra toplarının önemini, 1514 Çaldıran Savaşı'nda Osmanlıların Şah İsmail'i mağlup etmesiyle kavramış olan Babür, Mustafa Rûmî adında bir Osmanlı silâh ustasını hizmetine alarak hayatî önemi olan çok sayıda top döktürmüştür. Bununla birlikte diğer mahalli sultanlıklarda söz konusu toplara sahip olmuşlar ve Osmanlı savaş yöntemlerini benimsemişlerdir.⁸⁴

Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllarda en güçlü Müslüman devlet olarak tanınmıştır ve Hindistan Müslümanları Osmanlılara saygı beslemeye ve Osmanlı padişahını halife olarak kabul etmeye başladılar. Sultan, halife olarak Müslümanlar birliğinin bir sembolü hâline gelmiştir. Bütün bunlar Hindistan Müslümanlarının en azından 15. yüzyıldan itibaren Osmanlılar için büyük bir sevgi ve saygı duygusu beslediklerinin açık işaretleridirler.⁸⁵

15. yüzyılda, Bursa, hem İstanbul'a, hem de Güney ve Doğu Avrupa'nın büyük bölümüne sevk edilmekte olan İran ve Hindistan mallarının başlıca ardiyesi haline gelmişti. Cidde'ye gelen Hint baharatları, Mekke'de hac dönüş kervanlarına katılan tüccarlar tarafından Şam'a taşınıyordu. 3000 develik büyük Mekke kervanları Halep, Konya, Akşehir ve Kütahya üzerinden Bursa'ya varmaktaydılar ve Şam kervanının getirdiği baharat, Bursa'da Peralı Cenova tüccarlarına teslim ediliyordu.⁸⁶

---

⁸³ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸⁴ Sıddıqı, A.y., s. 65.

⁸⁵ Sıddıqı, A.y., s. 66.

⁸⁶ Halil İnalcık, A.g.y., s.375.

Bu yüzyılda Hindistan mallarının Osmanlı İmparatorluğu'na satışında İskenderiye-Antalya deniz yolundan da yararlanılıyordu. Bu güzergah üzerinde çalışan Bursa tüccarları, 1472'de Venedikliler Antalya'yı yağmaladıklarında, bu Osmanlı limanında bulunan baharat miktarının büyüklüğünden etkilenmişlerdi Mısır'a deniz yoluyla ağaç, kereste, demir, deri, kürk ve zift, kara yoluyla da Bursa dokumaları ve safran gibi değerli mallar satılıyordu ve Mısır'dan da Suriye sabunları ve baharat satın alınıyordu. 1477 tarihli Antalya gümrük kanunnâme'sinde, başka ülkelere satışı yapılan başlıca malların tekstil, ham ipek, sof (moher), demirden âlet-edevat, ağaç ve kereste ve başka ülkelerden satın alınan başlıca mallarınsa baharat, şeker ve çivit olduğunu görülüyordu.⁸⁷ Aynı limana ait 1560 tarihli ve ayrıntılı bir gümrük defterine bakıldığında, Antalya'da o zamanlar baharat ve boya satın alışının hâlâ sürdüğü, ama asıl pirinç, keten ve şeker satın alışının yanında artık önemsiz kaldığı görünmekteydi.⁸⁸

Antalya, Osmanlıların 1522'de Rodos'u alıp İstanbul ile Mısır'daki İskenderiye ve Dimyat limanları arasında dolaysız deniz yolunu güvenli hale getirmelerinden sonra, uluslararası Hint baharatı ticaretindeki eski önemini yitirmişti. Yükte hafif, pahada ağır Hint mallarının esas güzergâhı daima Şam-Bursa kervan yoluydu ve Bursa, gerek Osmanlı, gerekse doğu ve güneydoğu Avrupa'nın önemli bir kesimi açısından bu tür malların ana deposu rolünü oynamaya devam ediyordu⁸⁹.

Hindistan'ın sahip olduğu zenginlikler ve imkânlardan fazlasıyla etkilenen Portekizliler, 15. yüzyılın ortalarından itibaren faaliyetlerini hızlandırarak, kısa sürede Afrika'yı dolaşıp Hindistan'a ulaşmış, bu arada Basra Körfezi ve Kızıldeniz'de önemli başarılar elde etmişlerdir⁹⁰. Bütün bu tarihsel süreç, Portekizlilerin Hindistan'a yönelişini sadece

---

⁸⁷ Arif Bilgin, **Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Hars Eminliği**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s.6.

⁸⁸ Halil İnalcık, A.y., s.376.

⁸⁹ Arif Bilgin, **a.g.e.**, s.10.

⁹⁰ Neslihan Durak, Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları**, No: 1, Malatya, Kubbealtı Yayıncılık, 2001, s.88-93

daha ucuza baharat temin etme arzusuna bağlamanın doğru olamayacağını gösterecek niteliktedir ve ayrıca Portekizlilerin, yer aldığı coğrafyada daha fazla genişleme imkânı bulamamaları, yeni arayışlar içerisine giren Avrupalılar'a, göre doğal olarak daha öncü olmalarına da neden olmuştur.

Vasco de Gama'nın Mayıs 1498'de Kalikut'a ulaşmasıyla fiilen başlayan Portekiz-Hindistan ticari ilişkileri kısa sürede bu ülkenin zenginliklerine tamamen sahip olma isteğine dönüşecek ve bölge Portekizlilerin şiddetli baskılarına maruz kalarak, işgal faaliyetlerine sahne olacaktır. Portekizlilerin bütün amacı Hint ticaretini Mısır ve Doğu Akdeniz'den uzaklaştırarak deniz yoluyla Lizbon'a yönlendirmek ve Hindistan ticaretini tamamen kontrol etmektir. Vasco de Gama'nın Kalikut'a ulaştığı sırada Hindistan'ın siyasi birlikten uzak olması ve özellikle Müslümanlar ile Hindular arasında büyük bir çekişme yaşanmasının yanında Portekizlilerin denizcilikteki üstünlükleri de amaçlarına olumlu katkı sağlamıştır.⁹¹

Hindistan sahillerindeki önemli limanları yanında şimdi de, stratejik yeri bakımından çok önem taşıyan Hürmüz'ü alıp oraya askerlerini yerleştiren Albuquerque bu suretle Kızıldeniz istikametinde işleyen ticarete çok büyük bir darbe vurmuştu. Kızıldeniz harekâtı başarısız kalmış, fakat Hindistan malları Lizbon'a taşınmaya başlanmıştı. Kahire ciddi bir ekonomik sıkıntının içindeydi ve 1515 yılında İskenderiye'de hiçbir ticari faaliyetin yapılmaması da bunun bir göstergesidir.⁹²

16. yüzyılın başlarında Lizbon'a giden baharat miktarı kental (100 kg. ağırlığında kütle ölçüm birimi) birimiyle şöyledir⁹³:

---

⁹¹ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, No:31, İstanbul, Mart 1977, s. 79.

⁹² Salih Özbaran, A.y., s. 79- 80; Halil İnalçık, A.g.y., s.382.

⁹³ Halil İnalçık, a.g.e. s.382.

<u>Baharat Cinsi</u>	<u>Tarih ve Miktar</u>		
	1513 (Ağustosta 3 nau)	1517 (6 nau)	1519 (8 nau)
Biber	9570	44032	35000
Zencefil	1680	2470	300
Tarçın	720	315 ½	800
Maça (küçük hindistan kabuğundan elde edilen bahar)	3330	18 ½	40
Karanfil	21	186	660
Cevz-i bevva (Hind. Cevizi)	3330	-----	120

2. 16.-18. YÜZYILLARDA HİNDİSTAN VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA KUMAŞ

2.1. 16-18. YÜZYILLARDA HİNT KUMAŞLARI

2.1.1. TEKNİK AÇIDAN

Kumaşların dokunarak desenlendirilmesinde kemha¹ teknikleri oldukça yaygın olarak kullanılır. Ana kumaşı ya da zemin kumaşı şekillendirmek için, ana atkı ipleri ana çözgü ipleri ile birleştirilirken, işleme; ilaveten alınan atkı ipleri ve çözgü ipleri birlikte dokunarak meydana getirilir. İlave alınan atkılar veya işlenen ipler istenilen alan genişliği ile sınırlandırılmış olan çözgü ipleriyle birleştirilir ya da bir kumaş kenarından diğer kenara örnek atkı olarak kullanılabilirler. Saten dokumanın zemin dokuma olarak kullanıldığı yerde şekil oluşturmak yerine kumaşın arkasında boşluk kalmasına izin verilir ve ilave işleme iplikleri ayrıca zemin iplikleri ile birleştirilir. Bu işlem saten dokumanın kumaşının daha dayanıklı olmasına olanak sağlar. Aslında, renklendirilmiş zemin atkı iplikleri, ana zemin kumaşın oluşturulmasında olduğu gibi şekil oluşturmak için de çözgü ipleri ile birleştirilebilir, bu işlem kumaş desenlendirilmesinin tekniklerine tamamen uymaz.²

Dokuma tekniği bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Banaras'ta kullanılan naksha veya jala, Kanchipuram'da kullanılan adai veya jala ya da ülkenin güneyinde kullanılan jungu da dahil olmak üzere, hepsi kemha dokuması olarak kullanılan ve diğer yerlerde de uygulanan değişik düzenlemelerdir.³ Aslında, Jakar ve armür makineleri geleneksel tekniklerin bu alanına yavaş yavaş girmektedir.

---

¹ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo Hatanaka Collection, Japan, 1993, s. 357.

² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India, 1984, s. 1.

³ Mr. Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

Üretimdeki hazırlık süreci şimdiye kadar bir değişikliğe uğramamış ancak beyazlatma ve soldurma gibi kimyasal işlemler sentetik boyaların ve kimyasalların gelişmesi sayesinde büyük bir değişime uğramıştır. Altın ve gümüş kemha üretiminde kullanılan en önemli materyallerden bir tanesi olan metal iplik⁴, ülkedeki bu tür ipliklerin eski usul üretiminin değişim sürecine girmesiyle uzunca bir zaman ithal edilmemiştir.⁵

2.1.1.1.Kuzey Bölgesi

2.1.1.1.1.Banaras

16. yüzyılda Babür İmparatorluğu'ndan önce de Banaras'ta köklü dokumacılık temeline sahip olan kemha dokuma öne çıkmış büyük beğeni ile aranan bir kumaş türü olmuştur. Babür koruması ve yönetimi altında ortaya çıkan ve gelişen bu dokuma ipeğin altın ve gümüş ile birlikte dokunmasından oluşan görkemli bir kumaş türü olmuştur. Yine Babür İmparatorluğu'nun himayesiyle bu görkemli dokumanın yanı sıra yeni bir uzmanlık alanı “*zardozi*” ortaya çıkmıştır. Bu kumaş türü çok canlı altın iplikle işlemeli motiflere sahiptir.⁶

1603 yılında ortaya çıkan açlık sırasında ipek dokumacılarının Gucarat'tan göç etmesiyle 17. yüzyılda Banaras'ta ipek kemha dokumacılık ilerlemiş olup 18. ve 19. yüzyıllarda gelişme göstermiştir. Banaras'ta kemha üreticilerinin bir arada bulunduğu iki ana merkez vardır; Madanpura ve Alaipura. Madanpura'daki dokumacılar genellikle yüksek kaliteli kumaşlar dokumakta olup, Alaipura'daki üreticiler ise daha ağır kumaşlar dokumaktadırlar. Nepal ve Tibet piyasasındaki kimkhab⁷ dokumacılarının da-hatta içinde bulunduğumuz bu yüzyılda bile-60'lı yıllara kadar özel bir yeri olmuştur. Ticaretinin büyük ölçüde düşmesine rağmen

---

⁴ <http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html>

⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India, 1984, s. 2.

⁶ <http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html>

⁷ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998,s.16 ; Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japon, 1993, s.358.

gyasar olarak bilinen kimkhabların üretimine birkaç evde hala devam edilmektedir. Bugün sariler ve elbiseler için üretilen kumaşlar ülke pazarında olduğu kadar dış piyasa için de üretilir. Dosipura, bazı eski dokumacıların ve naksha yapanların yaşadığı ve bugün onların torunlarının hala bu işi devam ettirdikleri başka bir yerleşim alanıdır. Kemha endüstrisinde çalışan işçilerin çoğu Müslüman'dır. Hindular da genellikle yüksek kast⁸ bu işle ilgilenmekte olup yaklaşık olarak 10–12 bin kişi kemha üretimi ile ilgilenir.⁹

Banaras'ta daha saf ipek kumaşlar üretmek için önceden kullanılan dut ipeği ipliği Bengal, Orta Asya ve Çin'den ithal edilmiştir. İyi kalitedeki ipek kumaşlar bir Orta Asya ipeği olan, ghungru olarak bilinen iplikten dokunur. İki ipliğin birbirine dolanması ile oluşan Katan genellikle hafif kumaşların dokunmasında kullanılır. İki ve on iki ipliğin birlikte bükülmesiyle oluşan Pat ise saten kumaşlarda atkı olarak kullanılır. Sandal (sangal olarak da bilinir) Orta Asya'dan elde edilen başka bir tür beyaz ve sarı ipek çeşididir.

Kimkhab¹⁰ türü kumaş, genellikle diğer kalitedeki ipek kumaşlardan daha kalındır ve bu nedenle de özellikle altın ipliklerdeki desenlerin oluşturulmasında daha kalın iplerin kullanılmasını gerektirir. Parçalanmış kozalardan eğrilen Mukta ya da makta ipliği genellikle daha düşük kalitedeki kimhkablarda kullanılır. Maldah'tan (Batı Bengal)gelen yüksek kalitedeki kimhkablarda kullanılan dayanıklı ve kaliteli ipek hala bu amaç için kullanılmaya devam edilir. Tanduri denilen bu ipek üzerinden yüksek kaliteli çözgü ve atkı yapılır. Tanduri (a) banak, (b) dotana, (c) bharna aval, (d) bharna ve (e) debak (subhani angrezi) olmak üzere çeşitlere vardır. Banak, dotana ve bharna aval diğer ikisinden daha iyi kalitededirler, bunların arasında banak en iyisidir. İpek iplik dokunmadan önce genellikle beyazlatılmakta ya da boyanmaktadır. Banaras'ta ise üretim aşamasında ipek boyanmaz. Boyanmadan

---

⁸Salman Minhas, http://www.the-south-asian.com/May2004/cotton_industry_southasia.htm, May 2004; kast: bir toplum ait hiyerarşik katmanlaşma sistemi

⁹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India, 1984, s. 17-18.

¹⁰ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo Hatanaka Collection, Japan, 1993, s. 358.

önce, ipek zamkından arındırılma işlemiyle(degumming), sericin denilen yapışkandan temizlenir.¹¹

Zamkından Arındırılma İşlemi (Degumming)

Eski usullere göre ipeğin temizlenmesi için, kumaş pek çok kez karbonatlı soda(saji) veya sabun-fındık tozu(ritha) karışımında iki ya da üç saat boyunca sürekli karıştırarak kaynatılır. İplik yumuşak ve parlak bir hale geldiğinde sericin çoğunlukla temizlenmiş olur ve sonra ılık suda bekletilip ve iki ya da üç kez yıkanır.¹² Renklendirilmemiş, kusursuz beyaz kumaşlar için iplik sülfür dioksit gazı ile beyazlatılır. Dokumacılar beyazlatma işini kendileri yapsalar da, bu özel işlemi meslek olarak yapan ve kendilerine laheras denilen kişiler vardır.¹³

2.1.1.1.2.Chanderi

Chanderi kasabası, Madya Pradesh sınırları içinde yer alan Bina-Kota tren yolu üzerindeki Mungaoli tren istasyonundan 40 kilometre uzakta yer alır.

Chanderi, pamuk ve ipek karışımından kumaşlara yapılan kemha süslemeleri ile ünlüdür. Daha önce Chandel Rajputs tarafından yönetilen şehir, sonradan Babür İmparatoru Babür'ün egemenliğine geçmiştir. Ayrıca büyük miktarda pamuk burada yetiştirilmiştir. Kadınlar pamuğu taramak ve ipi eğmek için tırnaklarını kullanırlardı. Yetiştirilen pamuk hafif kahverengi ve 3.7cm uzunluğundadır. Pamuk eğirmek özellikle Katias ve Kaum bölgelerinde bir meslek haline gelmiş, İngilizler'in sömürge yönetimi sırasında, ithal edilen iplikler nedeniyle pamuk ipliği eğirmek ve pamuk yetiştirmek tamamen yok oluncaya dek yasaklanmıştır. Bir efsaneye göre, pamuk eğirenler pamuğu başparmaklarını kullanarak eğirdikleri için başparmakları

---

¹¹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, Brocaded Fabrics of India Volume I, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.19- 20.

¹²Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

¹³ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, Brocaded Fabrics of India Volume I, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.19.

kesilmiştir. Chanderi’de bulunan Hatkatu (kesik el) isimli sokakta pamuk eğirenlerin oturduğu ve parmaklarının orada kesildiği anlatılır.

Müslüman hükümdarlar zamanında pek çok Hindu dokumacı İslamiyet’i seçmiş ve Chanderi’deki pek çok Müslüman toplulukta Hinduizm’e geçmiştir. Dokumacılar Koli ve Momin¹⁴ topluluklarındandır. Koliler Hindu, Mominler Müslüman’dırlar. Kolilerin, bu bölgeye yakınlarda bir yerleşim alanı olan Kota’dan göç ettikleri söylenir.

Önceden yalnızca yüksek kalitede pamuk muslin dokuyan dokumacıların Dhaka’daki muslin¹⁵ kumaşlar kadar iyi bir şöretleri vardır. Sarıkları için eni dar (yaklaşık 10santimetre), boyu uzun (yaklaşık 36metre) kumaşlar üretmişlerdir. Ayrıca kadınların başlarına örttükleri (dupatta, odhanis) örtüleri 2metre genişliğinde olup 2.25metre uzunluğundadır. Asil bir aile olan, Indore’li Holkarlar, kaliteli sarık ve dupatta üretiminin tek hâkimi olmuşlardır.¹⁶ Diğer bir soylu aile olan Baroda’lı Gaikwadlar, Maharashta’da çok popüler olan patal adı verilen 7.2metre uzunluğundaki kaliteli muslin sârilerin dokunmasına destek olmuşlardır.¹⁷

Chanderi yüzde ellisi Müslüman, yüzde yirmi beşi Hindu ve yüzde yirmi beşi Jainler’den¹⁸ oluşan yaklaşık 12.000 nüfusa sahiptir. Yukarda bahsedildiği gibi Müslümanlar sonradan bu dini seçmişlerdir. Dokumacıların büyük çoğunluğu Momindir. İpek çözgü ve pamuk atkı (chanderi sarileri ve odhanis) ile birlikte karışık kumaşlar dokumuşlardır. Mashurailer yeşil renkte ve işlemesiz olarak üretilmekte olup pamuk iplik, koli kanda olarak bilinen orman soğanından yapılan macun ile

---

¹⁴ momin : Müslüman topluluğa verilen isim.

¹⁵ muslin : İnce, saf genellikle transparan pamuk kumaş, çoğu kez 150 den 300’e kadar değişen çok sayıda iplik sayısına sahiptir.

¹⁶Jasleen Dhamija, <http://www.4to40.com/art/index.asp?id=53&category=>, Mart 2007.

¹⁷ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.36.

¹⁸ jain: Mahavira’nın kurucusu olduğu anti-şiddet ve zevkten uzak durma dini.

parlatılır.¹⁹ Dikkate alınması gereken diğer bir nokta ise saf ipeğin Müslümanlar arasında pek yaygın olarak kullanılmadığı ve Müslüman fetihlerinin karışık kumaş üretiminin yaygınlaşmasına neden olma ihtimalidir.

Chanderi'nin ipek çözgülü, pamuk esas atkılı, gümüş ve altın ilave atkılı iplikten kemha kumaşları çok iyi bilinir, sari ve odhanis²⁰ yapımında kullanılan Hindistan'da üretilmiş en zarif kumaşlardan biri olarak tanınmaktadır.²¹

Özenle katlanması dışında kumaşın son aşamasında her hangi özel bir şey yapılmaz. Tek bir ipek çözgü ipliği bile arındırılma sürecinden geçmediği takdirde, kumaş uzun süre katlanmış olarak kalırsa çatlayıp kırılabilir. Kalitesinin güzelliği ve dokumasının mükemmelliğine rağmen bu Chanderi kumaşlarının en büyük kusurudur. Bir müşteri satın almak isteyinceye kadar, kumaş tezgâhtan alındığı şekliyle muhafaza edilir. Daha sonra katlanır ve müşteriye verilir. Ancak bu işlem günümüzde yapılmamaktadır. Arındırılma işleminden geçmeyen ipek atkı kumaşın güzelliğine güzellik katan hafif bir kırışıklık verir.²²

2.1.1.1.3. Tanda

Tanda, Uttar Prades sınırlarındaki Banaras-Delhi tren rotası üzerinde bulunan Akbarpur tren istasyonuna 20 kilometre uzaklıkta bir kasabadır. Jamdani²³ olarak adlandırılan, desenli ve yüksek kaliteli muslin üretimi ile ünlüdür.

“Jamdani” kelimesinin üç farklı anlamı vardır. “Müslüman bölge valisi (Nawab)²⁴ ve ailesi tarafından jama olarak adlandırılan ve onların ürettiği giysilik kumaşlar bu adı almıştır.” Farsça’da jam şarap kadehi anlamına gelmektedir. Tanda kumaşlarına

¹⁹ Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

²⁰ odhani: kadın baş örtüsüne verilen isim.

²¹ <http://www.indiaprofile.com/fashion/india-textile.htm>

²² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.36.

²³ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames & Hudson, New York, 1998, s. 7.

²⁴ nawab : Babür İmparatorluğu’nun görevlendiği yardımcı bölge valisi , o dönemde Müslümanlara verilen bir şeref ünvanı.

benzeyen çok kaliteli bir kumaş şarap kadehlerini kaplamak için kullanılması nedeniyle jamdani olarak adlandırılmıştır. Dani kelimesi bir kap ya da tutacak anlamına gelmektedir. Jam Saheb olarak bilinen bir Fars hükümdarının da bir kadehten (jamdan) bakarak tüm dünyayı gördüğü söylenir. Buna jam-e-jam denir. İyi işlenmiş olan kumaş o kadar kalitelidir ki bir tarafından bakınca kumaşın öbür tarafı görebilmektedir ve bu nedenle kumaşa jamdani denilir.²⁵

Bu kumaşların kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Jamdani kelimesi yakın bir tarihe kadar kullanılmamaktaydı ve muhtemelen jama kelimesinden türetilmiştir. Jamdaniler üretim biçimlerine bağlı olarak farklı isimler alırlar. Bu isimler; panna hajar, dubli jal, butidar, tersa, jalar, duria, charkona, mayur pyanch, kalmilata, puilata, kachupata, katiyar, kalka pad, angurlata, sandesh pad, prajapati pad, durba pad shaplaful, baghnali, juibuti, shal pad, chandra pad, chandrarhar, hansa, jhumka, kauar thyanga pad chalta pad, inchi pad, bilai adakul naksha, kachupata pad, badghat pad, karlapad, gila pad, kalasful, murali jal, kachi pad, mihin pad, kankra pad, shamukbuti, prajapati buti, belpata pad, jabaful and badur pakhi pad.²⁶

Babür hükümdarlarının güzel ve kaliteli muslin kumaşlardan hoşlanıyor olmalarına rağmen Evrengzib için Dhaka'da dokunan ve bir parçası 31 Pounda mal olan özel jamdani kumaşlar üretilmiştir²⁷, Babür hükümdarların giydiği saraya ait karkhanas kumaşlardan hiç bahsedilmez.

Tanda uzun zamandır dokumaları ile ünlü olup nüfusun yüzde otuzu dokumacılık ile ilgilenmektedir ve isyan zamanında bu bölgede pek çok Avrupa kökenli firma kurulmuştur. Ama yarısı Julahas²⁸ yarısı Kasais olan yalnızca altı aile jamdani üretmektedir. Julahas ve Kasais dokumacıları alt kastlara ait dokumacılarıdır.²⁹ Kumaşın cinsi tanzeb kumaşları ile oldukça benzer özelliklere sahiptir ve uzunluğuna

---

²⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

²⁶ <http://jamdani.inbangladesh.com/>

²⁷ <http://www.tantuvi.com/history.htm>

²⁸ Salman Minhas, http://www.the-south-asian.com/May2004/cotton_industry_southasia.htm, Mayıs, 2004.

²⁹ Salman Minhas, http://www.the-south-asian.com/May2004/cotton_industry_southasia.htm Mayıs, 2004.

uygun olarak bir dizi atkı ipliği ile tezgâhtayken deseni ile birlikte dokunmuştur. Her bir çözgü ipliği çifti arasında, dokumanın içinde yer alacak şekilde bir çift atkı ipliği yerleştirilir. Tezgah dokumada atkı ipliği olarak bir tanesi yerleştirildikten sonra dokuma tezgahındaki gücü takımlarından biri kaldırılır ya da indirilir.³⁰

Tanda, 18.yüzyılda büyük bir dokuma merkezi olarak görünmektedir. Bu yüzyılda, Doğu Hindistan Şirketi temsilcileri Tanda'da bir ticaret merkezi kurmuşlardır. John Scott adındaki bir İngiliz Tanda'da üretilen tüm kumaşların beyazlatılması ve yıkanması için çok büyük bir fabrika kurmuştur. O ve varisi James Orr pamuk kumaşların üretiminde bir takım değişiklikler yapmışlar ve 1874 yılına kadar jamdani dokumacılarının sayısı 875'e düşmüştür. Yirminci yüzyılın başlarına kadar jamdani³¹ kumaşları el ile eğrilmiş olan iplikten üretilmiştir.³²

Bengal'deki Santipur Madia'da siyah ya da koyu mavi muslinden ya da bazen parlak renkli çiçekler ile birlikte (jamdani çiçekleri) ince kumaştan yapılmış sarilerin büyük çoğunluğu Howrah'ta satılmıştır. Ayrıca Chanderi sarileri desenli muslinler altında gruplandırılır ve Venkatagiri ve Arni kumaşları bu tür desenli muslinler grubuna giren kaliteli kumaşlardandır.³³ Jamdani dokumaları Banaras'ta, Jais'te ve Lucknow'da artık yok olmaya yüz tutmuştur. Madanpura'daki usta dokumacıların söylediklerine göre Banaras³⁴ kaliteli dokumaları ile bilinse de ancak, bu dokumalar artık varlığını sürdürememektedir. Tanda'da jamdani hala dokunsa da yok olmanın eşiğindedir.³⁵

Dokuma işlemi zaman aldığı için, kumaş dokunurken çözgü düğümlerinin kolaylıkla geçmesi ve tarak ile taranabilmesi için dokumacı tezgâhını zaman zaman yumuşak bir fırça ile temizlemektedir. İpliğin kamıştan geçtiği pasajın pürüzsüz geçiş

---

³⁰ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

³¹ Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD.htm>, 2005.

³² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

³³ <http://jamdani.inbangladesh.com/>

³⁴ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames & Hudson, New York, 1998, s. 16

³⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

sağlaması için zaman zaman tarakların üzerindeki gediklere tercihe göre hindistancevizi ya da hardal yağı sürülür. Mendillerdeki (rumallar)³⁶ gibi küçük parçalı durumlarda iki parça yan yana koyularak birlikte dokunur. Kumaş dokunduktan sonra, tezgâhtan çıkartılır ve beyazlatma ve yıkama gibi işleri hazırlamada usta olan yıkamacı denilen (dhobi) kişiye verilir.³⁷ Kumaşın iki ucu geçici olarak bir iğne ile tutturulur. Kumaş suyun içindeki beyazlatıcı toz da kullanılarak ve daha sonra aynı işlem üç kez uygulanmak koşulu ile buhara bırakılır. Tüm bu işlem sırasında, kumaş iki silindir arasında uzatılır.³⁸

2.1.1.2. Kuzey- Batı Bölgesi

Maharashtra ve Gujarat'tan³⁹ oluşan Batı Bölge süslü tekstil üretimiyle ünlüdür. Pamuk ve ipek kumaşların birçok yerde üretilmelerine rağmen, Ahmedabad ve Surat süslü kumaşlar merkezi olmuşlardır. Surat bir ihraç şehridir. Ahmedabad ve Surat'taki ipek endüstrisi çok eskidir ve bu şehrin işlemeli kumaşlarla kimhkablar diğer kumaşlardan tarzları ve yapıları ile ayrılırlar.⁴⁰ Gucarat dokumacıları dokuma yetenekleriyle bilinmekte olup, Gucarat'tan tekstil satışının ihracının tarihini, herhangi bir işlemeli kumaş göstermemektedir. 17. yüzyıldan önce, Avrupa'da bilinen tek desenli kumaş " Portekizliler ve karayolu tüccarları tarafından getirilen" Gucarat nakışlarıdır. 17.yüzyılda Surat'tan ihraç edilmiş en önemli Hint kumaşları patiskaya boyanmış ve basılmıştır.⁴¹

Onyedinci yüzyılın başlarında Gucarat "Hindistan'ın batıyla ilk ticaret merkezini Bengal'in ve Coromandel kıyısının⁴² önünde, öncülük etmiş olsa da 1630-32 yıllarında geçirdiği kuraklık felaketinde, büyük bir gerileme göstermiştir.⁴³ Daha

³⁶ Bknz: Resim No: 52. Yaka bölümündeki kullanılan hareketli birkaç parçadan oluşan kumaşlar

³⁷ Jasleen Dhamija , <http://www.4to40.com/art/index.asp?id=53&category=>, Mart 2007.

³⁸ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

³⁹ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo Hatanaka Collection, Japan, 1993, s. 352.

⁴⁰ Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

⁴¹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s. 95.

⁴² Coromandel kıyısı: Hindistan'ın güneydoğu kıyısına verilen isim.

⁴³ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo Hatanaka Collection, Japan, 1993, s. 350.

sonra düzelmiş olmasına rağmen, zamanın ticaret şirketleri Coromandel kıyılarına yönelmiştir. Onyedinci yüzyılın sonunda Gucarat'ın ticaret gücü zayıflayarak Coromandel'le eşitliğini kaybetmiştir.⁴⁴ Bunun yanında Hint kumaşlarının İngiltere'ye ithalatı 1701'deki Hint mallarına karşı gelişen İngiliz Hareketiyle şiddetle yasaklanmıştır. Ahmedabad en kaliteli kimkhabları Çin ipeği, yerel üretim altın ve gümüş kullanarak üretmiştir. İyi kalitedeki kimkhablar altı katlıdır ve daha ucuz kaliteli, iki katlı olanlarına "khand" denir. İpeğin parçasından üretilen eşyalar "kasi" olarak adlandırılır ve ipek, altın ve gümüş ipler kullanılarak dokunan sariler olarak kullanılır.⁴⁵

İpek ağartılır ve boyanır. Orijinal olarak doğal boya kullanılırken, Avrupa'dan gelen aniline⁴⁶ ya da alizarin⁴⁷ denilen temel kimyasal boyalar nedeniyle kullanılmamaya başlanmıştır. Kırmızı için pembe ve sarı, ülkede bulunan ve üretilen doğal boyalar talebe göre hala kullanımdadır. Şeker, sakız, ve balla çirşlenen ve bazen keten tohumu yağıyla ağırlaştırılan ve çözgüsü dokuma tezgahının arkasına bir top biçiminde asılan, kanca bükme kullanımdadır. Kumla doldurulmuş eski yağ kutusu üzerine giysi kirisinin desteğini sabitlemek, Bombay şehrinde çok yaygın bir uygulamadır. Kullanılan tezgah çok basit formda çukur (pit loom)tezgahtır. İşlemeli dokumada kullanılan tezgahın dört takım gücü çerçevesi (heddle) vardır. Bunların arasında birinci ana set, kumaşın gövdesindeki iplikleri kontrol eder, ikinci set, sınırdaki iplikleri kontrol eder, üçüncüsü sınırların kenarlarını yapan iplikleri düzenler ve dördüncüsü de, ağın gövdesindeki süslemeleri oluşturan iplikleri düzenler. Bunlar saz-çerçevenin ardından birbirini takip edecek şekilde tanımlanan sırayla yerleştirilir. Yalnızca birinci ya da ana set pedallarla bağlantılıdır, geri kalanlar, elle yukarı ve aşağı hareket ettirilir. İşlemeli dokumanın dördüncü seti

---

⁴⁴ C.A. Bayly, The Raj India and the British 1600- 1947, Pearson, London, 1990, 58.

⁴⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s. 95-102.

⁴⁶ aniline :Kömür ve katran tabanlı organik kumaş boyası.

⁴⁷ Kokyo Hatanaka ,Textile Arts of India, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 353; alizarin :Rubia bitkisi köklerinden elde edilen en temel ve bilinen en eski kumaş boyası.

beyaz ipliklerin ilmik saçaklarından oluşur.⁴⁸İşlemeli figürün dokunması çok aşamalıdır.⁴⁹

2.1.1.2.1. Ahmedabad ve Surat

Son yıllarda Ahmedabad ve Surat'ta işlemeli kumaş ve kimkhab dokuma endüstrisinin bir varlık gösterdiğinden söz edilemez. Sadece Banaras'tan getirilen iki dokumacı, işverenleri için el dokuması dokurken görülmüştür. Teknik Banaras'ta olduğunun aynısıdır. Gümüş iplikli eşarplar dokunur. Gümüş atkı kullanmak yerine pamuk atkı, ana atkı olarak kullanılır. Bu kumaşın kalitesi çok düşüktür. El tezgahlarında işlemeli dokuma yok olmak üzereyken, metalik iplik üretimi artmaktadır. Bunlar Banaras, Kanchipram, Tanjore, Bangalore gibi diğer yerlerde işlemeli dokumada kullanılmaktadır.⁵⁰ Jari⁵¹ endüstrisi olarak bilinen altın ve gümüş iplik üretimi, en az Hint ipeği kadar anlaşılmazdır. Hint kaynaklarında, edebiyatında, destanlarında ve seyahat belgeleri gibi farklı referanslar da mevcut olsa da, kumaşlarda görünen metalik ipliğin kaynağı henüz bulunabilmiş değildir. Fakat bu referanslar bu sanatın en kadim zamanlarda var olduğunu öne sürmektedir.

---

⁴⁸ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.100- 102.

⁴⁹ İşlemeli figürün dokunma aşamaları şunlardır: Bir işlemeli figür dokunacakken, dokumacı bağırsız ilmiklerden bazılarını yana yatık ipliğe doğru çeker ve bunları aşağı çekerek bazı dik iplikleri de yukarı çekmiş olur. Bunlar sıraları geldiğinde, bağlandıkları sicim kemerindeki sicimleri yukarı çekerlerken bir sonraki de aynı şekilde onlardan inen ilmikleri, palamardaki mutlak liflerle ilmikleri kaldırır. Kemerin sicimlerini kalkık tutmak için dokumacı, tepeden, merkezi ipliklerin yaklaşık on sekiz inç sağına ve soluna sarkan iki tahta kamalı keskin kanca yerleştirir. Palamardaki gerekli lif sayısı yakalanınca bir ya da iki çocuk tarafından yardım edilen dokumacı, palamarın genişliği altın dolu bir miktar bobin, içinden ayarlar. Bundan sonra kamalar çekilir, sundurma ana gücü takımları tarafından şekillendirilir ve zemin atkı, palamar boyunca mekiklenerek ortaya çıkarılır. Bu arada işlemeli gücü takımlar çalıştırılarak ilk gücü takımları hareket halindeyken onu destekleyen demir kancadan çözülür ve gevşek olarak bırakılır. İki çocuklu bir dokumacı dokuz saat çalışarak dokuz inç(yaklaşık 23 cm.) dokuyabilir. Detaylı dizaynlar ve Banaras'ın işlemeli örnekleri de olduğu gibi tüm desenler dokunmamıştır.

⁵⁰[http:// www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html](http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html)

⁵¹ jari : metalik iplik

2.1.1.2.2. Aurangabad

Batı bölgesindeki bir diğer önemli kabul edilen merkez, çok küçük olsa da hala burada üretilen hümrü kumaşlarıyla ünlü olan, Aurangabad'dır.⁵² Hümrü⁵³, pamuk ya da yün palamarda karışımı ile karma bir kumaştır ve ekstra atkı ile işlenir. Kısa bir palamar için, iplik, bobinlerden iki demir çubuğa bağlanırken, uzun bir palamar için davul bağlama süreci kullanılır. Dokuma tezgahı atma-mekik tezgahıdır.⁵⁴ Banaras tipi baksha örnekli dokuma için, palamar ipliklerini kaldırmak için kullanılır. Kumaşın yapısı genelde 60 uç ve 45 pikten oluşur. Atkırıyı işlemek için, beşe kadar uzanan farklı renkler kullanılır. Atkı bir uçtan diğerine fırlatılır. Kimkhablarda olduğu gibi yapı, her santimetreye sıkıştırılan palamar ipliği sayesinde, tabakalar halinde görünür.⁵⁵

2.1.1.3. Kuzeydoğu Bölgesi

Kemha tekniklerinin kullanıldığı el tezgahı endüstrisine sahip olan doğu ve kuzeydoğu yöreleri doğudaki Bengal, Orissa ve Bihar, kuzeydoğuda da Assam, Meghalaya, Manipur, Nagaland, Arunachal ve Mizoram'dır.⁵⁶

2.1.1.3.1. Bengal

Butidar'ın⁵⁷ yanı sıra kemha teknolojisiyle üretilen bir diğer ürün olan Baluchar sari⁵⁸ (hint kadın elbisesi) de çok ünlüdür. Bu ürünler de altın veya gümüş ipliklerle örülmezler. Baluchar ürünlerinin hazırlanmasında ve dokunmasında kullanılan

---

⁵² Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

⁵³ Kokyo Hatanaka,, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 358.

⁵⁴ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 358.

⁵⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.110- 116.

⁵⁶ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.243.

⁵⁷ Kokyo Hatanaka,, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 359.

⁵⁸ Kokyo Hatanaka ,**Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 359.

teknikler Banaras'taki kemhaların dokunmasında kullanılan tekniklerle aynıdır. Bengal'in Müslüman valiler(Nawab) topluluğunun figürlü dokumayı⁵⁹ Banaras'tan getirmiş olmaları büyük ihtimaldir.⁶⁰

Banaras dokuma tezgahlarında kullanılan hammaddeler genelde Bengal'den ithaldir. Banaras'ta işlenen ipeklerin Bengal'deki soylu ve orta kesimler tarafından çok tercih edilmeleri sebebiyle Banaras'ın ipek endüstrisi Bengal'in ipek endüstrisiyle çok yakından ilgilidir. Bengal'in saf ipek kemha (amru)⁶¹ endüstrisinin de Banaras kemha endüstrisinden etkilenmiş olma ihtimali vardır.⁶²

Baluchar⁶³ dokumaları: Baluchar yöresi Bhagirathi Nehri'nin yanında kurulmuştur. Nehrin diğer tarafında da Azamgunj vardır. Baluchar sarilerinin, şallarının, kuşaklarının vs.. üretimi Baluchar yöresinde değil, Bahadurpur, Amaipara, Ramnapara, Ramdhar, Baligram, Bagdhar, Baliapokhur, Amdahar ve Ramsapar gibi etraftaki köylerde üretilmiştir. Bu dokumaların, Baluchar yöresinde satışı sonucu daha önceleri bir çarşı olan bu küçük yörenin gelişip Berhampur'un 14 mil kuzeyindeki Jiaganj bölgesinin bir parçası haline geldiği söylenir. Haridaspur Köyü'nden Dubraj Das Chamar Baluchar dokumasının kalitesini yüksek bir seviyeye çıkarmıştır.⁶⁴

Figürlü dokumalar daha önce “dangis” diye adlandırılan yerel armür makineleriyle dokunmakta iken daha sonra ipleri kaldırmada *naksha* (jala)⁶⁵ metodu moda olmuştur.⁶⁶ Bu metod büyük ihtimalle Banaras'tan alınmıştır. Çünkü Banaras'taki yaygın dokuma metodu olan naksha metoduyla aynıdır. N.G. Mukerji Baluchar dokuma tezgahı ve naksha dokumasıyla ilgili aşağıdaki yorumları yapmıştır;

---

⁵⁹ [http:// www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html](http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html)

⁶⁰ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.243.

⁶¹ amru: altın yada gümüş iplikler kullanılmamış sadece renkli iplikler kullanılmış kemha kumaş.

⁶² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.243.

⁶³ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York,1998, s.17.

⁶⁴ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.244.

⁶⁵ naksha (jala): desenli dokumada çözgü ipliğini kaldırmada kullanılan sistem.

⁶⁶ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 359.

“Baluchar *butidarları*,⁶⁷ şallar ve eşarplar dokumak için kullanılan dokuma tezgahının ayarlanması diğerlerine göre biraz farklıdır. Kumaş topu iki sütun ya da platformun üzerine oturtulur, kumaş levendi ile aynı levende yastı bir kalasın üzerinde oturan dokumacının ayakları da bir ucu yere bağlı olan pedallarda çalışmaktadır.. Bu pedalların şekli normal bir dokuma tezgahındaki pedalların oyuğa bağlı oldukları şekle benzemektedir. Kumaş levendi de zemin üzerine oturtulur ve iki adet mil ile yükseğe kaldırılır. Böylelikle levend çözgü levendinden kumaş levendine normal tezgahlarda olduğu gibi dikey değil de meyilli bir şekilde gider.”⁶⁸

2.1.1.3.2. Orissa

Kemha teknolojisiyle dokuma yapabilen 150 ipek dokumacısı vardır.⁶⁹ Bu tür ürünlerin dokumasında 32 dokuma tezgahı çalışır. Dokumacılar Devangulu, Patsali ve Rangani topluluklarından insanlardır.⁷⁰

2.1.1.3.3. Bihar

Jamdani⁷¹ müslininin bir taklidi de Bihar’da üretilmektedir. Bu ürünün ilk defa yaklaşık 30yıl önce üretildiği söylenir (1864’de). Ancak üretim yerinin adı geçmiyor. Günümüzde Bihar’daki jamdani üretimiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁷²

---

⁶⁷ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998,s.17.

⁶⁸ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.245.

⁶⁹ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998,s.22.

⁷⁰ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.252.

⁷¹ jamdani: özel bir desenle dokunmuş iyi bir müslin ince tülent kumaş.

⁷² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.252.

2.1.1.3.4. Assam

Bu bölge, büyük bir kısmı üzerinde çeşitli toplulukların yaşadığı, sıradağlar şeklinde tepelerden oluşmaktadır. Tepeli yerlerdeki topluluklar devamlı bir tepeden diğerine göç ettikleri için bu toplulukların kadınları tarafından dokunan kemha kumaşlar dokunmaktadır.⁷³

Assam Devleti günümüzde temel olarak Brahmaputra Vadisi ve Khasi, Jainti, Boro ve Miri'nin sıra tepelerini kaplar. Assam'da ipek yetiştirme tekniği ve dokuması büyük ihtimalle burada yaşayan “Mongolian” yerleşimcileri tarafından getirilmiştir.⁷⁴

Kadınlar tarafından evde kullanım için giysiler dokumak kültürel ve yerel hayatın bir parçasıdır.⁷⁵ Her evde en az bir dokuma tezgahı vardır ve dokuma bilgileri ile pratiği, başarılı bir evlilik yapmak isteyen bütün genç kızların sahip olmaları gereken şeylerdir.⁷⁶

Gauhati'ye 32 km mesafede olan Sualkuchi bir ipek dokuma merkezidir. En yaygın olan ipek dokuması, dut ipeği dokumasıdır. En popüler renk doğal ipek rengidir. desen iplikleri ise genellikle ayrıca boyanır. Dokuma işini yapan belli bir sosyal sınıf ya da topluluk yoktur. Brahmanlar bile dokuma yaparlar. Dokumacıların çoğu ipek dokumacıdır.

Gauhati'ye 75 mil mesafede olan Naugong bir pamuklu giysi dokuma merkezidir. Yörede ve etraftaki yörelerde çalışan dokumacılar çoğunlukla pamuklu ürünler

---

⁷³ Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

⁷⁴ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.252.

⁷⁵ Perveen Ahmad <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

⁷⁶ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.254.

dokurlar.⁷⁷ Mekhalas,⁷⁸ chadars,⁷⁹ gamuchas ve sariler kemha tekniği kullanılarak yapılan ürünlerdendir.⁸⁰

Uzunluğu 1.35 metre, genişliği de 65cm olan düz beyaz gamuchas da bu yörede dokunur. Naugong'a 42 km mesafede olan Girjaipam'da, dokumacılar Noakhali (Batı Bengal) 'dendir ve bu dokumacılar bu yörede 2-3 kuşak boyunca yerleşik halde yaşamışlardır. Figürlü dokumalar için çukur dokuma tezgahı, çerçeveli (frame)tezgahları ve hatta Chittaranjan dokuma tezgahları (çarklı) kullanmışlardır. Jala ve armür makinesi kullanırken, figürlü dokuma için çözgü ipliklerini kaldırmak amacıyla el ile basit sayma yöntemini de uygulamışlardır. Sayma yöntemini kullandıklarında (sayma yöntemi: çözgü ipliklerini saymak, bunları parmaklarla kaldırmak ve yerlerine figürlerin her ipliği için ekstra örme iplikleri yerleştirmek) bir çapraz sırik tahta parçası(leasing rod) kullanmışlardır. Bunun sonucunda tezgahın arkasında figürdeki örmelerin sayısı kadar çapraz sırik veya tahta parçası kullanılır(leasing rod introduce). Bu işlem figür dokuması başlayınca yapılır. Aynı çözgü ipliklerinin buna benzer başka bir figür ya da ürün için kaldırılması gerektiğinde daha fazla sayım yapılması gerekmez. Çapraz sıriklar gereken çözgü ipliklerinin ayrılmasına da yardımcı olurlar. Silchar ve komşu yörelerde, özellikle Karimganj'da gamucha dokunması popülerdir. Uttar Gauhati'de "Das dokumacıları" diye adlandırılan dokumacılar alt sınıf balıkçılar topluluğuna dahildirler.⁸¹

2.1.1.4. Güney Bölgesi

Güney bölgesi Tamilnadu Bölgesi(Madras), Karnataka (Mysore), Kerala (Travancore), Goa ve Pondicherry bölgeleri ve bunun yanında birkaç adayı içine alır. Bu bölgenin kuzeydeki Godavari Delta'sından gündeyledeki Calimere noktasına kadar

⁷⁷ <http://jamdani.inbangladesh.com/>

⁷⁸ mekhala,mekhla : Assam'da kullanılan kadın etekliği

⁷⁹ chadar,chaddar :Sargı gibi giyilen giysi

⁸⁰ <http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html>; Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocade Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.254.

⁸¹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocade Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.255.

uzanan sahil şeridi kısmı on yedinci yüzyılda Coromandel olarak bilinmektedir.⁸² Güneydeki Andra Pradeşh bölgesinde yer alan Hyderabad⁸³ da bir kemha dokuma merkezidir.⁸⁴İpek brokar, amru ve ipek pamuk karışımı himruslarıyla ünlüdür.⁸⁵

2.1.2. Desen Açısından

2.1.2.1. Kuzey Bölgesi

2.1.2.1.1. Banaras

16. yüzyılda Banaras kemha dokumalarıyla öne çıkmış olup, Babür İmparatorluğu'nun koruması ve yönetimi altında yeni bir uzmanlık yeni bir alan gelişerek ipek dokuma altın ve gümüş iplikle zenginlik kazanmıştır. Burada kullanılan motifler özellikle Babürlüler tarafından çok sevilen çiçek hayvan ve geometrik motiflerdir.

Banara desenlerinde kullanılan sayısız desenden ve motiften en önemlileri ve kısaca açıklamaları aşağıda listelenmiştir⁸⁶.

Doriya	:	Boyuna şeritlerde desen
Salaidar	:	Enine şeritlerde desen (kumaşın eni boyunca)
Ada doriya	:	Çapraz şeritlerde desen
Khanjari ya da laharua	:	Dalgalı ya da açısız çizgilerde desenler
Charkhana	:	Ekoseli desenler (kare ya da dikdörtgen)
İlayecha	:	Küçük eşkenar dörtgen biçiminde şekilli desenler
Bulbul chasrn ⁸⁷	:	Küçük eşkenar dörtgen biçiminde şekillerin

⁸² John Guy, **Arts of India**, Victoria&Albert Museum, London, 1990, s. 156.

⁸³ http://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_culture_of_Hyderabad

⁸⁴ Kokyo Hatanaka, **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993, s. 358.

⁸⁵ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998, s.17.

⁸⁶ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.28- 29.

⁸⁷ Türkçe eserlerde de çeşm-i bülbül olarak yer almaktadır. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır. **ÇEŞMİBÜLBÜL** [kumaş] (çeşm-i bülbül)Mütercim Âsım Burhân-ı Kâtı'da "gür-çeşm" hakkında "Bir cins harîr kumaşdır ki çiçeğini yaban eşeği gözüünün timsâlinde tarh ve nakş ederler.

ortasında noktalı desenler

- Mothra : Çift çizgi üzerinde basit şekilli desenler. Sınır ya da ayırıcı olarak detaylı bir desenin bölümleri arasında kullanılır.
- Pulvar(Phulwar) : Tüm zemin işi üzerinde kullanılan yaprak ya da çiçek desenleri
- Jhadar : Bahar dalı desenleri
- Patridar : Yaprak desenleri
- Waskat : Yukarıdaki pulvar(phulwar) deseni gibi, ancak zemin işi üzerinde yükselir ve zemin ile aynı renktedir.
- Tamami : Çift kat altın iplik şeritleri ve benzer az sayıda kırmızı ipek iplikler
- Buti : Tek küçük bir çiçek ya da şekil, tüm desene dâhil olmayan
- Buta : Tek büyük bir çiçek ya da şekil, tüm desene dâhil olmayan
- Bel : Desene dâhil olan bir çiçek desenin tekrar tekrar nakış içinde işlenmesi
- Adi bel : Yukarıdaki gibi, nakış için çaprazlama ya da köşeleme
- Chanda : Kumaşın içinde tam ortasında yerleştirilen çiçekli ya da geometrik desenli dairesel bir desen
- Turanj : Mango şeklindeki buti ile dekore edilen

Nitekim çeşm-i bülbül dedikleri parçanın çiçeğini bülbül gözü şeklinde tezyîk eylediler. Arabîde o kumaşa mu'ayyer denir muhayyer vezninde” diyor. Edirneli Bâlî'nin “Sen gül gibi sevgili için bunca bülbül (gibi feryat eden âşıklar) -yahut binlerce kimse- gözünü bana dikmişken, üzerimdeki paramparça olmuş elbise bana çeşmibülbül gibi gelir” anlamındaki şu beytinde sözü edilen kumaşın “gür-çeşm” olduğu anlaşılıyor. Muhtemelen üzerinde bülbül gözünü andıran yuvarlak şekil ve çizgiler bulunan bir kumaş olmalıdır.

*Üstüme göz dikeli sen gül için bunca hezar
Çeşm-i bülbül-durur egnümdeki âvâre bana*

Bâlî

*Libâsın sanmanız ol gül- 'izârıñ çeşm-i bülbüldür
Hezârân çeşm-i bülbülden tecellî idi bir güldür*

Âşık Çelebi

Kalghi	:	Noktalanmış sonu ile turanj buti etrafında dönen ve daha da dekore edilen
Kalgha veya kalanga	:	Bir turanj ancak ebatları daha büyük olan (buta). Piramit yapısındaki her mevsim yeşil olan Juniporus (sars) gibi tasarlanmıştır. Tepesi incedir, genellikle rüzgâr esince eğilir, rüzgâr kesilince yine düzelir. Bu tasarım ayrıca Paisley şallarında kullanılır.
Pan buti	:	Yaprak şeklinde kalp motifidir.
Fardi buti	:	Nokta ve beneklerden oluşan bir motifidir.
Tin-pankha	:	Ağaç yapraklarından oluşan bir motifidir.
Sat-pankha	:	Yedi yapraklı bir motifidir.
Tara-butı	:	Yıldız benzeyen bir motifidir.
Jamewar buti	:	Manzarlardaki çalılara benzeyen geleneksel bir temsili olan butidir.
Asrafi buti ⁸⁸	:	Yuvarlak şekilde olan altın motiftir.
Tambakhu buti	:	Genellikle bir çiçek deseni ile birlikte kullanılan tobakko bitkisinin yapraklarından bir motiftir.
Jhardar buti	:	Tüm bir filizin ya da dalın deseni olan motiftir.
Gulab jhar	:	Gülün açışını gösteren bir motiftir.
Champak buti	:	Champa çiçeğinden bir motiftir.
Minatashi buti	:	Farklı renkli ipekler üzerine resmedilen her tür motife denir.
Chameli buti	:	Yasemine benzeyen motiftir.
Guldaudi	:	Krizanteme benzeyen bir motiftir.
Masuri	:	Mercimek gibi mercimek büyüklüğünde dairesel şekillerden oluşan motiftir.
Genda	:	Kadife çiçeğine benzeyen bir motiftir.
Gende ki bel	:	Kadife çiçeği motifinin benzer bir türüdür.
Jal	:	Tüm desen üzerinde ağ şeklinde bir şekilden oluşan, her bir ağın ondan daha küçük bir ağ ile kapandığı tasarımdır.

⁸⁸ Eşrefî altın para anlamına gelmektedir. Altın para şeklindeki motif anlamında olabilir. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır.

- Jangla⁸⁹ : Yapraklı ağaçlar ya da yapraklı dallar, çiçekler ve tomurcuklar gibi doğal motiflerin tamamını kapladığı bir desendir.
- Shikar gah⁹⁰ : Orman görüntüsü ya da bir av görüntüsünün tam bir dizaynıdır. Dış formunda ayrı ayrı karakteristik özelliklerinin belirtildiği farklı motifler işlenmiştir.
- Tanchoi : Tek renkli ilaveli bir argıç, tek renkli bir esas atkılı ve tek renkli bir çözgülü sade dokunmuş desen.
- Satan tanchoi : Tek renkli bir çözgülü ve tek renkli ve ya çok renkli saten dokuma. Tasarımdaki ilave atkı ayrıca esas atkı olarak da kullanılabilir.
- Satan jari tanchoi : Sırayla bir gümüş ve bir altın iplik veya iki gümüş ve bir altın iplik olan atkılı satan tanchoidir.
- Satan jari katrawan tanchoi : Arka kısmındaki ilave atkı, altın ipliğin kesildiği ve çıkartıldığı satan jari tanchoidir.
- Satan kardhwan : Şekillendirme işi için ilave argacın makaradan alındığı satan veya satan jari tanchoidir.
- Wascut : Esas dokuma için kullanılan küçük dalgalar ile desenlendirilen sade dokumadır.
- Satan balda chunri : Katan(burulmuş ipek) ve altın iplik ile örülmüş beş bitişli satendir. İlave atkı küçük şekiller oluşturan gümüş iplikle düzleştirilir ve ayrıca ana kumaşa da karışır.
- Katan butidar : Katan çözgü ve altın iplik ya da resham(bükülmemiş ipek) içinde atkı yapılan bir kumaştır.
- Minadar : Metal iplikler içindeki şekiller renklendirilmiş pamuk ve ipek iplikte kullanılır.
- Tahiriri mina : Mina içinde yalnızca ana hatları olan şekiller.
- Guddi mina : İçinde mina olan şekiller.
- Tahiriri. : Anahatları içinde hem gümüş hem de altın iplik olan şekiller.

---

⁸⁹ Cangıl günümüzde de İngilizce ve Türkçe'de çalılarla kaplı ormanlık anlamında kullanılmaktadır. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır.

⁹⁰Şikâr-gâh Türkçe'de de av yeri anlamına gelmektedir. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır.

- Jari ganga jamuni : İçinde hem içinde hem gümüş hem de altın iplik olan şekiller.
- Katan butidar mina : Motif içinde katan motifinin mina ile birlikte çalışılması
- Katan butidar paga saree : Katan çözgülü, resham atkılı tüm kumaşın üzerinde küçük motifler olan sari.
- Katan brokar : Katrawan, kardhwan ve fekva stillerinin içinde minalı ve ya minasız altın ipliklerin içindeki şekiller ile katan atkı ve katan çözgülü kumaş.
- Emboss brokar : Kumaşın üzerinde çok az bir yer bırakacak derece birbirine çok yakın şekiller ile desenlendirilmiş katan brokar.
- Georgette saree : Genellikle 3 kat olan burulmuş ipekli sari.
- Dokuma sari ya da tar bana : Beyazlatılmamış tek ipek çözgü ve tek altın atkılı ve ya atkısız ilave altın atkı içinde tasarlanmış sari.
- Jangla : İlave atkı içindeki tüm yüzeyi çiçek desenleri ile kaplı katan çözgü ve katan atkının sade kumaşı.
- Katan katravan mina : Minalı katraman tarzında bir kumaş
- Jal : Ağ şeklinde desenlendirilmiş bir kumaş
- Kimhab (Kimkhab) : Katan çözgülü ve katan atkılı saten dokuma ve tüm yüzeyin gümüş veya altın ile desenlendirilmiş, katmanları olan ağır bir kumaş türü.
- Avasar : Altın ipliğin bolca kullanıldığı ve Tibet desenleri içinde yapılan tabanı kimhab (kimkhab) yapısında olan ipek kumaş. Süs için ve ibadet sırasında kullanılmak için yapıldığı kadar özellikle de Tibet elbiselerinde yapılır.

Banaras'ta kullanılan bazı renklerin isimleri aşağıda verilmiştir⁹¹:

Pyazi-açık pembe⁹²

⁹¹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s..19.

⁹² Soğan kabuklarının kaynatılmasından elde edilen renki vurgulamak üzere kullanılmış bir isim olduğu anlaşılmaktadır. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır.

Gulabi-pembe⁹³
Surkh- kırmızı ya da macenta⁹⁴
Sultani surkh- kızıl⁹⁵
Karaundiya- kahverengine çalar koyu mor renk
Badami- açık bej⁹⁶
Naranji- turuncu⁹⁷
Kaulai- koyu turuncu
Kahi- koyu yeşil
Subz kahi- açık yeşil
Mashi- çimen yeşili
Mungia- açık sarımsı yeşil
Subz-yeşil⁹⁸
Khaki-yeşil⁹⁹
Kasni- mavi, kırmızı ve sarı karışımı
Uda- mor mavi
Baijni- mor
Asmani- gökyüzü mavisi¹⁰⁰
Ferozai- turkuaz mavi¹⁰¹
Lajwardi- koyu mavi¹⁰²
Zard- sarı
Basanti- açık sarı
Motia- sarımsı-kırmızı
Gandhaki- sulfur sarısı
Nibui- limon sarısı

---

⁹³ Gül-âbî yani gül suyu renginde pembe anlamına gelmektedir. Bilgiler Prof. Dr. Atilla Şentürk'ten alınmıştır.

⁹⁴ Surh' eski Türkçe'de kırmızı demektir. Magenta günümüz İngilizcesinde mor yahut eflatun renk için kullanılmaktadır. <http://en.wikipedia.org/wiki/Magenta>

⁹⁵ Kırmızı ve nârencî renkler padişahlara mahsus bir renk olup padişah kaftanları ve çadırları bir dönem bu renkte dokunmaktaydı.

⁹⁶ Türkçe'de de renk ifadesi olarak aynı kelime kullanılmaktadır.

⁹⁷ Narenci eski metinlerde turuncu anlamında çokça kullanılan bir kumaş rengidir.

⁹⁸ Sebz kelimesi eski metinlerde de yeşil demektir.

⁹⁹ Hâkî toprak rengine yakın koyulukta anlamına gelmektedir.

¹⁰⁰ Âsumânî Türkçe'de de gök rengi anlamına gelmektedir.

¹⁰¹ Türkçe'de de turkuaz mavi için kullanılan kelime firuze olarak geçmektedir.

¹⁰² Türkçe'de de koyu mavi renk için lacivert kelimesi kullanılmaktadır.

Kapasi- açık sarı

Kafuri- saman rengi¹⁰³

Kullanımları daha kolay, ucuz ve daha az uğraş verici sentetik boyaların kullanımının artması doğal yollardan elde edilen boyaların kullanımını sona erdirmiştir.¹⁰⁴

2.1.2.1.2. Chanderi

Geleneksel olarak kullanılan motifler yuvarlak (asrafi- asharfi) motiflerdir. Bu motifler saf altın ve gümüşle zari olarak dokunmuştur. Bu türde genellikle kullanılan motifler, çiçekler, bahar dalları, yuvarlak motifler (asrafi- asharfi) ve ağ (jal) desenleridir.¹⁰⁵ Bu tarz motif içeren kumaşlar sadece İmparatorluk için dokunmuştur.¹⁰⁶ Chanderi dokumacıları çok ince, yumuşak pamuk sariler, sari üzerine giyilecek şallar dokumuşlardır. Günümüzde çözgüsü ipek, atkısı da pamuk olmak üzere dokunur. Chanderi pamuk eğiricileri genellikle parmakları uzun ve yumuşak olan ve ellerine dikkat eden kadınlardır.¹⁰⁷

Banevar (banewar) denilen ilave atkı bazen kenarlarda da kullanılır. Üçlü masura kullanılarak dokunan dolgun kenar bir özelliştir. Daha önce bahsedildiği gibi üç-masuralı dokuma kumaşlar nalfervan (nalfervan) sariler olarak adlandırılır.¹⁰⁸

2.1.2.1.3. Tanda

Üretim esnasında desenler ya akılda tutularak o anda düşünmeden ortaya çıkartılır ya da daha önceden bir kâğıt üzerine çizerek yapılır. Üç veya dört erkek işçi ya da genellikle bir erkek işçi ve iki ya da üç erkek çocuk bir dokuma tezgâhında birlikte çalışırlar. Her bir parçanın genişliği yaklaşık 30 inç (yaklaşık 76.2 cm) ve uzunluğu

---

¹⁰³ Türkçe’de de saman rengini anlatan renk için kafuri kelimesi kullanılmaktadır.

¹⁰⁴ <http://www.purecollection.com/f/cashmere/cashmere.html>

¹⁰⁵ Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

¹⁰⁶ Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

¹⁰⁷ <http://www.4to40.com/art/index.asp?id=53&category=>

¹⁰⁸ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.36.

10 inç (yaklaşık 25,4 cm) olur, bu ebatlarda bir parçayı bitirmek için bir erkek işçinin ve üç erkek çocuğun yaklaşık bir ya da iki ay boyunca dokuma yapmalarını gerektirir. Bu tür dokumanın Müslüman bölge valisi (Nawab) Saadat Ali Han zamanından kalma bir yöntem olduğu söylenir ¹⁰⁹; ancak günümüzdeki ustaların bu işin orijinaline pek sadık kalarak yapmadıkları görülmektedir. Diğer tüm üstün kaliteli el dokumalarında olduğu gibi o da günden güne yok olmaktadır.

Dokumacı genellikle motifleri aklında tutarak dokumakta ve her hangi bir grafik ya da taslağa gerek duymamaktadır. Dokuma sadedir. Kumaşın genişliği boyunca motifleri dokuyabilmek için bir ya da iki tane yardımcı ile birlikte çalışır. Jamdani kumaşı başlıklarda, sarilerde, bluz parçalarında, erkek giysileri için gerekli kumaşlarda, mendillerde (rumals) vs yerlerde kullanılır. Kullanılan motifler genellikle, saten çapraz (ari) ve ağ yapısında (jaldar) gibi sade bir şekilde düzenlenmiş çiçek desenleridir. Chameli, morga, zuhi, khas pomera, genda, khas kamara, ishqapench, harsingar, phulbanjari yerel olarak sıklıkla kullanılan çiçek desenlerinin isimleridir. Hayvan, kuş ya da canlı her hangi bir varlığa ait desenler hiçbir yerde görülmez, bunun nedeni muhtemelen Müslümanlar'ın bu şekilde süslenmiş giysileri tercih etmemeleridir.¹¹⁰ Motiflerin sıralanış tarzına göre, desenler pek çok isim ile bilinirler. En sık kullanılan isimlerden bazıları aşağıda verilmiştir.¹¹¹

Aribel- çapraz olarak yerleştirilmiş şekiller.

Laharia- dalgalı hatlar içine düzenlenmiş dalgalı çizgiler ve şekiller.

Haravva- aralarında çiçek desenleri olan dikey dalgalı çizgiler.

Kharibel- dikey olarak düzenlenmiş şekiller.

Jaldar- ağ formunda düzenlenmiş şekiller

Purmatan- küçük altıgen şeklinde düzenlenmiş şekiller.

Jal gul dasta- ağ şeklinde düzenlenmiş güller ve yapraklar.

---

¹⁰⁹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocade Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

¹¹⁰ <http://www.tantuv.com/history.htm>

¹¹¹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocade Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.40.

Phuldar- tamamen çiçekli motifler.

Butadar veya buta- tüm desen fardibuta(birbirine yakın küçük noktalar), masur buta (mercimek büyüklüğünde motifler), makhi burada (sinek büyüklüğünde motifler) düzenlenerek oluşturulur.

Jamewar- neredeyse tüm yüzeyi karmaşık şekiller ile kaplı desen.

İsqapench- sarmaşık şeklinde düzenlenmiş küçük yapraklar.

Bazı karmaşık desenlerin dokunması dört ya da beş ay kadar uzun bir zaman almaktadır. Tanda'nın jamdani kumaşı renksiz olup, bu kumaş , ayrıca süsleme için de kullanılan renkli iplikler ve altın ipliklerin kullanıldığı Dhaka'nın jamdanisinden farklıdır. Dhaka muslinin altın çağı Babürlülere döneminde yaşanmaya başlanmıştır. Jamdani ve müslin kumaşlar için iç ve dış pazarda talep arttıkça bu durum büyük ölçekte muslin ve jamdani üretimini teşvik etmiştir. İleriki dönemlerde de jamdani endüstrisinin korunduğunu görmekteyiz.¹¹² Altın tel ve renkli iplik ayrıca Banaras'ta üretilen jamdani kumaşlarında da kullanılır. Bu yalnızca Tanda'ya özgü bir uygulama değildir.¹¹³

Tanda'daki jamdani zanaatının kötü durumunun nedeni, gelişmiş dokumacıların sürekli müşterisinin olmaması, yüksek maliyet ve daha ucuz ve hafif olan sentetik kumaşların piyasadaki elde edilebilirliği olarak açıklanabilir. Dokumacılar ayrıca çok daha az emek harcadıkları bu işten daha çok kazançlı çıkmışlardır. Hepsinden önce, bu tür kumaşlar genellikle soylu aileler tarafından satın alınmıştır. İhracatta bu sanatı canlandırmak amacıyla çalışmalara başlanmıştır.

2.1.2.2. Kuzey- Batı Bölgesi

Değerli metal iplikleri ve çiçek ve hayvanlı zemin süslemeli yeşil ile koyu kırmızı parlaklığın güzelliği ile yarışır. Uzmanlar, bu müthiş dokuların karakterlerinin, Orta Çağlarda, Batıda çok ünlü olan Sicilya nakışının ayırt edici özellikleriyle, kimliğini ve yıkılan Sasanidlerden Araplar'ın almış olduğu üretim sanatını fark etmiştir.

---

¹¹² <http://nation.ittefaq.com/artman/exec/view.cgi/38/22903>

Gucarat'ın işlemeli sanayinde, muhtemelen Babür döneminde, üretim İmparatorluk ailelerinin kullanımı için gelişmiştir. Fakat herhangi bir gerçek kayıt Guccarat'ta işlemeli dokumanın eskiliğini göstermeye yeterli değildir. Bombay başkanlığında, ipek dokuma Çin, Bengal, Bangalor ve İran ipeğiyle yapılmıştır. Bütün bu ipekler Bombay piyasasında, Çinli ve Khoja tüccarlarının ithalatıyla mevcuttur.¹¹⁴

2.1.2.2.1. Ahmedabad ve Surat

Kaynaklarda, Hint işlemeli kumaşlarının hiç donuklaşmadığının, yıkanmalarına rağmen renklerini koruduklarının dikkat çekici olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵ Hint prenslerinin kaftanlarının ise saf altından yapıldığı ifade edilmektedir.¹¹⁶

Jari endüstrisinin¹¹⁷ Babür ve diğer Müslüman sultanlıkları dönemlerinde gelişmiş olduğu görülmektedir. Müslüman hükümdarlar, özellikle Babürlüler, altın ve gümüş işlemlerin büyük patronları olarak bilinirler. Mohammed Tughlak yönetiminde (M.S. 1325-1350) Mısır'dan bu ülkeye gelen Shahab-ud-din Abul Abbas-Ahmed Sultan'ın, ve Sultanın eşleri tarafından giyilen, yine Amirler ve eşlerine hediye olarak sunulan altın işlemeli kumaşları dokuyan 500 altın dokuma üreticisini hizmetinde bulundurduğu bilinmektedir. Lahore, Delhi, Agra, Banaras, Murshidabad, Ahmedabad, Ahmednagar ve Burhanpur'un en çok altın ve gümüş üretimiyle tanınan yerlerdir. Fakat bütün büyük şehirler, özellikle önceleri Müslüman Sultanlıklarına dahil olan yerler, kural olarak altın ve gümüş tel dokumacılarına sahiptir.¹¹⁸ Surat Batı kıyısında başarılı bir limandır ve Babürlüler döneminde ünlü ticari ve endüstriyel merkez durumundadır. Jari sanayii özellikle Ahmedabad ve

---

¹¹³ <http://jamdani.inbangladesh.com/> Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Broccaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.45-47.

¹¹⁴ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Broccaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.98-102.

¹¹⁵ Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

¹¹⁶ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Broccaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.98-100.

¹¹⁷ jari endüstrisi : metal altın ve gümüş iplik üretimi

¹¹⁸ <http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html>

Ahmednagar'a yakın olmaları sebebiyle burada gelişmiş olmalıdır. Figürlü kumaşlar günümüzde elektrikli tezgahlarda üretilmektedir.¹¹⁹

2.1.2.3. Kuzey- Doğu Bölgesi

2.1.2.3.1. Bengal

Bengal'deki ipek ürünlerin üretimi çoğunlukla “korah” (boyanmamış ipek ürünler) olarak bilinen çizgili ve düz giysilerdir. George Watt tarafından bulunan desen kitabında sadece tek bir tür ürün vardır; alatchegis. Bu üründe çizgilerin (mothra) üzerinde çalışılmış çiçekler vardır. Bu desenler Kaşmir'in jamewar¹²⁰ ve Deccan'ın himrus¹²¹ ürünlerindeki benzerlik göstermektedir.¹²²

Calcutta'daki Hindistan Müzesi'ndeki Murshidabad butidarları'nın yüksek kaliteleri, Bengal'in bir ipek kemha endüstrisi olduğuna işaret eder.¹²³ Sözü geçen kemha işlerinin ne kadar eskilere uzandığını belirlemek zordur. Gujarat'ın Bengal ipeğiyle devamlı ticaret yapan ve Murshidabad ve Baluchar'da yerleşik yaşayan Jain tüccarlarının kemha ipek üretimini etkiledikleri yüksek ihtimaldir. Murshidabad butidarlarının Ahmedabad'da üretilen bu grup ürünlerle eşit tutulmaması normaldir. Bu kemhalarda altın ve gümüş iplikler yoktur ve “amrus”¹²⁴ olarak sınıflandırılırlar.¹²⁵

Pamuklu ürünler arasında parlak renkli çiçeklerle bezenmiş siyah ve koyu mavi renklerdeki müslinler Nadia'daki Shantipur'da ve Bengal'de üretilmiştir.¹²⁶ Beyaz ya

¹¹⁹ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.98-99.

¹²⁰ jamewar: birbirine bağlı doğal motiflerle kaplı kalın bir kumaş

¹²¹ John Guy, **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998,s.5.

¹²² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.243.

¹²³ Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

¹²⁴ amrus(amru) :yapısında sadece renkli ipek bulunduran desenli ipek dokuma.

¹²⁵ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.243.

¹²⁶ Salman Minhas, http://www.the-south-asian.com/May2004/cotton_industry_southasia.htm, May 2004.

da gri zemin üzerine pembe çiçekli desenleri olan bu ürünler, yatak odası perdesi olarak kullanan Avrupa toplulukları arasında popülerlik kazanmış olmasına rağmen Dacca'nın müslinleri ile kıyaslanamayacak kadar ucuz fiyata satılmakta ve her yerde bulunabilmektedir. Baluchar dokumaları diğer figürlü dokumalardan farklılık gösterir. Gövdeleri düz ya da figürlüdür, kenarları ise çoğunlukla akıcı çiçek desenleriyle dekore edilmiştir. *Anchal* ya da *pallav*¹²⁷ dokumanın en önemli kısmıdır ve tasarımı dikdörtgen kutulardan oluşmaktadır.¹²⁸

Doğu Hindistan Grubu (East India Company) etkin olduğu dönem (boyunca pallav'daki figürler radikal değişikliklere uğramıştır. Saraydaki Avrupalılar ya da Müslümanlar, lokomotifler, botlar vs.. resmedilmiştir. Sonraları pallav kutu desenlerinde çiçekli desenler, hayvan figürleri (atlar ve filler) ve kuşlar (tavuskuşları) görülmektedir. Bu gibi desenler büyük ihtimalle Avrupalı görevlilere sunulmak üzere özel olarak hazırlanmıştı. Küçük çiçek butileri ve pınarlar sıradan butidar sarilerine değişik bir hava katmış olup, Butiler beyaz renkte ve renkli kenarlara sahiptir, ya da beyaz kenarlarla çevrelenmişlerdir.¹²⁹ Şekilleri de Babür ve Pers tarzında olup yer dokumaları için koyu mor renklerin sıkça kullanıldığı görülmektedir.¹³⁰

2.1.2.3.2. Orissa

Kumaş üretiminde fazla ismi geçmese de Ganjam'ın bir yöresi olan Berhampur'un ipek sarileri ve dhotileri ve ayrıca uzun zamandır Güney Hindistan'ın diğer bölgelerindeki gibi olmak üzere Berhampur da ipek üretimiyle de tanınmaktadır.¹³¹ Berhampur "Güney Hindistan'da ipek üretilen başlıca yerlerden biri olmuştur. Berhampur ilk olarak Madras Başkanlığı'nın egemenliğindedir. Gulnagar'da ise,

---

¹²⁷ pallav: sarinin giyildiğinde öne ve arkaya düşen kenarı

¹²⁸ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.244.

¹²⁹ <http://nation.ittefaq.com/artman.exec/view.cgi/38/221903>, Kasım 2005.

¹³⁰ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.245.

¹³¹ Ministry of turizm government of India, <http://indiaprofile.com/fasion/india-textile.htm>

çoğunlukla altın ipliklerden yapılmış kenarları ve pallavları olan müslin sariler vardır.¹³² Günümüzde bu ürünler üretilmemektedir.¹³³

Berhampur (Ganjam) halen ipek kemhalı sarileri ve bu sarilerin geleneksel desenleri ve yoğun dokumaları ile bilinir. Altın iplikler Surat'daki üreticilerden ya da onların Samalkot'daki temsilciliklerinden alınır. Bu iplikler, iki iplik bir arada tutulup figür iplikleri olarak kullanılırlar. İpek ipliklerin çözgüsü genelde bir çözgü makinesinde yapılır. Altın ipliklerle yapılan desenler, chamanti (iki yapraklı çiçekler) ve padma (nilüfer çiçeği) gibi doğal motiflere sahip olan küçük motiflerden oluşur.¹³⁴ Kenarlarında da tig dandi (sarmaşıklı çiçekler), yıldızlar vs.. den oluşan desenler bulunur.¹³⁵ Bu dokumalarda Banaras'taki gibi giysiyi saran desenler yoktur. Bir sari, dhoti ya da chaddar'ı bir kenarı kırmızı, diğer kenarı da menekşe ya da yeşil renkte örmek, "Ganga-jamuna deseni" olarak bilinen bir uzmanlıktır.¹³⁶

2.1.2.3.3. Assam

Bu bölgedeki kemha kumaşların desenleri birbirleri ile benzerlik göstermektedir.¹³⁷ Tepelerde yaşayan toplulukların etkileri bu giysilerde zaman zaman rastlanan motiflerde de görülür. Dokumacılar tasarımları muhtemelen Hindistan'ın diğer kısımlarından, özellikle Banaras'tan almışlardır.¹³⁸

Yerel dokuma tezgahlarında genelde düz dokumalar yapılmaktadır. Bazı yerel tezgahlarda yapılan figürlü ürünlere "gamucha" denmektedir. Gamucha, düz, beyaz renkte figürlü bir peçete olup çapraz ve figürlü kenarları vardır, özel günlerde akrabalara ve arkadaşlara sunulurlar. Sualkuchi (ipek) ve Naugong (pamuk)'da kemha teknolojisi kullanılarak figürlü dokumalar yapılmaktadır. Gauhati'ye 32 km mesafede olan Sualkuchi'de dokunan en yaygın olan ipek dokuması, dut ipeği

¹³² Rahul Join, <http://www.aasianst.org/absts/1996abst/southasi/sa154.htm>

¹³³ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.251.

¹³⁴ Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

¹³⁵ http://www.textileasart.com/exc_masterp.htm#top

¹³⁶ Mahesh Gulati, <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

¹³⁷ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.252.

¹³⁸ <http://www.textileasart.com/weaving.htm#islamic/indian>

dokumasıdır. En popüler renk de doğal ipek rengidir. Desen iplikleri ise genellikle ayrıca boyanır.¹³⁹

Naugong'a 42 km mesafede olan Girjaipam'da, dokumacılar Noakhali (Batı Bengal) 'dendir. Bu dokumalardaki desenler genellikle figürlüdür. Uttar Gauhati'de düz ürünler dokumak için pamuklu zemin üzerine altın iplikler kullanılır. Ürünler bütünüyle basittir.¹⁴⁰

2.1.2.4. Güney Bölgesi

Roma ticareti döneminden beri Hindistan dokuma ticaretinde Bengal ve Batı Hindistan ile aynı seviyede olan üç büyük bölgesinden bir tanesidir. 17. ve 18. yüzyıllarda , Coromandel dokuması; sade beyaz kumaş, sade boyanmış kumaş, tezgâhta desen verilmiş kumaş ve baskılı kumaştan oluşmaktadır. Sade ve boyanmış kumaşlar; muslin, “Betille”ler,”Uzun Kumaşlar”,”Salempore” ler ve “Moree”ler (ucuz Salempore) dir. En önemli desenli kumaşlar “Gingham” ler(dayanıklı kumaştan şerit dokumalar) ve “Sacergunte”ler ya da “Saurunchoras” ler (bağlanarak boyanmış iplik kullanılarak dokunmuş dokumalar) dir. Kumaşlar fırça ve kalem ile boyanmaktadır.¹⁴¹ Bloklar ile boyamanın on yedinci yüz yıldan sonra başladığı sanılmaktadır.¹⁴²

---

¹³⁹ <http://www.purecollection.com/f/cashmere/cashmere.html> ; Perveen Ahmad, <http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>

¹⁴⁰ Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume II**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.255.

¹⁴¹ <http://www.purecollection.com/f/cashmere/cashmere.html>

¹⁴² Bijoy Chandra Mohanty, Edi. Alfred Buhler, **Brocaded Fabrics of India Volume I**, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984, s.137.

2.2. 16-18. YÜZYILLARDA OSMANLI KUMAŞLARI

Osmanlı Beyliği, Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra diğer beylikleri de yönetimine dahil ederek hızlı bir gelişme göstermiş ve başkenti olan Bursa, bir sanat ve ticaret merkezi durumuna gelmiştir.¹⁴³

15. yüzyılda Bursa'nın ticaret merkezi olarak önemli bir konuma gelmesinin en büyük nedenlerinden biri, doğudan gelen ipek yolu üzerinde olmasıdır. Bizans döneminden başlayan Bursa'daki ipekçilik geleneği, Memlûklar ile İran Moğolları arasında yaşanan savaş, Bursa üzerinden geçen bu yolu daha emniyetli bir hale getirmiş olup, güvenlik açısından tercih nedeni olmasına yol açmış ve önemini arttırmıştır.¹⁴⁴

Bizans döneminden başlayan ipekçilik geleneğine sahip Bursa, İran ipeğinin antrepo haline gelmiş ve imparatorluk ipek ve ipekli kumaş ticaretinden çok büyük gelirler elde etmiştir. İpekten alınan ilk vergi Tokat'tan ikincisi ise Bursa'dandır. İpeğin Bursa bölgesinde kalması için birçok önlem alınmış ve bu önlemlerle Bursa kumaş dokuma sanatına gereken ipek ihtiyacı kolaylıkla sağlanmış ve ayrıca 16. yüzyılda da İstanbul'da başlayacak olan ağır kumaş üretimi zengin malzeme bularak büyük gelişme göstermiştir.¹⁴⁵ İpek Bursa'da, önce Mizan Hana getirilmekte, orada tartılıp ödeme yapıldıktan sonra tüccarlara daha sonra da esnaflara satılmaktaydı. Tüccarların emniyetle kalabilecek ve mallarını güvenli olarak depolayabilecekleri mekanlara ihtiyaç duymalarından yola çıkılarak hanlar inşa edilmiş ve bu hanlar

---

¹⁴³ Şerare Yetkin, "Türk Kumaş Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Edi. Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s.332

¹⁴⁴ Halil İnalçık, "Harir", *Encyclopedia of Islam*, New Ed., Vol. 3, Leiden, London, 1971, s.212.

¹⁴⁵ Hülya Tezcan, "Bursa'da İpekçilik ve İpekli Dokumacılık", *Kültür ve Sanat*, 35, 1997, s. 49- 53.

Bursa sivil mimarisinde önemli bir yer edinmiştir. II. Bayezid 1490 ‘da Koza Han’ı yaptırarak ipek tüccarlarını hana yerleştirmiştir.¹⁴⁶

Bursa sadece sanat ve ticarete öne çıkmamış, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda en önemli ipek üretim merkezi olmuştur. Daha önce ipek ihtiyacını İran’dan karşılayan imparatorluk, ham ipek ticaretinin İran ile arasında bazı siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklara neden olmasıyla 1587’de Bursa’da koza üretimine geçmiştir.¹⁴⁷

İpek, hafif oluşu, kolay taşınabilirliği, kumaş dokumada aranılan özel bir malzeme olması ve ticaret ürünü olarak çok kazanç getirmesi nedeniyle yüzyıllar boyu önemini korumuştur. Bu nedenle de devletlerin ekonomi ve siyasetinde çok önemli bir etken durumuna gelmiştir. İpek tüccarlarının kullanmış oldukları İpek yolu, devletlerin ve imparatorlukların izledikleri politikaları yönlendirerek aralarında anlaşmazlıklar çıkmasına sebep olmuştur. İpek yolu harita üzerinden izlendiğinde, yolun kumaş üretim merkezlerinin uzağında bulunması dikkati çekmektedir, (Bakınız: Harita No: 5) buna rağmen ipek ve ipek ürünü ticaretinde çok önemli yere sahiptir.¹⁴⁸

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda dokuma sanayi 1587 tarihine kadar İran’dan gelen kozalarla devam etmekteydi. Bu tarihe kadar ipekli dokuma için gereken ham ipek İran’dan satın alınmıştır. Ham ipek ticareti İran ve Osmanlılar arasında birçok defa ekonomik ve siyasal anlaşmazlıklara yol açarak, savaşlara sebep olmuştur. Bu anlaşmazlıklar Sultan I. Selim döneminde başlamış ve zaman zaman artarak devam etmiştir.¹⁴⁹

İran’la yapılan uzun süren savaşların Osmanlı İmparatorluğu’nda ipekli dokuma sanayi için hammadde yetersizliğine neden olmasıyla 1856’da Bursa’da bulunan dokuma tezgahlarının yarısından fazlası zorunlu olarak kapatılmıştır.

---

¹⁴⁶ Halil İnalcık, “Bursa Şeriye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, Ankara, 1967, s.51

¹⁴⁷ Şerare Yetkin, s.332

¹⁴⁸ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.20.

¹⁴⁹ Tahsin Öz, **Türk Kumaş ve Kadifeleri I**, İstanbul, 1946, s.23.

Osmanlı İmparatorluğu, 1587’de karşısına çıkan bu problemden kurtulmak ve İran’a olan bağımlılığını ortadan kaldırmak için atılımda bulunmuş ve mahalli koza üretimini özendirmiştir. Bu çabanın sonucu olarak bir sonraki yüzyılda Bursa ovasının hemen hemen tamamında ipek böceği üretimini arttırmak amacıyla dut ağacı yetiştirilmiştir. Bursa’nın yanı sıra İmparatorluk içinde Rumeli ve Arnavutluk’ta da koza yetiştirilmiştir.¹⁵⁰

Bursa sadece ipek üretim merkezi değil aynı zamanda ipekli dokuma merkeziydi. 16. yüzyılda İstanbul’da dokuma atölyelerinin kurulmasından sonra da Sarayın kumaş ihtiyacı Bursa’dan karşılanmaya devam etmiştir.

16. ve 17. yüzyıllarda cihan devleti olan İmparatorlukta bir ihtişam göstergesi olarak kumaş sanatı, İmparatorluğun ekonomik ve siyasi durumuna paralel olarak, hem teknik hem de sanatsal yönden en mükemmel çağını yaşamıştır.

Kumaş sanatı, Osmanlı İmparatorluğu’nda ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda çok önemli bir yer edinmiştir. Saray sanatı olarak devlet hazinesine en büyük geliri kazandırmış, gelişmesini devlet kontrolünde devam ettirmiştir.

16. yüzyılda en mükemmel dönemini yaşayan ipekli kumaş dokumacılığı çok büyük kazançlar getirdiği için kumaş üretimine hile karıştırılmış, tezgâh sayıları da arttırılmıştır. Sarayın devamlı olarak çıkardığı ferman ve kanunlardaki dokumaya ilişkin maddelerle, kontrol için çaba harcanmış ve kumaş kalitesini bozan problemler önlenmeye çalışılmıştır.¹⁵¹

Kumaşlarda kullanılan altın ve gümüş tellerin israfına engel olmak için seraser ve zerbaft gibi değerli kumaşların sadece saraya ait atölyelerde dokunmasına izin verilmiştir.¹⁵²

---

¹⁵⁰ Halil İnalcık, “Harir”, Encyclopedia of Islam, New Ed., Vol. 3, Leiden, London, 1971, s.210.

¹⁵¹ Hülya Tezcan, “Saray Nakkaşhanesinin Erken Resim Programına Göre Hazırlanmış Türk Kumaş ve İşlemeleri”, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, III, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s.321-330.

¹⁵² Fahri Dalsar, Bursa’da İpekçilik, İstanbul, 1960, s.55.; Şerare Yetkin, s.332

İmparatorluğun kontrolünde bulunan saraya ait atölyelerde, kumaşlarda kullanılan ipek, altın, ve gümüş tellerin¹⁵³ miktarı ve dokumanın her aşaması çok sıkı denetim altındaydı. Bu denetimlerin kontrolü, İmparatorluğun memurları olan Muhtesip'ler aracılığı ile yapılmaktaydı.¹⁵⁴ 1502 tarihli, Bursa, Edirne ve İstanbul İhtisab Kanunnâmeleri ile esnafın uyması gereken kurallar detaylı olarak belirtilmiştir. 1502 Bursa İhtisab Kanunundaki değerli malzemeler kullanılarak üretilen kumaşlarla ilgili maddelerde; kumaş dokuma tarihi, cinsleri ve teşkilatına ait bilgilerin yanı sıra kumaşların nitelikleri, eninin ölçüsünün ve kullanılacak malzemenin ne olacağı gibi çok ayrıntılı kanun ve nizamlar bulunmaktadır. “En çok rastlanan enler, 65- 68 cm.’dir. En darı 52 cm., en geniş 73 cm.’dir.”¹⁵⁵ Bunların denetlenmesi merkezden gönderilen müfettişlerle devamlı kontrol edilmekte ve mahalli kadılar da, kalite ve fiyat kontrolu yapmakta ve yeni ihtisab kanunlarının da etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamaktadır.

2.2.1. TEKNİK AÇIDAN

16. yüzyılda dokuma merkezi olarak gelişen Bursa’da, İstanbul atölyeleri için, çözgü iplikleri tezgahlara gerilerek hazır hale getirilmiştir. Ayrıca boya konusundaki başarısından_ dolayı, yurtdışından da boyanmak için kumaş gönderilmiş¹⁵⁶ ve 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Bursa, çatma dokumasında ve telli ipekli kumaşlarda uzmanlaşmıştır.¹⁵⁷

Dokumacılık, hammadde ve üretimi uzman elemanlarla ve iyi bir organizasyonla gerçekleşmektedir. Kaliteli hammadde ve organizasyondaki uyumlu çalışmalarla doğru orantılı olarak üstün özellikte ve kalitede kumaşlar üretilabilmektedir. İpek kumaş üretiminde kaliteli ham ipeğin sağlanması gerekmektedir. Ham ipeğin üretilmesi, ipekböceği yetiştirmekle başlar, ipeğin kozadan çıkarılması, ham ipeğin

---

¹⁵³ Hülya Tezcan, “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar, İşlemeler”, Antik& Dekor, 64, 2001, s. 70- 78.

¹⁵⁴ Şerare Yetkin, s.332.

¹⁵⁵ Şerare Yetkin, s.333.

¹⁵⁶ Fahri Dalsar, Bursa’da İpekçilik, İstanbul, 1960, s.59.

¹⁵⁷ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.19.

eğrilmesi, boyanması ve dokumaya hazırlanması aşamalarıyla devam eder. Desenin oluşması teknik ve sanatsal unsurların mükemmel ve uyumlu bir birleşiminin gerçekleşmesiyle olmakta ve sanat ürününün ortaya çıkması uzun ve zorlu aşamalar gerektirmektedir.

Kumaş dokuma sanatı, deseni oluşturan nakkaşlar ve deseni uygulayan dokuma ustalarının uyumlu çalışmalarının ürünüdür. Mükemmel ustalıkla çizilen desenlerin dokunabilmesi ancak yine çok iyi dokuma ustaları sayesinde gerçekleşebilmektedir ve bu ustaların yetişebilmesi ise, uzun süre, çaba ve iyi bir organizasyonla olabilmektedir.¹⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda, sanatçılar çok iyi örgütlenmiş, usta çırak sisteminde gelişerek usta bir sanat erbabı yetişmiştir. Saraya bağlı bu sanatçıların bulunduğu yerler, çalıştığı atölyeler sarayın içinde ve dışında bulunmaktaydı ve saray içindikiler Sarayın birinci avlusunda yer almaktaydı¹⁵⁹, günümüzde Arkeoloji Müzeleri ek binası veya darphanenin bulunduğu bölgeden Gülhane kapısına kadar olan bölgede yer almaktadırlar.¹⁶⁰

Örgütteki birçok sanat ve zanaat ehli ise, Saray dışındaki atölyelerde çalıştıkları, bazılarının da kendi iş yerlerinin olduğu bilinmektedir. Saraya bağlı bu sanatçılar padişaha hediye edilmek üzere özel günler için sanat eserleri hazırlamaları ve karşılığında büyük miktarlarda para almaları gelenek halini almıştır. Bu sanatçıların sanatında ilerlemeleri, bazılarını kaftan verilerek özendirilmeleriyle de sağlanmıştır.¹⁶¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda dönemin lonca örgütünde, en kalabalık olanı dokumacılarıdır. Dokuma sektörünü, ipeği satın alarak üretim sürecini başlatan, ham

---

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları III- 10, İstanbul, 1941, s.22.

¹⁵⁹ Filiz Çağman, "Osmanlı Sanatı", Anadolu Uygarlıkları III, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1983, s.96.

¹⁶⁰ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.19.

¹⁶¹ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.19.

ipek tüccarı ve dokuma örgütü olan esas ana loncaları veya hirefleri oluşturmaktaydı.¹⁶² “Hamcı” tüccar ham ipeği satın aldıktan sonra, “dolapçı”da atkı ipliği olarak eğittirirdi. Atkı ipliği çözgüye göre daha sıkı olarak bükülür, dokunacağı kumaşa göre de bükümdeki iplik sayısı değişirdi. Daha sonra çözgü ve atkı iplikleri boyanıp dokumacılara satılmaktaydı.¹⁶³

Dokumacılar, dokudukları kumaşların adlarına göre çeşitli loncalara ayrılmıştı ve “kadifeci”, “futacı” gibi hirefleri oluşturmaktaydılar. Ayrıca her kumaş için boya ve desen farklı olup bunlar birbirine karıştırılmamaktadır ve her kumaşın dokunduğu tezgah tipi ve bu tezgah için dişli sayıları belirlidir.¹⁶⁴

Dokuma Loncaları Kethüda, Yiğitbaşı, İşçibaşı ve İki Ehlihibre’den oluşmaktadır. Örgütün başında bir şeyh bulunmakta ve altı kişi tarafından idare edilmektedir. Şeyh, herkesçe saygı gören, okur-yazar ve mali işleri yürüten, kahya veya kethüda ise , mesleğinde başarılı tecrübeli eski bir usta, yiğitbaşı ise kahyadan sonra gelen söz sahibi ve düzeni sağlamakla görevli kişilerdir. Bu örgütteki oluşumu kadı onaylamaktadır. Örgütün başlıca görevi ise, gerekli kontrollerde bulunup olabilecek hilelere engel olmak, kalitesiz ya da eksik dokunan kumaşı onaylamayıp kalitesi iyi olanı ise mühürlemektir. Ayrıca çırakların kalfalığa, kalfaların da ustalığa geçebilmeleri için yapılan sınavları kontrol etmekteydiler.¹⁶⁵

İmparatorlukla daima görüşmelerde olan Lonca İdarecileri, lonca ile İmparatorluk arasındaki ilişkileri düzenleyerek yasaların işlerliğini sağlamaktaydılar. Bu nedenle de çok büyük olan imparatorlukta sistem çok başarılı bir şekilde devam etmiş, her şeye önem verilerek yerli sanatların korunması ve dışardan fazla mal girişi olmamasına dikkat edilmiş dokuma sanatının çok gelişmesi ve önemli sanat kollarından biri olması sağlanmıştır.¹⁶⁶

¹⁶² Fahri Dalsar, Bursa’da İpekçilik, İstanbul, 1960, s.140.

¹⁶³ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.19.

¹⁶⁴ Halil İnalçık, “Bursa’da XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihi Vesikaları”, Belleten XXIV/ 93, Ankara 1960, s.50.

¹⁶⁵ Ahmed Refik Altınay, Eski İstanbul Hayatı, İstanbul, 1931, s.11.

¹⁶⁶ Tahsin Öz, Türk Kumaş ve Kadifeleri I, İstanbul, 1946, s.11.

Osmanlı kumaşları dokuma tekniğine göre isimler almaktadır. Dokumalar çoğunlukla çözgü yüzlü zeminli ve desen takviye atkısından oluşmaktadır. Başlıca dokumalar ise; Damask, Kemha ve Kadifedir.¹⁶⁷

1) Damask : Desenler tek çözgü-tek atkı grubu dokuma ile elde edilmektedir.

2) Kemha: Desenler çözgü takviyesi veya atkı takviyesi ile oluşmaktadır.

3) Kadife: Desen hav çözgüsü ile meydana gelmektedir.

Başlıca kumaş türleri ise: Kemha, Kadife, Çatma, Seraser, Zerbaft, Hatayi, Kutnu, Atlas, Gezi, Canfes, Serenk, Selimiye, Sevayi'dir.¹⁶⁸

2.2.1.1. ATLAS

Tekstil tekniğine göre üç temel örgüden biri atlasıdır. Atlas örgü bağlantıları seyrek olduğu için parlak ve tutumu akıcı bir kumaş türüdür. Bu dokuma örgüsünde malzeme olarak genellikle ipek ipliği kullanılması tercih edilmiştir. Atlas çözgü yüzlü ipekli dokuma tekniğidir. İpeğin parlaklığını gösteren en iyi teknik olması nedeniyle ipek kumaş dokunan her yerde atlas dokuma tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle atlas sözcüğü malzeme ve dokuma örgü tekniği anlamlarında kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyıla kadar bu teknik kullanılmış, İran, Şam ve Venedik'ten atlas tekniği ile dokunmuş kumaşlar getirilmiştir. Daha sonra Bursa, İstanbul, Alaşehir ve Maraş atlas dokuma merkezleri haline gelmiş ve bu kumaş türünde kırmızı, mavi ve yeşil padişah kaftanlarında en çok kullanılan renkler olmuştur. Desenli, yollu ve taraklı atlas çeşitleri vardır. Kemhadan daha ince olup Kutnu ile kalınlık olarak benzerlik göstermektedir.

¹⁶⁷Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.24. ; Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara 1967.; Senem Uğurlu, "Klasik Osmanlı Dönemi (16.yy ve 17. yy.) Saray Dokumalarının Motif Gelişimleri ve Kompozisyon Sistematiği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.24- 32.

¹⁶⁸ Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara 1967;

Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.24- 27.

2.2.1.2. CANFES

Tek kat çözgü ve tek katı da atkı ipliğinin aralıklı olarak bez ayağı dokunması ile oluşan ipekli bir dokuma türüdür. Genellikle atkı ve çözgü iplikleri aynı renktedir. Farklı renkte dokunmuş olanları yanar döner bir görünüm verir. Sarı, mor ve yeşil renkte dokunduğu gibi en çok al renkte olanları tercih edilmiştir. "Canfese soğuk makinelerle perdah yapılmıştır"¹⁶⁹. En iyileri Bursa'da dokunan bu kumaştan kadın cepkenleri, şalvarları, yaşmakları, entarileri, erkek mintanları, bohçaları yapılmış ve ayrıca kaftanların etek içi, kol ağzı ve önlerini astarlamada da kullanılmıştır. Yanar döner, kumru göğsü ve dama taşı isimleri alan çeşitleri bulunmaktadır.

2.2.1.3. ÇATMA

Çok sağlam dokunmuş kabartma desenli bir tür ipek kadife kumaştır. Kadifenin bir türü olmakla birlikte zemine oranla süsleme havının yüksek oluşu ile kadifeden ayrılır .

2.2.1.4. HATAYİ

İpekli kumaştır. 16. yüzyıl ikinci yarısından sonra adına rastlanılan kumaş padişahlar içi dış kaftan kumaşı olarak kullanılmıştır. Kumaşlarda ve geleneksel sanatlarda motif adı olarak da kullanılan "Hatayi" ipek çözgü ve atkı ile dokunan sert çiçeklerle desenlendirilmiş kumaştır

2.2.1.5. GEZİ

Çözgüsü ipek, atkısı ipek ve pamuk karışımı, sık dokunmuş olan hareli bir kumaş türüdür. Atkıda birkaç kat ipek atkı ipliğinin, çözgüde ise ince çözgü ipliğinin kullanılması gezi dokuma tekniğinin özelliğini oluşturur. Daha sonra kumaşın iki

---

¹⁶⁹ Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası**, Yapı Kredi Koleksiyonları –3, İst. Aralık 1993, s.29.

kızgın mengene silindirden geçirilerek ezilmesi ile kumaş hareli bir görünüm kazanır. Osmanlı'da 16.yüzyıldan sonra dış kaftan yapımında kullanılmakla birlikte, astarlık olarak ta kullanılmıştır.

2.2.1.6. KADİFE

Çözüğü ipek atkısı genellikle ipek veya bazen pamuk olan havlı bir kumaş.

2.2.1.7. KEMHA

Çözüğü ve atkısında ipek kullanılmış çok sık dokunmuş kumaştır. Desenleri oluşturan takviye atkısında gümüş veya altın tel kullanılarak özellikle kaftan yapımında kullanılmıştır.

2.2.1.8. SERASER

Çözüğü ipek atkısı altın alaşımlı gümüş veya doğrudan doğruya gümüş veya altın tel olan ipekli kumaş.

2.2.1.9. SERENK

Kemha tekniğinde dokunmuş ipekli kumaştır. Kemhadan farkı dokunmasında altın ya da gümüş tel kullanılmamış olmasıdır.Çözüğüde genellikle kullanılan sarı ipekle altınlı kumaş görünümü verilmiştir. Kaftan yapımında kullanılan bu kalın kumaş, çiçek ve benek desenlidir. Serenk sözcüğü üç renk anlamına gelmekte olup sonradan üçten fazla renk için de kullanılmıştır. İstanbul ve Bursa serenkleri dışında Acem serenkleri de bilinmektedir.

2.2.1.10. SELİMİYE

Çözgüsü ve atkısı ipek boyuna yollu ve küçük çiçekli ipekli bir kumaş türüdür. Yolları ayıran küçük kutulu ince şeritler kumaşın en belirgin özelliğidir. 18.yüzyıldan sonra Üsküdar Ayazma Cami civarındaki tezgahlarda dokunmaya başlanmıştır . III. Selim döneminde, Selimiye kışlasında yapılması nedeni ile bu isim verilmiştir.

2.2.1.11. SEVAYİ (SEVAİ, SAVAİ)

İpek ve kılaptanla Bursa ve İstanbul'da dokunmuş küçük dallı ve yapraklı çiçek desenli kumaştır. İpek çözgü ve atkıyla bez ayağı zeminde, kaydırmalı eksen düzeninde renkli küçük çiçeklerle desenli hale getirilmiştir..İnce metal tel sadece çiçek desenlerinde kullanılmış olup her çiçek ayrı ayrı işlem gördüğünden bu tür dokuma diğerlerine göre daha çok zaman almaktadır.

Savailerin yollu desende olanları selimiyelilere benzemektedir. Dokumaya altın ve gümüş tel eklenmiş olduğu için "telli sevai" denir .Entari, kuşak, cepken, şalvar gibi giyimlerde yollu, desenli, altın ve gümüş telli savailer kullanılmıştır.

2.2.1. 12. ZERBAFT

Bazı motifleri altın tel ile dokunmuş bir tür ipekli kumaştır.

Ayrıca Osmanlı ipekli kumaşlarında desenler, ipek iplikle birlikte gümüş ve altın veya alaşımlı gümüş tel kullanılarak oluşturulmuştur. Değerli madenlerin dokumalarda kullanılması Osmanlı saray kumaşlarının en büyük özelliğidir.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Aydın Uğurlu, "Osmanlı Dokumalarında Süs ve İhtişam", Tekstil ve Mühendis, Yıl: 6, Sayı: 36, 1992, s. 326-329.

Osmanlı saray kumaşlarında, gümüş ve altın tel, dokuma işleminde; kılaptan tel ve sim olmak üzere 3 şekilde kullanılmaktadır.¹⁷¹

1) Kılaptan: Gümüş, altın veya altın alaşımlı metal telin çift iplik etrafına gevşekçe sarılmasıyla elde edilir. Osmanlı ipekli dokumalarında gerçek gümüş tel kullanılmıştır. Gümüş telin beyaz ipek iplik etrafına sarılmasıyla gümüş etkisi sağlanmış olup, gümüş veya beyaz kılaptan adı verilmiştir. Sarı ipek iplik etrafına sarılmasıyla altın etkisi sağlanmış olup, altın veya sarı kılaptan adı verilir. Özellikle seraserlerde, bazen altın alaşımlı tel, hatta gerçek altın tel kullanılmıştır.

2) Tel: Dokumada ipekle birlikte altın ve gümüş teller kullanılmıştır. Seraser kumaşlarda rastlanmaktadır.

3) Sim: Metal, iplik etrafına ipliği kapatacak şekilde sarılmıştır. Kılaptandaki görünen iplik burada hiç görülmez. Metal tel görülür. Bu nedenle de kılaptana göre daha fazla metal kullanılmış olur.

Kadife veya ipekli kumaşın üzerine desen, baskı tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca düz kumaş üzerine de metal iplik kullanılmış ve kumaş üzerine altın ve gümüş yıldızla motif basılmıştır. Bu kumaşlara “benekli” adı verilmiştir. Baskı ustaları ayrı lonca oluşturmuşlardır.¹⁷²

2.2.2. DESEN AÇISINDAN

Osmanlı kumaş sanatı, Osmanlı saray süsleme sanatları arasında önemli bir yer edinmiştir. Zengin malzeme ve desenden oluşan kumaşlar yüksek teknikle Sultan, sultan yakınları ve saray mensupları için özel olarak ve özenle saray atölyelerinde dokunmuştur.¹⁷³

---

¹⁷¹ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.24.

¹⁷² Hülya Tezcan, “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar, İşlemeler”, Antik& Dekor, 64, 2001, s. 70- 78.

¹⁷³ Hülya Tezcan, “Padişah Elbiseleri, Kumaşlar ve Halılar”, 7, 1982, s. 102- 109.

Bir saray sanatı olan kumaş sanatı, desen ve tekniğin birleştiği bir ”bir sanat koludur”. Deseni oluşturan sanatçı ve teknik elemanların uyumlu işbirliğini gerektirmektedir. Nakkaşlar tarafından çizilmiş olan desenlerin dokuma ustaları ve çırakları tarafından çok iyi yorumlanarak uygulanması başarılı bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁴

Osmanlı Kumaş desenleri ile diğer sanat eserlerinin desenleri benzerlikler göstermektedir. Diğer sanat kollarında da kullanılan Saray nakkaşhanesinde çizilmiş desenler, dokuma ustaları tarafından dokunarak kumaş üzerinde kendini göstermektedir.¹⁷⁵ Bursa, ticaret ve ipek üretme merkezi olmasının yanı sıra ipekli dokuma kumaşlardan daha çok kadife ve çatma kumaşların dokunduğu bir şehir halini almıştır. İstanbul ise, ipek, altın ve gümüş telli seraser ve kemha kumaşları üretmektedir.¹⁷⁶

“Osmanlı kumaş dokuma sanatının en parlak olduğu 16. yüzyılda, Topkapı Sarayı’nda bulunan 1557/58 tarihli bir Ehl-i Hiref defterinde, 35 kemha ustasına karşı, 9 kadife ustası maaşları ile birlikte belirtilmiştir. 16. yüzyıl sonuna ait bir kayıta ise, 41 kemha ustasına karşılık, kadifeci adına rastlanmaz.”¹⁷⁷

2.2.2.1. 16.YÜZYIL

16. yüzyıl'ın ilk yarısı klasik üslubun başlangıcı olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihindeki Çaldıran Zaferinden sonra Tebriz ve Herat'lı sanatçıların İstanbul'a sığınmaları saray sanatının da etkilenmesine neden olmuştur. 15. yüzyılın sonlarında

---

¹⁷⁴ Şerare Yetkin, s.334.; Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı** Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.17.

¹⁷⁵ Özlem Öztoksoy, “ Dolmabahçe Sarayı Döşemelik Kumaş Desenlerinin Türk Sanatındaki Yeri” **III.Ulusal Türk El Dokumalarına,Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu**,17-18 Mayıs 2000, Konya 2000,s. 741-753.

¹⁷⁶ Hülya Tezcan, “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar, İşlemeler”, **Antik& Dekor**, 64, 2001, s. 70- 78.

¹⁷⁷ Şerare Yetkin, s.332.

Herat'ta oluşan süsleme üslûbunun saray sanatı süsleme kollarında çok önemli etkileri görülmektedir.¹⁷⁸

2.2.2.1.1. SAZ YOLU ÜSLÛBUNDA DESEN

Saray süsleme sanatlarındaki üslûp ve zenginleştirilmiş önceki desenler farklı form ve boyutlarla yorumlanmıştır. 16.yüzyıl sonlarında 15.yüzyıl süsleme sanatlarında çok fazla görülen hatayi çiçekleri hançer yaprakları ile birlikte kullanılarak "saz yolu" adı verilen hareketli bir üslûp oluşturulmuş başta çini olmak üzere bütün sanat eserlerinde yer almıştır.¹⁷⁹ Kumaş sanatında da iki farklı kaftan kumaşında uygulanan saz yolu üslûbundaki desen¹⁸⁰, diğer sanat kollarındaki eserler kadar başarılı uygulanmıştır.¹⁸¹

2.2.2.1.2. KAPLAN ÇİZGİSİ-PARS BENEĞİ DESENİ

15.yüzyıl süslemelerinde yer alan pars beneği ve kaplan çizgisi motifleri 16.yüzyılda da, bütün sanat kollarında farklı biçimlerde görülmüştür.¹⁸² Türk sanatının her döneminde kullanılan Rumi, Palmet ve çin bulutu motifleri de natüralist çiçeklerle birlikte her çeşit sanat eserinde görülmeye devam etmiştir.

2.2.2.1.3. NATÜRALİST ÜSLÛPTA DESEN

16.yüzyıl ortalarından itibaren süsleme sanatında, gözleme dayanan natüralist üslûptaki çiçek ve bitkisel desenler bütün sanat dallarında olduğu gibi kumaşta da

---

¹⁷⁸ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı**, İstanbul, Redhouse Yayınları, Aralık 1988, s.23: Banu Mahir, "Saz Uslubu", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1984, s.10.

¹⁷⁹ Şerare Yetkin, s.336.: Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı**, İstanbul, Redhouse Yayınları, Aralık 1988, s.23. Özlem Öztoksoy, "XVI. Yüzyıl Kumaş Sanatı ve "SAZYOLU" Üslûbu", **Türk Dünyası Kültür Ve Sanat Sempozyumu** 07-09 Nisan 2000, Isparta 2000, s. 365-372.

¹⁸⁰ Tahsin Öz, **Türk Kumaş ve Kadifeleri, (16-19.yy.)**, İstanbul, C. II, MEB. Yayınları, 1951, s.11.: Banu Mahir, "Saz Uslubu", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1984, s.10.

¹⁸¹ Bakınız: Resim No:3,4.

¹⁸² Şerare Yetkin, s.335.

kullanılmıştır. Kumaştaki uygulanaşı natüralist çiçek kompozisyonlarının bir şema içinde düzenlenmesi ile oluşmaktadır. Nakkaşlar tarafından natüralist üslûpta kullanılan çiçek kompozisyonları özellikle oval madalyon ve birleşik oval madalyonlarda yer almıştır.

Ana şema değişmeden kalırken, nakkaşlar tarafından çizilmiş olan farklı çiçek kompozisyonları ve yerleştirilmiş olan desenlerden oluşur. Doğada görülen hemen hemen her çiçek, özellikle lale, karanfil, sümbül ve gül¹⁸³ ile birlikte farklı kompozisyon şemalarında kullanılmıştır. Ayrıca nergiz, kasımpatı, süsen, yıldız, nar ve bahar çiçekleri de bu kompozisyonlarda yer almaktadır.

2.2.2.1.4. OVAL MADALYONLU* DESEN

Oval madalyonların tekrarlanmasıyla kumaş üzerinde geniş olarak, özellikle kemha ve çatmalarda kendi teknikleri ile çok farklı biçimlerde kullanılmıştır.¹⁸⁴

Osmanlı kumaşlarındaki oval desen üslûbunun Çin kumaşlarından veya Mısır Memluklarından etkilendiği açık olarak bilinmektedir.¹⁸⁵ Sivri oval madalyon desen, 16.yüzyıl sonlarından önce Osmanlı kumaşlarında görülmemektedir. Memluklarda görülen sivri oval şema 15.yüzyıl Venedik kumaşlarını da etkilemiştir. 13.yüzyıl madeni işlerinde, 14. ve 15.yüzyılda ipekli kumaşlarda kullanılmıştır. 15.yüzyıl da İtalya'da ipekli kumaşlarda uygulanmış olması, Memluk ipeklerinin önce İtalya, daha sonra da Osmanlı ipekli kumaş desenlerini etkilediğini düşündürmektedir.¹⁸⁶ Oval madalyonlu desenler düz zemin üzerindeki sivri oval madalyonların sonsuzluk prensibi temel alınarak, değişimli bir tarzda yerleştirilmesinden oluşan bir oval madalyon sistemidir.

---

¹⁸³ Şerare Yetkin, s.335.

* Madalyon kelimesi Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıldan sonra kullanılmıştır. Burada Sanat Tarihi literatüründe geçen terim olduğu için kullanılmıştır.

¹⁸⁴ Senem Uğurlu, "Klasik Osmanlı Dönemi (16.yy ve 17. yy.) Saray Dokumalarının Motif Gelişimleri ve Kompozisyon Sistematiği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, 58- 62.

¹⁸⁵ Walter Denny, "Ottoman Turkish Textiles" Textile Museum Journal, III, Washington, D.C. 1972, S.59

¹⁸⁶ Otto von Falke, "Oriental Silk Fabrics after 1500-Ottoman Silks", Decorative silks, London 1936, S.54-56.

Kompozisyon özelliklerine göre birkaç grupta sınıflandırılabilir.

Bu gruplar:

- 1- Tek desenden oluşan oval madalyonun bezemeli bir zemin üzerinde yer alması ile oluşan bir desendir.
- 2- Birleşik oval madalyon sistemi; madalyonlar kumaşın enine, ortada tam ve yanlarda da yarımşar madalyon ve diğer sırada iki madalyon olacak şekilde kompoze edilmiştir.
- 3- İç içe oval sistemi; Oval sistemin daha geniş bir şekilde desenlendirilmiş ve bitkisel desenlere ağırlıklı verilerek kullanılmış olan bir türüdür. Bazı örneklerde ince dallarla ikinci oval şema oluşturularak iç içe bir sistem meydana getirilmiştir.
- 4- Oval sistemde, iki yaprak arasında kalan motiflerin kullanılmasıyla ortaya çıkan kompozisyon örnekleri de uygulanmıştır.

2.2.2.1.5. DİKEY DALGALI DAL ÜSLÛBUNDA DESEN

16. yüzyılın ikinci yarısında oval madalyon sistemiyle birlikte dikey dalgalı dal üslûbu da kumaş desenlerinde kullanılmıştır.¹⁸⁷ Çatma kumaş desenlerinde kemha kumaş desenlerine oranla daha çok görülmektedir. Natüralist üsluptaki çiçek ve yapraklardan oluşan desen, daldan çıkan hançer yaprakları ile büyük motiflerin üzerine bezemektedir. 17. yüzyılın ilk yarısında da aynı desen özellikleri ve üslûbun çeşitlenerek devam ettiği görülmüştür.

2.2.2.1.6. İÇ İÇE BENEK veya AY MOTİFLİ DESEN

15.yüzyıldan itibaren Osmanlı Sanatı'nın her kolunda kullanılan pars beneği motifinin 16. yüzyıldan sonra iç içe yerleştirilmesiyle elde edilen motif,¹⁸⁸ kumaşlarda ve diğer sanat eserlerinde de kullanılmıştır. Çatmalarda kumaşın enini kaplayacak kadar genişlikte büyük yuvarlakların içine ikinci bir yuvarlak

---

¹⁸⁷ Şerare Yetkin, s.340.

yerleştirilmesi ile oluşan madalyonların değişimli sıralar halinde yerleştirilmesinden oluşan desenler görüldüğü halde kemhalarda iç içe benek motifi daha küçük ve üçlü olarak kullanılmıştır.

2.2.2.1.7. HİLAL VE YILDIZ MOTİFLİ DESEN

Hilal motifi Türk sanatında 14.yüzyıldan itibaren sancak, bayrak ve cami alemlerinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸⁹ Bir grup çatmada çok görülen bu motif diğer kumaşlarda daha az kullanılmıştır.

2.2.2.2. 17.YÜZYIL

17.yüzyıl ortalarından itibaren batı etkisi Osmanlı Sanatı'nda görülmeye başlamıştır. Çiçek deseni en başta gelen desen olarak uygulanmaya devam etmiştir. Bunlar içinde özellikle gül, lale ve diğer çiçeklerden oluşan buketler en sık rastlanılan desenlerdir.¹⁹⁰

2.2.2.2.1. KAPLAN ÇİZGİSİ-ÜÇLÜ BENEK MOTİFLİ DESEN

15.yüzyıl ortasından itibaren görülen kaplan çizgisi ve üçlü benek motifi, 16.yüzyıl ve 17.yüzyılda da kumaş deseni olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Üçlü beneklerin iç içe dolgusundan hilal motifi oluşmuştur.¹⁹¹ Bu desenler sıkça kullanılmıştır.

---

¹⁸⁸ Şerare Yetkin, s.338.

¹⁸⁹ Fikret Altay,Kaftanlar,Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları,İstanbul 1979,S.6

¹⁹⁰ Oktay Aslanapa-E.Diez: "Kumaş Sanatı",Türk Sanatı,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını,No:627,1955,S.266

¹⁹¹ Şerare Yetkin, s.340.

2.2.2.2.2. İÇ İÇE BENEK VEYA AY MOTİFLİ DESEN

16.yüzyıl kumaşlarındaki farklı bezeme motifleri 17.yüzyıl ilk yarısında da, çeşitli kompozisyonlar içinde devam etmiştir. Motif kemha ve çatma kumaşlarda kendine ait özelliklerde yer almıştır.

2.2.2.2.3. OVAL MADALYONLU DESEN

Tek oval sistemi değişikliğe uğramıştır. Şemse biçiminden dekoratif desene dönüşmüştür.¹⁹² Kumaş desenlerindeki belirgin kurallar dışına çıkılarak, nakkaşa ilginç gelen ve ilham veren herhangi bir konuyu aktardığı görülmektedir. Sanatçının daha serbest hareket ettiği fark edilmektedir.

2.2.2.2.4. BİRLEŞİK OVAL MADALYONLU DESEN

Oval biçimi oluşturan bantlarda, nar, yaprak ve diğer bitkisel motifler bandın konturları içinde sınırlanmayıp, dışına taşarak, hareketli ve barok tarzda bir süsleme özelliği göstermektedir.¹⁹³ Oval madalyon içinde nadir görülen dilimli madalyon, karanfil, kasımpatı, lale, diğer çiçekler ve yapraklardan oluşan zengin bir kompozisyonla desenlendirilmiştir.

2.2.2.2.5. İÇ İÇE OVAL MADALYONLU DESEN

Oval sistem daha genişlemiştir ve bitkisel bezeme içinde formu kaybolmuş olup bazen de ince dallarla ikinci bir oval sistem oluşturmaktadır.¹⁹⁴ 16.yüzyılın sadelik içindeki ihtişamının yerini abartılmış bir gösteriş almıştır. Bunun nedeni, değişen zevkle ve günün giyim anlayışıyla batı etkilerinin Osmanlı Sanatı'na girmesidir.

---

¹⁹² Şerare Yetkin, s.340.

¹⁹³ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı**, İstanbul, Redhouse Yayınları, Aralık 1988, s.111.

2.2.2.2.6. DİKEY DALGALI DAL ÜSLÛBUNDA DESEN

16.yüzyıl ikinci yarısından itibaren görülen dikey dalgalı dal üslûbu 17.yüzyıl ilk yarısında da görülmeye devam etmiştir.¹⁹⁵ Aynı özellikleri gösteren desenlerde bazı süsleme motiflerinde değişiklikler olmuştur.

2.2.2.2.7. YELPAZE KARANFİL PALMETLİ DESEN

Yelpaze formlu palmetler ¹⁹⁶ oval şema içinde değil, sonsuzluk prensibi esas alınarak kaydırılmış eksen üzerinde sıralanmış olarak kompoze edilmiştir. Yelpaze karanfil palmeti çatma kumaşlarının çeşitleri birçok dünya müzeleri ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Bu çatma kumaş desenleri Türk kadifesinin sembolü haline gelmiştir, dünyaca en çok sevilen ve tanınan bir kumaş grubunu oluşturmuştur.

2.2.2.2.8. ÇINAR YAPRAĞI BİÇİMİNDEKİ PALMETLİ DESEN

Çınar yaprağı biçimindeki palmetler yelpaze palmetlerde olduğu gibi kaydırılmış eksen üzerine yerleştirilerek bir kompozisyon oluşturulmuştur.

2.2.2.3. 18.YÜZYIL

2.2.2.3.1.TÜRK ROKOKO ÜSLÛBUNDA DESEN

18. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren diğer sanat dallarındaki süslemelerde görülen Osmanlı rokoku, kumaşlarda da küçük çiçek buketleri, kıvrık daldan çıkan küçük çiçek kompozisyonları olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁷ Fransa Kralı XV.Lui'nin Sultan

---

¹⁹⁴ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı**, İstanbul, Redhouse Yayınları, Aralık 1988, s.114.

¹⁹⁵ Şerare Yetkin, s.338.

¹⁹⁶ Şerare Yetkin, s.340.

¹⁹⁷ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.139.; Şerare Yetkin, s.342.

III.Ahmet'e gönderdiği, devrin sanat özelliğini taşıyan birçok değerli hediyeyle birlikte çeşitli bilgiler içeren eser de Padişah'a sunulmuştur.

18. yüzyıl sonlarına doğru batı yaşam biçimi ve sanatına duyulan ilgi artmıştır. Osmanlı sanatında da Fransız ve İtalyan sanatlarının etkisi ile sanat eserlerinin süslenmesinde "Türk Rokokosu" adı verilen bir süsleme üslubu ortaya çıkarak etkisini göstermiştir.¹⁹⁸ Batı etkisi ile biçimlenen yeni motif ve desenlerin yanı sıra klasik motiflerde kullanılmaya devam etmiştir.

Kompozisyonlar genel olarak çiçeklerden oluşmaktadır. Geleneksel çiçeklerden oluşan çiçek buketleri Türk üslubunda düzenlenmiştir.¹⁹⁹ Çiçek kompozisyonlarında yer yer gölgeli renklendirmelerle çiçeklere boyut kazandırılmış olup, elde edilen bu kompozisyonlar açık olarak batı etkisini yansıtmaktadır. Küçük serpme buketler, iri kıvrımlı yapraklar, çiçekli gırlantlar, güllerle dolu olan sepetler, bazen demetler içinde yer alan şakayık, mine, zambaklar ve çatma kumaşlarda uygulanmış olan fiyonklar²⁰⁰ dönemin özelliklerini taşımaktadır.

Dönemin özelliğini oluşturan küçük serpme buketler, kumaşlarda tek olarak veya yollu desenlerde geometrik bir düzende yerleştirilerek uygulanmıştır.²⁰¹

Kumaş üretimindeki altın ve gümüş kullanımı Sultan III.Ahmet'in 1715'deki fermanı ile yasaklanmış olup, ancak Saray için dokunan ağır sırmalı kumaşlara izin verilmiştir.²⁰²

2.2.2.3.2. ÇİZGİLİ KUMAŞ DESENİ

18.yüzyıl ikinci yarısında dokunmaya başlanmış olan çubuklu-yollu-çizgili kumaşlar, çoğunlukla araları simle dokunmuş çiçeklerden oluşan desen özelliği göstermektedir. Döneme ait karakteristik özellik taşıyan bu kompozisyonadaki kumaşlar "Selimiye Kumaşı"²⁰³ olarak bilinmektedir.

¹⁹⁸ Şule Aksoy "Kitap Süslemelerinde Türk Barok ve Rokoko Üslubu", Sanat Dergisi,III/6, Ankara, 1977, s. 127.

¹⁹⁹ Walter Denny: "Textiles" Tulips ,Arabesques and Turbans,edited by Y.Petsopoulos,London 1982,S.120.

²⁰⁰ Şerare Yetkin, s.341.

²⁰¹ Bakınız: Resim No. 2

²⁰² Tahsin Öz, Türk Kumaş ve Kadifeleri, II, İstanbul, 1951, s.15

²⁰³ Şerare Yetkin, s.342.

2.2.2.3.3. BATI ETKİSİNDE OLAN DESENLER

18.yüzyılın özellikle ikinci yarısında batı etkileri diğer sanat eserlerinde de görüldüğü gibi kumaş desenlerinde de kendini göstermektedir. Kumaşlarda ampir üslûpta vazodan çıkan çiçekler, yapraklar, narlar, kıvrık yapraklarla desenlenmiş servi veya kozalak motifleri ve bunların birbiri ile oluşturduğu karışık kompozisyonlarla²⁰⁴ dönemin en belirgin özelliğini kumaş desenlerine yansıtmaktadır.

---

²⁰⁴ Şerare Yetkin, s.342.

2.3. 16.-18. Yüzyıllarda Hint- Babür ve Osmanlı Kumaş Üretimini Etkileyen Faktörler

Pamuklu dokumaların ve pamuk-ipek karışımı kumaşların Osmanlı toplumunda giyim-kuşamda ve döşemelik olarak pek geniş bir kullanım alanı vardı. Saray eşya defterleri, ölmüş kimselerin mahkemece saptanan eşya listeleri ve gümrük ruznamçe kayıtları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Sarıklarda ve kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent (dülbend) çeşitlerinden, şalvar, kaftan, iç-çamaşırı, yorgan, mendil ve yağlıklardan hamam peştemalı ve havlulara, yastık ve minderlerden duvar ve kapı askı ve perdelerine kadar pek çeşitli eşya pamuklu bez ve kumaşlardan yapılırdı. 1640 tarihli narh defterinde 24 çeşit dülbend sayılmıştır⁷⁷. Bu geniş talep, memleket içinde, köylerde ve kentlerde çok çeşitli ve çok yaygın bir el dokuma sanayi ile karşılanırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, pamuklu sanayi üretim ve ticaret bakımından hububattan sonra ekonominin en önemli sektörünü oluşturmaktadır. Anadolu'da pamuklu sanayinde var olan dokuma merkezleri, iç talebi karşıladığı gibi, belli ölçüde dış pazarlara ve pamuk yetişmeyen Kuzey ülkeleri ile Avrupa'ya da üretim yapmaktadır. Pamuklu üretim ve ticaretinde uzun vadeli değişiklikler, İmparatorluk ekonomisinde oluşan bazı yapısal değişikliklerin nedenini oluşturmaktadır.⁷⁸

1600'lerden başlayarak, ithal olunan pamuklular, İmparatorluğun dış ticaret dengesinde, baharat, koloni ürünleri ve madenlerin yanında daha önemli bir ticaret maddesi haline gelmiştir denebilir. 17. yüzyıldan itibaren Hindistan'dan gelen malların-belgelere göre Şeyh Abdullah Tali Efendi'ye Samsun gümrükçüsünün elinde kalan 900 dirhem gümüş ve Hint işi iki top kumaşı göndermesi-Osmanlı ülkesine girişinin farklı gümrük

---

⁷⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, s.259-317..

⁷⁸ Suraiya Faroqhi, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 155-189.

noktalarından yapıldığı anlaşılrsa da⁷⁹ büyük oranda Arap Yarımadası'nda gerçekleşiyordu ve mallara damga vurulması işleminin uzun sürmesi nedeniyle tüccarlar malların zarar göreceğini belirterek damga vurulma emrinin geri alınmasının Babıali'den istedikleri bilinmekte⁸⁰ ve ayrıca yerli ve yabancı ürünlere damga vurulmasının Cidde'deki tüccarların esas ticareti olan ve Hint kumaşları için zararlı olacağı da belgelerden anlaşılmaktadır⁸¹.

19. yüzyılda Avrupa'dan pamuklu ithalâtı, İmparatorluk ekonomisini en çok etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bursa, İstanbul, hatta Ankara menşeli malların önemli bir bölümü, Anadolu pamuklu sanayi merkezlerinden⁸² ticaret merkezlerine, yerli tüccarın getirdiği mallardan ibarettir. İstanbul gibi yeniden ihraç yapan büyük pazarlar arasında Amasya, Kayseri, Kastamonu, Sinop ve Konya'yı da sayabiliriz.

Pamuklular bu merkezlere çoğu ham olarak gelmekte, orada boyanmakta ve cendereye çekilmektedir. 1622'de Hollandalı Visnich'in Hürmüz'e gelen Hint malları listesinde, Indus ırmağı ağzından, beyaz ve boyalı dokumalar (yılda sekiz gemi), Nagen'a'dan calico ve ucuz bafta pamuklu dokumaları (üç gemi) ve Chaul'dan çeşitli dokumalar sayılmaktadır. Hindistan'dan gelen malların en önemli bölümü bu pamuklulardan oluşmaktaydı. Hürmüz'ün Şah Abbâs tarafından ele geçirilmesi (1622) ve ticaretin kesintiye uğramasından sonra Hristiyan ülkelere ait Hindistan'dan yola çıkan gemiler, hiçbir yere uğramadan doğru Basra'ya gelmeye başladılar. Bağdad'ın İranlılar'ın eline düşmesinden sonra Basra Paşası İranlılar'a direnmiş ve direkt olarak çölden geçen Basra-Halep kervan yolunu kullanmaya başladı⁸³.

---

⁷⁹ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸⁰ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸¹ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁸² Bu merkezlerin harita üzerindeki görünümü için bkz. Faroqhi, age., s.167.

⁸³ Önceleri Hürmüz'de Türkler'in ticaret yapmalarını Portekizliler yasaklamışlardı. Bununla beraber, Türkler kendilerini Acem diye tanıtarak burada ticarete katılırlardı. Adayı Şah Abbas aldıktan sonra tabii bu olanak da kalkmıştı

Diğer yandan, Kızıldeniz yolu, 17. yüzyılda başlıca çivit boyası, kumaş satın alışı ve Mekke'den Yemen kahvesinin dış dünyaya satışıyla işlekliliğini sürdürmektedir. Hatta belgelerden çivid boyası üretiminin yapılması için Mısır'dan adam gönderilmesi konusunda Bağdat Valisi'nin isteğinin olumlu karşılandığı da bilinmektedir⁸⁴. Bundan sonra Kahire de, Hint kumaşlarının Ortadoğu'da bir antrepo su olan Basra gibi bir antrepo haline gelecektir.⁸⁵ Safeviler'in, İngiliz yardımıyla 1622'de Portekizlilerden Hürmüz'ü ve ertesı yıl da Osmanlılar'dan Bağdad'ı almalarıyla , Kızıldeniz yolu daha da önemli bir yol haline gelmiştir.

Sonuç olarak,değerli Pencâb Hint kumaşlarının satışında Kandihâr-İsfahan yolunun hiç azımsanmayacak bir önemi vardır. Bu yolu, özellikle İsfahanlı(Culfa) Ermeni tüccarı kullanmış ve bu yol üzerinden yalnız İran'dan Halep ve İzmir pazarlarına İran ipeğı değil, aynı zamanda Acem ve Hint kumaşları da taşımaktaydılar.⁸⁶ O zaman Hollandalılar'ın getirdikleri mallar arasında Dekkan sarıkları, kuşaklar, *hafta* (*baft*) kumaşı bulunmaktaydı.

Savaş hali, İran-Osmanlı ticaretini tamamıyla engellememiş ve özellikle Ermeni tacirleri iki taraf arasında rahatlıkla gidip gelebilmişlerdir. 1690'da İngiliz *East India Company*, Hindistan'la Osmanlı ülkeleri arasında ticaret yapan Ermeni tüccarlarına, Halep ve Akdeniz yolunu bırakmalarını istediklerinde onlar, gereken yanıtı vermişlerdir⁸⁷.

Hindistan-Ortadoğu ticaretindeki 17. yüzyılda oluşan gelişmeye paralel olarak, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'dan önce, Hint pamuklu kumaşları için temel bir pazar oluşturmasıyla ortaya çıkan büyük ticaret hacmi ve para hareketi, Naimâ'nın deyi miyle

---

⁸⁴ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orjinali için EK-7

⁸⁵ İlber Ortaylı, "19. yy'da Bir Mezopotamya Limanı: Basra", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değışim Makaleler I**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000, s. 173-182

⁸⁶ Hindistan ve Güneydoğu ticaretini ele geçiren Hollanda ve İngiltere, İran'dan aldıkları ipek karşılığında para ve Asya ürünleri, bu arada Hindistan pamuklu kumaşları getirmekte idiler.

⁸⁷ İnalçık, agm. s.269.

"Karun gibi" zengin Hintli tüccarların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Büyük Osmanlı tarihçisi Mustafa Naimâ (öl. 1716) bu kaygısını şu sözlerle yansıtmıştır: "Ekseriya kendi memleketinde hâsıl olan tuhaf-i emtiaya rağbet etmek lâzımdır ki, mâl (para) memleketinden hariç yere dağılmaya". (Çoğunlukla kendi memleketimizde üretilen mallara rağbet etmeliyiz ki, memleketin paraları başka yerlere gitmesin)⁸⁸ 17. yüzyılda Hint pamuklularının Ortadoğu'dan sonra Avrupa pazarlarını da ele geçirmesiyle⁸⁹ Batı Avrupa'da ortaya çıkan bunalım, pamuklu sanayinin yükselmesine yol açacak ve nihayet 18. yüzyıl ikinci yarısında geniş pazarlar için seri üretim yapma gereği hissedilecek, bu da sanayide mekanik yöntem ve araçların uygulanması getirerek batıyı büyük sanayi devrimine götürecektir. Bu dönemde İngiliz *East India Company* ajanları, Ortadoğu'ya gönderilen pamuklu malların Avrupa'ya giden miktarın dört katı olduğunu bildirmektedirler. Merkantilist Avrupa'nın, Hint pamuklularının pazarı ele geçirmesi karşısındaki reaksiyonu Osmanlı'nınkinden çok farklı olmuştur. 17. yüzyıl ortalarından başlayarak Fransa ve İngiltere'de önce yüksek sınıflar, sonra da halk arasında pamuklu kumaşların büyük bir talep görmesiyle yünlü, ipekli ve keten dokuma sanayi zor duruma düşmüştür. Diğer dokuma sektörlerinin baskısı ile pamuklu kumaş kullanımına sınırlamalar konularak, ağır gümrük tarifeleri uygulanmış, nihayet 18. yüzyıl ortalarında korumacılara karşı dönemin "ekonomist"ler davayı kazanmışlar ve daha sonra önlemler hafifletilerek, yerli pamuk sanayi de teşvik edilip desteklenmiştir⁹⁰.

17. yüzyılda Hollanda'dan sonra İngiltere'de de Hint pamuklu ürünlerin alım ve satımı temel kazanç kollarından biri olmuştur. 1650–1750 döneminde İngiltere'de Hint pamukluları, özellikle kibar sınıf için ince muslinler, *chintz* (Türkiye'de çit diye bilinen iyi kalite basmalar), *calico* denen nisbeten ucuz pamuklular, *Masulipatam*, *Dakka*, *Gucerat*, *Bengal* lüks pamukluları, İngiliz *East India Company*'nin bütün ticaretinin

---

⁸⁸ Ravdat al-Husayni Hulaşat al-Ahbar al-Hafıkayn'den naklen İnalçık, a.g.m.,s. 271

⁸⁹ C.A. Bayly, *The Raj India and the British 1600- 1947*, Pearson, London, 1990, s.61.

⁹⁰ Suraiya Faruqi, age, s. 155-189

dörtte üçünü oluşturunuyordu. Bundan sonraki yasaklara ve kısıtlayıcı önlemlere rağmen, Hint pamukluları piyasaya hâkim olmuştur.⁹¹.

17. yüzyıllardan itibaren İzmir'in imparatorluğun en önemli pamuk ve pamuklu dokuma satışı yapılan limanlarından biri haline gelmesinin ve Serez-Selânik ve Teselya bölgesinin de, 18.yüzyılın ikinci yarısında Orta-Avrupa'ya yaptığı pamuk ve pamuk ipliği satışıyla büyük bir ekonomik gelişme göstermesi, Hint pamuklularının Osmanlı pamuklu sanayine olumsuz herhangi bir etki yapmaması ve Osmanlı Devleti'nin pamuk ve pamuklu dokuma satışında ki gelişimine bağlıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlılar, pamuklu ana sanayi kolunda, büyük iç pazara egemen olmuşlar ve Osmanlı ustalar, bazı çeşitlerde, Hint mallarını taklit ederek doğulu rakiplerine karşı başarılı olmuştur. 19. yüzyılda Hint pamuklularının Avrupa'yı istilasına karşısında Osmanlı pamuklu sanayinde bir çöküş görülmemiştir.

Özellikle bogasi ve bezde; o dönemdeki Osmanlı pamuklu sanayi hammadde ve emek bakımından rekabet olanaklarına sahip olmakla birlikte Hintli tüccarların da Osmanlı yerli üretimini yakından takip ettikleri Osmanlı arşivlerine yansıyan bir belgeden görülebilmektedir.⁹²

1650-1750 yılları arasında Hindistan'ın, dünyanın bir numaralı pamuklu üreticisi ve ihracatçısı durumuna gelmesi başlıca iki faktörle açıklanmaktadır: emek maliyetinin düşüklüğüyle birlikte hammaddenin yerinde üretimi ve ucuzluğu. Bunun yanında, zarâfet ve pamuklu dokumanın büyük ilgi görmesi ve moda olması da önemli bir rol oynamıştır. Çoğu zaman dokumaya gösterilen ilgi, fiyat faktörünün ikinci plana düşmesine neden olmuştur.⁹³

Pazar koşullarını rasyonel bir biçimde inceleyen ekonomi tarihçileri, Hint pamuklu sanayinin olağanüstü gelişmesini ve yayılışını, temel olarak üretimdeki fiyat farkı ile

---

⁹¹ BOA, HAT, 2026. Bknz: Belgenin orijinali için EK-7

⁹² BOA., HAT 11113. Bknz: Belgenin orijinali için EK-7

⁹³ BOA., HAT 1870. Bknz: Belgenin orijinali için EK-7

açıklamaya çalışırlar ve başlıca işçilere ödenen gündelik indeksi üzerinde dururlar.⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gibi Hindistan'da da pamuklu sanayinin temeli olan pamuk ipliği üretiminde yer alan büyük işçi kitlesini, çok düşük ücretlerle çalışan fakir şehir halkı, ya da şehre yakın köylü halk oluşturmaktadır.

Hindistan'da pamuklu sanayii *kast* içindeki gruplara göre örgütlenmiştir ve küçük kasabalara, köylere yayılmış bir halde son derece dağınık bir yapı göstermektedir. Eksilmeyen büyük bir işsizler yığını, bu sanayi için daimi şekilde ucuz bir emek gücü sağlamaktadır. Dış ülkelere mal satan büyük tüccar, işçi ile uzak pazar arasında ilişkileri düzenleyen ve örgütleyen vazgeçilmez temel bir ögedir. Tüccar, köylüye, İslâm hukukunda dikkatle düzenlenmiş olan *salam (selem)* kurallarına göre, avans vermekte ve kendisine bağlamaktadır.

Böylece, işçi kredi ve ürettiği mal için pazar garantisi sağlamış olmaktadır. Fakat öbür yandan, bu sistemde gezginci tüccar veya aracı, işçinin içinde bulunduğu parasal zorluk halinden yararlanıp ödediği gündeliği en alt düzeyde tutma imkanını bulur.

East India Company ajanları, emek maliyetini, üretim maliyet hesaplarında çoğu zaman en önemli etken olarak ele almışlardır. Emek maliyeti ise, temel beslenme maddeleri, pirinç ve buğday fiyatlarındaki dalgalanmalara göre ayarlanmıştır. Hindistan'da da bu maddelerin fiyatının Avrupa'ya oranla çok düşük olması nedeniyle, pamuklu el işçiliği-sanayindeki işçilik gündeliği en aşağı düzeyde tutulmuştur.

Osmanlı pamuklu sanayi, piyasayı kontrol altında tutmakla beraber bazı Hint pamuklularında özellikle lüks dülbendlerde rekabet olanağı bulamamıştır. Belgelerden Bursa'da dokunmakta olan akmişenin önceden beri altı bin tel üzerine dokunmakta olduğu ancak bu durumun bozularak dört bin iki yüz telden imale dönmüş olduğu, bu durumun tüccarı zor durumda bırakmasıyla konunun nafia meclisinde görüşülerek

---

⁹⁴ C.A. Bayly, *The Raj India and the British 1600- 1947*, Pearson, London, 1990, 61.

yeniden altı bin telden üretime karar verildiği anlaşılmaktadır.⁹⁵ 17. ve 18. yüzyıllarda yalnız saray çevresi ve yüksek tabaka arasında her zaman alıcı bulan çok pahalı lüks dülbentler değil, ucuz Hint basmaları ve Hint pamuk ipliği de Osmanlı pazarında ilgi görüyordu.

Bunların dışındaki bir açıklama için, Osmanlı ülkesinde emeğin maliyetini incelemek ve karşılaştırmak gerekir. Osmanlı ihtisâb defterleri ve kadı sicil defterlerindeki nafaka tavinleri böyle bir incelemeyi olanaklı kılmasıyla, böyle bir karşılaştırmanın sonucunda, Osmanlıdaki emek maliyetinin Avrupa'dan aşağıda, fakat Hindistan'dan da yüksek olduğu düşünülmektedir.

Şu noktayı da belirtmek gerekir ki, Osmanlı pazarında ilgi gören bazı pamuklu dokuma çeşitlerinin, aynı adla (alaca, kutnî vb.) Hindistan sanayinin başlıca üretim ve satış malları arasında yer aldığı da görülmektedir. Bunun bir rastlantı olmamasıyla birlikte, Anadolu pamuklu el sanayi de, Hint pamuklularının taklitlerini yapmakta gecikmeyecektir. İki ülke arasında sosyal koşullar, örgütlenme ve teknolojiye benzerlik ve tarihsel bir akrabalık bulunmaktadır. Osmanlı sanayinde pamuklular, bunun için cendrehâne (veya mengenehâne)'lerde cendereden geçirilmekteydi ve aynı teknoloji tamamıyla Hindistan'da da görülmektedir. Bazı pamuklu çeşitlerinde Hint mallarının Osmanlı pazarında ilgi gördüğü, özellikle dülbend (müslin)'lerde de bu pazara hâkim olduğundan söz etmemiz aşağıdaki tablo ile doğrulanmaktadır.⁹⁶

1551 ve 1575 tarihli Basra tahrir defterleri, Basra Körfezi bölgesinin Osmanlı-Hint ticaretinde oynadığı rol üzerinde önemli ve güvenilir bir kaynak oluşturmaktadır. Bu defterlerdeki kanunnâmelere göre, Hindistan'dan gelen başlıca ürünler şunlardır;

---

⁹⁵ BOA, HAT 1859 Bknz.: Belgenin orijinali için EK-7

⁹⁶ Halil İnalçık, “Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, s.259-317.

Dokumalar: Dülbendler, bu arada dülbend-i hâssa, bayrâmî bez, *mi'cer-i Hindî* (Hint örtüsü) "vesair akmişe", Bayrâmî *âlâ* ve hacri âlem olarak iki kalite olarak dış ülkelere satılmaktadır. Beyaz bayrâmî ve *mi'cer-i Hindî* Basra'da boyahanelerde siyaha boyanmakta ve buradan da gemi ile başka ülkelere gönderilmektedir. Hindistan'dan Basra'ya pamuk da satılarak, burada oldukça önemli bir pamuklu sanayinin oluşmasına katkıda bulunulmuştur. Basra'da pamuğu atmak ve temizlemek için büyük bir *penbehâne* bulunmaktaydı. Basra, Katîf ve Bahreyn'de yapılan pamuklular öteki Osmanlı bölgelerine de satılmaktaydı. Özellikle Katîf'te kirbâs, destâr, bez ve alaca olarak bilinen çeşitli pamuklu kumaşlar dokunup diğer ülkelere satılırdı. Katîf'te üretilen, kadınların başlarına örttükleri *bürüncük denilen* mavi bez çok bilinirdi ve mavi boya için çivit Hindistan'dan gelmekteydi. Hindistan'dan Basra'ya satılan öteki malların başında baharat, çivit (Arapça nil), demir, çelik (pûlâd) gelmektedir⁹⁷.

İstanbul Pazarı (1640) Pahalı Keşmir şalları⁹⁸ ve ipeklilerinin yanında Hint ince pamukluları da Osmanlı seçkin sınıf arasında değerli hediyeler olarak alınıp verilmekteydi⁹⁹. Bu alışkanlık, bu kumaşların da lüks olarak değerlendirildiğini gösterir.

Rengine ve desenine göre birçok adlarla anılan pamuklular temelde dülbend (tülbent), bogasi ve bez olarak başlıca üç kategoriye ayrılmıştır. Şehir ve köylerde pamuklu kumaş dokuyanlar da, cullah (culah, çulah veya çulha) daha yaygındır) ve bogasici olarak ayrılmaktadır.. Cullahlar, kaba bez dokuyanlar, bogasiciler ise ince kalite pamuklu kumaş dokuyanlardır. Arapça ve Farsça'da kaba pamuklu kumaşa, Kirbâs (Sanskrit dilinden:karpasi) adı verilmekte ve bu sözcüğün 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında sık sık kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcüğün yerini sonraları, "bez" sözcüğü almıştır.

---

⁹⁷ İnalçık, agm. s. 277.

⁹⁸ C.A. Bayly, The Raj India and the British 1600- 1947, Pearson, London, 1990, 59.

⁹⁹ BOA, HAT 1859. Bknz: belgenin orijinali için EK-7

Basra (1690)

1689-1690 tarihli Basra limanı gümrük kanunnâmesine göre, bu tarihte Hindistan'dan gelen pamuklu kumaşlar ve diğer dokumaların listesi şu şekildedir:¹⁰⁰

- Sade köşe destâr (sarık) (çok ince lüks pamuklu)
- Hezârî destâr
- Pansadî destâr
- Hunkârî destâr
- Savâî destâr
- Kanpûrî destâr
- Varangal destâr (Varangal Hindistan'da bir şehir)
- Kanbîl destâr ve benzeri destârlar
- Şîlâ-Cûnî destâr
- Şîlâ-Bengalî destâr
- Sade kutnî (pamuk-ipek karışımı)
- Zertâr kutnî
- Zencir-bâf (?) kutnî
- Mahremât kutnî
- Sade atlas (ipek)
- Zertâr atlas
- Çeşm-i bülbül atlas ve benzeri atlaslar
- Alaca-i Buruc (pamuk-ipek karışımı) (Broach, Hindistan'da bir şehir)
- Sahib alaca
- Keşmir alacası

---

¹⁰⁰ İnalçık, a.g.m., s.277.

Alaca-i Ahmed-âbâdî (Ahmed-âbâd, bir şehir)
Alaca-i Mav (Mhaw, bk şehir)
Alaca-i Kesarî
Kampûre alacası
Benares alacası
Benden alacası
Fatra (?) alacası
Divil alacası (Dabol, bk şehir)
Siyah bâfta dû-tâbî (pamuklu)
Siyah yekunîmi bâfta
Siyah bâfta-i Ahmedpûr
Siyah bâfta-i nîm
Sefid bâfta-i Burucî
Sefid bâfta-i Ahmet-epir (Ahmed-pûr)
Sefid bâfta-i Suratî
Bâfta-i Lakapurî
Sefid bâfta-i miryâzî
Çit-i penc-reng
Çire-i destmâl-i penc-reng
Bâdle-i sade (Arapçada badle veya bazle elbise demektir)
Bâdle-i tamâm-zer
Bâdle-i zerî
Bâdle-i puta-dârî
Bâdle-i Nesavunî (Nausari)
Nîm-bayrâmî
Sakkarî-Cûni
Hammâmî sakkari
Ferruh-Hânî sakkari
Patka hamî ve benzerleri

Yukarıdaki listede bulunan kumaşlardan Basra gümrüğünde, her yüz parçadan dört parça vergi olarak alınmaktaydı. Ayrıca içinde yüz parçadan fazla olan her denkte *ser-boğca* adıyla bir parça ve kapancılık (veya kapaniyye), yasakçılık ve dellâliye için yine her yüz adette bir parça vergi olarak alınmaktaydı. Bununla birlikte Tavvâfiyye adı altında yirmi parça başına dört heştî para ve ayrıca Hint gemilerinden, sahibi müslüman ise 200 şâhî resim de vergi olarak alınmaktaydı. Aynı kanunname, *Hint penbesi* adıyla bu bölgeye ham pamuk satın alındığını da edildiğini de göstermektedir. Diğer satın alınan mallar arasında başlıca baharat, Çin porseleni ve çivit bulunmaktadır. Bu listelerdeki Hint menşeli pamuklu kumaşlardan bazıları hakkında daha ayrıntılı bilgi aşağıda verilmektedir.¹⁰¹

Bayrâmî

Bayrâm-pûrî ile Bayrâmî aynı tür kumaştır. İbn Battuta, Hint'ten Çin İmparatoru'na hediye olarak çok değerli bayrâmî kumaşlar götürdüğü ve götürdüğü kumaşların her topunun yaklaşık yüz dinar değerinde olduğu bilinmektedir. Ludovico Varthema(1501-1507) Osmanlılar'a satılan alınan kumaşlar arasında *bairami'den* sözeder. Fakat *East India Company* kayıtlarına göre,17. yüzyılda *Byrampautes* beyaz veya boyalı, kaba ve orta kalitede bir kumaştır. Başlıca, Gücerat ve Dekkan'da üretilmekte ve özellikle Batı-Afrika'ya satılmaktaydı.

Dapul(Divil)

Dabhol, Bombay'ın güneyinde pek çok Müslüman tüccarın bulunduğu önemli bir şehirdir.

---

¹⁰¹ İnalçık, a.g.m., s. 277-301.

Hammâmî

Çok yüksek kalitede üretilen beyaz bir dülbenddir. 17. ve 18. yüzyıllarda Bengal'den dış ülkelere satılmaktaydı. Elbise yapımında kullanılırdı.

Çit

İngilizce'ye *chintz* olarak girmiş olan bu kumaş, pamuklu çeşitlerinden biri olan basmadır. Bir çeşit, halkın çok kullandığı pamuklu bir kumaş olup 17. ve 18. yüzyıllarda büyük ölçüde Hindistan'dan dış ülkelere satışı yapılmaktaydı. Başlıca Bengal-Bihar, Kasimbazar, Patna ve Kalkuta'da, daha ince ve yüksek kalitede olanları da Masulipatam ve Madras'ta üretilirdi ayrıca, Gucerat ve Dakkan'da da ince ve kaba çeşitleri üretilmekteydi.¹⁰² O dönemde Çit, Osmanlı ülkesinde de yapılıyordu¹⁰³. Pahalı nakışlı, ipekli ve pamuklu kumaşların bir taklidi olarak düşünülebilecek basmalar halk arasında, 16. yüzyıldan sonra geniş ilgi görmüş ve büyük ölçüde tüketilmiştir.

Kadın şalvarı, yatak örtüsü, yastık yüzü ve entari olarak çok çeşitli yerlerde kullanılmaya başlanan basma, Ortadoğu'da çok erken tarihlerden itibaren bilinmekteydi. Tahta bloklarla pamuklu üzerine renkli desenler basma işleminden ibaret olan bu teknik, endüstri öncesi ekonomide büyük miktarlarda mal talep eden geniş pazarlar için seri üretim şekillerinden biri olarak ilgi görmüş ve yayılmıştır.

Bâfta veya Pafta

Kelimenin kökenine bakıldığında, Farsça *bâften* (dokunmak) yahut fâhîden (yolmak, pamuğu atmak) kelimesinden gelmiş olduğu düşünülebilir. Orta Asya Türkçesinde *pakhta*, pamuk ve pamuklu anlamına *fâhîden* kelimesinden türemiş olup *bâftanın*

---

¹⁰²C.A. Bayly, *The Raj India and the British 1600- 1947*, Pearson, London, 1990, 61.

pamuklu çeşidi olarak Orta Asya menşeli olabileceği anlaşılmaktadır. Bu kumaş, öncelikle beyaz ve kırmızı olmak üzere, başka renklerde de kaba ya da ince kalitede başlıca Gücerat, Broach (Buruc), Bihar, Bengal, Dakka, Nausari, Bardoli, Konkan ve Rajapur'da üretilmekteydi.. 9–14 yada (8.2- 12,7 m.) uzunlukta ve 0.75–1 (0,66- 0, 90 m.) yada genişlikte yapılırdı.

Şerbetî

Bu tür, lüks bir dülbend çeşidi olup başlıca Bengal ve Dakka'da üretilmekteydi. *East India Company* kayıtlarında *seerbettes* olarak geçmiştir ve Bengal'de üretilen yüksek ve lüks kaliteleri vardı.

Agabânû

19. yüzyılda bile bu pamuklu kumaş, Osmanlı Devleti'ne satılmaktaydı. *East India Company* kayıtlarında açabani (atchabannies) diye adı geçen bir başka çeşidi bulunmaktadır. Genel olarak sürümü olan bu pamuk kumaş çeşidi başlıca Bengal'de üretilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin 1640 tarihli narh listesinde *agabânû destur* (sarık) ilgi gören bir çeşit olmuştur.

İzârî

Osmanlı tereke kayıtlarında geçen *izârî* (*East India Company* kayıtlarında *izarees*) orta kalitede olan beyaz pamuklu bir kumaş çeşididir. Güney Hindistan'da yapılmaktaydı ve geniş kullanımı olan bu bezin topu 8 yada (7.3152 m.) uzunlukta ve 1 (0, 9 m. yada genişlikte olurdu.

---

¹⁰³ Faroqhi, age, s. 182.

Savaşpûr

Bu Hint d lbendi, 1826 tarihli *tamga* listesinde¹⁰⁴ geçmektedir. *Sala pur* diye bilinen bu pamuklu çeşidi astar için kullanılmakta olan seyrek dokumalı bir d lbenddir. Güney Hindistan, Masulipatam, ve Malabar kıyılarında üretilen *Salampur*  e idi ile aynı olması yüksek olasılıktır.

---

¹⁰⁴ Osman Nuri, Mecelle-i Um r-i Belediy , I, s. 379

3. BÖLÜM

3. KATALOG TANIMI VE KATALOGDA YER ALAN ÖRNEKLER İÇİN BİLGİ TABLOSU

Tezde yer alan katalog için yapılan araştırma ve çalışmalarda yurtdışı ve yurt içindeki çeşitli müzeler, kurumlar ve koleksiyonlarda yer alan örnekler var olan eser kayıtlarına dayalı olarak incelenmiştir. Kataloğa çok sayıdaki örnek içinde en belirgin özellikler taşıyanlar seçilerek dahil edilmiştir. Örnekler Kendi içlerinde desen özelliklerine göre beş grupta toplanmıştır. Hint- Babür kumaşları ile Osmanlı kumaşları ayrılarak oluşturulan katalog bölümlerinin ilk sayfasında alt grupları ile birlikte yer alan gruplar liste olarak verilmiştir. Kataloğu oluşturan örneklerin seçiminde özellikle incelenen dönemi karakteristik olarak anlatması ve dönemin malzeme, teknik ve sanat özelliklerini yansıtmasına önem verilmiştir. İnceleme yöntemi olarak kumaşlara ait envanter bilgilerine yer verilerek çalışılmakla birlikte, incelenen örneklerin fotoğrafları çekilmiş ve örneklerin içerdiği malzeme, dokuma tipi, desen ve renklendirme işlemi temel alınarak örnekler üzerinde çalışılmıştır.

Çalışma yapılan kurumlar ve koleksiyonlar arasında Londra’da bulunan Victoria & Albert Museum, Topkapı Sarayı Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, yurtiçi ve yurtdışında bulunan özel koleksiyonlardan The Khalili Collection, Kenan Özbel ve Sabiha Tansuğ Koleksiyonları bulunmaktadır. The Khalili Collection ve Kenan Özbel Koleksiyonu’nda yer alan kumaşlar değerlendirilmiş ve bu kumaşlar üzerinde çalışılmıştır. Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü müzelerine ait koleksiyonlarda da çalışılmış ve araştırmalar yapılmıştır.

Dünya’daki bir çok müzede farklı sayıda ve nitelikte Hint kumaşları bulunmakla birlikte bu müzeler arasında en çok sayıda, zengin çeşit ve nitelikte Hint kumaşının bulunduğu müze Londra Victoria & Albert Museum olduğu bilinmektedir. Belirtilen müze bu nedenle yurtdışındaki araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Hint kumaş Koleksiyonunda var olan çok sayıdaki kumaş içerisinde 150 kumaş üzerinde çalışılarak dijital fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Victoria & Albert Museum’da

yapılan araştırmada kumaşlara ait envanter kayıtlarında yeterli bilgiler mevcut olmadığı için üzerinde çalışma yapılan her kumaşın tarihsel malzeme ve teknik bilgilerine ulaşmak mümkün olamamıştır. Aynı şekilde, Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş Deposu’nda da 27 adet eser mevcut olduğu belirtilen Hint kumaşlarının dijital fotoğraf çekimleri yapılarak, kumaşların atkısı ve zė sıklıkları tespit edilmiştir.

Tez araştırması kapsamında dijital çekimleri yer alan 150 kumaş katalog düzeninde yer almaktadır. zerinde çalışılan örnekler için dönem, l, malzeme, sıklık, teknik, desenli, özel dokuma ve dokuma sonrası renklendirme işlemi baz alınarak, tezin konusu kapsamındaki en geniş teknik bilgi havuzu oluşturulmaya çalışılmış ve örneklerle ait temel bilgi tablosu oluşturularak, olabildiğince geniş bir bilgi dökümü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Oluşturulan bilgi tablosu, mümkün olduğunca geniş tutulmuştur. Ancak yapılan araştırmada, müzeler, kütüphaneler, kurumsal ve özel koleksiyonlar ve arşivlerde yer alan belgelere dayalı bazı bilgilerin eksikliği nedeniyle katalogda yer alan her örnek için bilgi dökümü mümkün olamamıştır. Döneme ait bilgi, kumaşa dair özelliklerden varılan tespitler ile tahmini tarihlendirilmede bulunulmuştur. Söz konusu tarihleri belirtmek için soru işareti “(?)” kullanılmıştır.

Araştırma yapılan müzeler, koleksiyonlar, kaynaklar ve kaynakaların örnekler için her türlü bilgiyi içermemesinin nedeni araştırma yapılan kurumlar, müzeler ve koleksiyonlardaki örneklerle ait bilgi dosyalarında incelenen örneğe ait oluşturulmuş bilgi tablosundaki bütün bilgilerin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle incelenen her örnek için bilgi tablosundaki bütün bilgilere ulaşılamamış ve bununla birlikte araştırılan örnekler için mevcut olan bütün bilgilere, tabloda yer verilmiş olup eksik bilgilerin tablodaki tanımları çıkarılmıştır.

Araştırmada esas alınan temel bilgiler tablosu, araştırma bilgilerinin genişliğini bir bütün olarak göstermek amacıyla boş olarak katalog bölümüne eklenmiştir.

KATALOGDA YER ALAN ÖRNEKLER İÇİN BİLGİ TABLOSU :

KATALOG NO:

RESİM NO:

BULUNDUĞU YER	:
ENVANTER NO	:
DÖNEMİ	:
ÖLÇÜLER	:
<u>MALZEME</u>	
Çözü İplikleri	:
Atkı İplikleri	:
Desen İplikleri	:
<u>SIKLIK</u>	
Atkı	:
Çözü	:
<u>TEKNİK</u>	
DOKUMA	
Bez Ayağı	:
Dimi	:
Saten (Atlas)	:
DESENLİ DOKUMA	:
Jakar (veya diğer özel teknik)	:
ÖZEL DOKUMA	:
DOKUMA SONRASI	
RENKLENDİRME	
Baskı (Ahşap)	:
Batik (Mumlu Bağlama)	:
Kalem İşi (Boyama)	:
İŞLEME	:
TANIMI	:
DURUMU	:
KATILDIĞI SERGİ	:
YER ALDIĞI YAYIN	:

3.1. HİNT-BÂBÜR KUMAŞ ÖRNEKLERİ

3.1.1. BİTKİSEL DESENLER

3.1.1.1. NATURALİST ÇİÇEKLİ DESENLER

3.1.1.2. TEK ÇİÇEKLER

3.1.1.3. ÇİÇEK GRUPLARI

3.1.1.4. BİTKİSEL MADALYONLU DESENLER

3.1.1.5. BİTKİSEL DOLGULU DAİRESEL DESENLER

3.1.1.6. BİTKİSEL DÖRTGEN DESENLER

3.1.2. BORDÜRLÜ DESENLER

3.1.2.1. BİTKİSEL BORDÜRLÜ DESENLER

3.1.2.2. GEOMETRİK BORDÜRLÜ DESENLER

3.1.3. MADALYONLU DESENLER

3.1.4. ŞAL DESENLER

3.1.5. FİGÜRLÜ DESENLER

3.1.1.BİTKİSEL DESENLER

3.1.1.1.NATURALİST ÇİÇEKLİ DESENLER

KATALOG NO : 1

RESİM NO : 1

BULUNDUĞU YER : VICTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 7806 I.S. 1883

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş turuncu zemin üzerine birbirleriyle bağlantılı olarak serpiştirilmiş kırmızı, mor ve pembe renkli natüralist çiçek desenleriyle kompoze edilmiştir. Çiçeklerin dalları yeşilin pastel tonuyla düzenlenmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 2*

RESİM NO : 2

RESİM NO : 3

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 320 A-1898

DÖNEMİ : 16.YÜZYIL

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : Hav iplikleri ipek

TANIMI : Naturalist uslûptaki Hint- Babür kumaşının bordüründe yer almış olan çiçekler dallarıyla birlikte doğada tek kökten çıkar halde var olan halleriyle desenlendirilmişlerdir. Kadife tekniğinde dokunmuştur.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

* Benzer kumaş desenleri, ICOC kongresi için düzenlenen sergide Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No.: 13/ 1482 olan Çatma kadife kumaş, 17- 18. yüzyıl, ipek klaptan ölçüleri: 69x 5,50 cm. Bknz: Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler, İstanbul 2007, s.76.- Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No.: 13/ 1481 olan Çatma kadife kumaş, 17- 18. yüzyıl, ipek klaptan ölçüleri: 3,10x 74 cm. Bknz: Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler, İstanbul 2007, s.78.

KATALOG NO : 3

RESİM NO : 4

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 162- 1893

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK/ PAMUK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Çiçekler naturalist desende olup bordürde yerleştirilmiştir. Kumaş deseninde bordürde yer alan küçük çiçek ve hançer yaprağını andıran iri yapraklarıyla dolaşmalı düzende kompoze edilmiştir. Kadife tekniğinde dokunmuştur.

DURUMU : İYİ DURUMDA (Parça halindedir)

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 4

RESİM NO : 5

RESİM NO: 6

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 28- 1889

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş desenlerinde çiçekler naturalist desende olup bordürde yerleştirilmiştir. Bordür kenarlarında palmet motifleri görülmektedir. Kadife tekniğinde dokunmuştur.

DURUMU : İYİ DURUMDA (Parça halindedir)

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO

: 5*

RESİM NO: 7

RESİM NO: 8

BULUNDUĞU YER

: TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO

: 13/ 287

DÖNEMİ

: I. AHMED'E AİTTİR, 17. YÜZYIL BAŞI

ÖLÇÜLER

: Boy: 1.34 m, Kol Uzunluğu:67 cm, Kol Genişliği: 32 cm, Kol Kenarı:12 cm, Bel:61 cm, Omuz Genişliği:70 cm, Etek Arkası: 113 cm, Ön Etek Ucu (sağ): 77 cm, Ön Etek Ucu (sol):79 cm

MALZEME

Çözümlü İplikleri

: İPEK

Atkı İplikleri

: İPEK

Desen İplikleri

: İPEK

SIKLIK

Atkı

: 44

Çözümlü

: 47

TANIMI

: Gümüş telli yeşil kırmızı renkli oyma yaprak ve çiçek motifi desenlidir. İçi beyaz astarlı, kenarları ise beyaz ipekle çevrilmiş bir şekildedir. Kol ağızları düğmeli, yanlarında da yırtmaçlar bulunmaktadır. Önü de düğmeli yırtmaçlıdır.

DURUMU

: İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ

: ----

YER ALDIĞI YAYIN

: ----

* Benzerlik gösteren desen için bakınız: Ek- 4 Resim No: 9

KATALOG NO : 6

RESİM NO : 9

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/402

DÖNEMİ : II. MURAD'A AİTTİR, 1421-1444, 1446- 1451)

ÖLÇÜLER : Boy: 58, Kol Uzunluğu:44 cm, Kol Genişliği: 20 cm, Kol Kenarı: 10 cm, Bel:40 cm, Omuz Genişliği:38 cm, Etek Genişliği: 60 cm

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

SIKLIK

Atkı : 20

Çözü : 20

TANIMI : Yeşil ipek ve gümüş telle dokunmuştur. Üzeri sarı telle çiçek desenlidir. Önden açık, yakasız uzun kollu cepli ve beyaz bez astarlıdır. Kenarları krem renk ipekli kumaşla çevrilmiştir. Uçurluğu krem renk ipekli kumaştandır. Şalvara dikili sarı renkli üzeri çınar yaprağı motifli bir çift pabucu vardır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 7*

RESİM NO : 10

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/1702

DÖNEMİ : 17. YÜZYIL BAŞI

ÖLÇÜLER : Boy: 50-43 cm. En: 17-17 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

SIKLIK

Atkı : 42

Çözü : 42

TANIMI : Nohudi zemin üzerine gümüş tel ve mavi ipek renkte iplikle dokunmuştur. Kumaş deseninde vazolar içinden ufak çiçekler çıkmaktadır. Bu kumaş iki katlı olup arkası mavi zemin üzerine sarı vazolu çiçeklidir. Kumaş erimiş ve kopuk parçaları vardır. Güve yeniklidir. İki adettir.

DURUMU : YIPRANMIŞ VE PARÇALANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

---

* Benzerlik gösteren desen için bakınız: Ek- 4 Resim No: 8 ve Ek- 5 Çizim No: 3- 4.

KATALOG NO : 8

RESİM NO : 11

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/1703

DÖNEMİ : 17.YÜZYIL BAŞI

ÖLÇÜLER : Boy: 64 cm. En: 17cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

SIKLIK

Atkı : 32

Çözü : 40

TANIMI : Zemin yeşil ipekli olup üzerinde krem ipekten ince dal ve küçük yapraklarla gümüş telden büyük çiçekler motifleri ile desenlendirilmiştir. Kopuk, güve yenikli ve eziktir.

DURUMU : PARÇA HALDE

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 9*

RESİM NO : 12

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/1958

DÖNEMİ : BİLİNMIYOR

ÖLÇÜLER : Boy: 1,80 m. En: 1,80 m.

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

SIKLIK

Atkı : 45

Çözüğü : 42

TANIMI : İpekle dokunmuştur. Zemini krem renkte olup üzerinde mavi renkle stilize karanfil, yaprak ve diğer bir çiçek kökleri birleşmiş olarak desenlendirilmiştir. Sarı renk astarlıdır. Yırtık ve yıpranmıştır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

* Bknz.: Desen Benzerliği için EK- 4 Resim No.: 36- 38- 39

KATALOG NO : 10*

RESİM NO : 13

RESİM NO : 14

BULUNDUĞU YER : KHALILI COLLECTION
ENVANTER NO : txt 205
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK
:

TANIMI

Atlas-Saten dokuma örgülü zemin üzerine çeşitli dokuma örgüleri ve renkli ipek iplikle dokunmuştur. Kumaş farklı çiçek motifleri ile desenlendirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ---
YER ALDIĞI YAYIN : ---

* Benzerlik gösteren desen için bakınız: Ek- 4 Resim No: 7.

KATALOG NO : 11

RESİM NO : 15

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 779 (I.S.) 83

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU

ÖLÇÜLER : Uzunluk: 20,32cm. Genişlik: 15, 24 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI

: Kumaş turuncu zemin üzerine birbirleriyle bağlantılı olarak serpiştirilmiş kırmızı, mor ve pembe renkli natüralist çiçek desenleriyle kompoze edilmiştir. Çiçeklerin dalları yeşilin pastel tonuyla düzenlenmiştir. Kumaş, desenli dokuma yönünden Jakar dokuma özelliği taşımaktadır. Kabarık altınlı zemin üzerinde, altın, gümüş ve renkli ipekten geleneksel çiçek desenleri yer almaktadır. Satın alma yoluyla müzeye gelmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 12

RESİM NO : 16

RESİM NO: 17

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
ENVANTER NO : 13/399
DÖNEMİ : IV.MURAD'A AİTTİR, 17.YÜZYIL İLK ÇEYREĞİ
ÖLÇÜLER : Belden deri pabuca kadar 75 cm. Bel ölçüsü 52 cm.
MALZEME
Çözüğü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK
SIKLIK
Atkı : 20
Çözüğü : 20

TANIMI : Yeşil ipek ve gümüş telle dokunmuştur. Üzeri sarı telle çiçek desenlidir. Uçurluğu krem renk ipekli kumaştandır. Şalvara dikili sarı renkli üzeri çınar yaprağı motifli bir çift pabucu vardır.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 13*

RESİM NO : 18

BULUNDUĞU YER : KHALILI COLLECTION

ENVANTER NO : Txt [ind] 22

DÖNEMİ : 18.- 19. YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 76x 33 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Yapraklar dikey doğrultuda sağa sola hareketli dallarda, birim tekrarlı kompozisyonlardan oluşmuştur.. Yapraklar aynı yönde yerleşmiş ve dikey eksen üzerinde kaydırmalı olarak düzenlenmiştir. Kumaş, desenli dokuma açısından Jakar dokuma özelliğini taşımaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDADIR

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : ---

---

* Benzerlik gösteren desen için bakınız: Ek- 4 Resim No: 5- 6 ve Ek- 5 Çizim No: 1- 2.

3.1.1.2. TEK ÇİÇEKLER

KATALOG NO : 14

RESİM NO : 19

BULUNDUĞU YER : VICTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 183- 1984

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Eşkenar dörtgen dokuma desenli zemin üzerine renkli atkı iplikleriyle oluşturulmuş çiçek motifleri ile desenlendirilmiştir. Çiçekler kumaş zemininde dikey eksende kaydırmalı ve birim tekrarlı olarak düzenlenmiştir.

DURUMU : İYİ DEĞİL

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 15*

RESİM NO : 20

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : txt 063

DÖNEMİ : 17. YUZYIL

ÖLÇÜLER : 106x 60 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpek kadife kumaşta çiçekler yaprak ve dalları ile birlikte aynı kökten çıkmış olarak dikey eksenle kaydırmalı olarak desenlendirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : Museum für Islamische Kunst Berlin Katalog 1979 Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage 24 davon fabrig, s. 94

*Bazı kaynaklarda İran kumaşı olduğu belirtilmiştir.

KATALOG NO : 16

RESİM NO : 21

BULUNDUĞU YER : VICTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 523-1883 I.S.

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözüğü İplikleri : PAMUK

Atkı İplikleri : PAMUK

Desen İplikleri :

DOKUMA SONRASI

RENKLENDİRME

Baskı (Ahşap) : X

Batik (Mumlu Bağlama) : ----

Kalem İşi (Boyama) : X

TANIMI : Aynı büyüklükteki çiçeklerin dikey ekseninde kaydırılmış birim tekrarlı kompozisyonundan oluşmaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 17

RESİM NO : 22

BULUNDUĞU YER : VICTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 7531

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

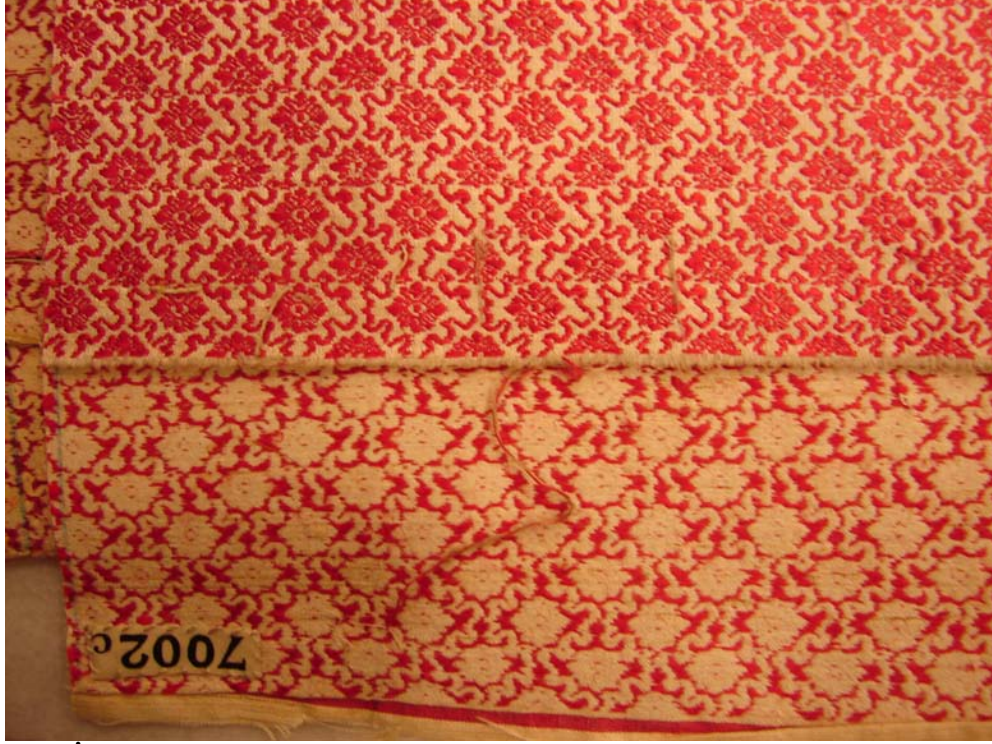
TANIMI : Bordo zemin üzerine tüm yüzeyi kaplayacak şekilde birim tekrarlarıyla kompoze edilmiş çiçek motifleri yer almaktadır..

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 18

RESİM NO : 23

BULUNDUĞU YER : VICTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 7002c

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpekli kumaş, sarı çözgü iplikleri üzerinden bordo atkılarla tüm yüzeyi kaplayacak biçimde birim tekrarlarıyla çiçek desenlerinden oluşturulmuş kompozisyonlardan oluşmuştur.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 19

RESİM NO : 24

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION
ENVANTER NO : Txt [ind] 06

DÖNEMİ : 16.-17. YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 179 x 89

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş bordo zeminli ana dikdörtgenin sekiz kareye bölünmesi ve dörtgenlerin içlerindeki madalyonlardan oluşturulmuş kompozisyona sahiptir. Sarı ve beyaz çiçek desenleri ve bordürde şerit halinde tekrar eden stilize beyaz renkli çiçek desenleri de kompozisyonda yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

3.1.1.3. ÇİÇEK GRUPLARI

KATALOG NO : 20

RESİM NO : 25

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 9625e

DÖNEMİ : 17 – 18. YÜZYIL (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş kırmızı zemin üzerine sarı ve beyaz renklerden oluşturulmuş oval formdaki yapraklı çiçekler dikey eksen üzerinde kaydırılmış birim tekrarlı kompozisyonundan oluşmaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 21*

RESİM NO : 26
BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
ENVANTER NO : 13/ 1480
DÖNEMİ : 17. YÜZYIL
MALZEME
Çözü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kadife kumaşın deseni sarı zemin üzerinde yapraklarıyla aynı kökten çıkan çiçekler değişimli olarak yan yana sıralanarak düzenlenmiştir. Bu çiçeklerin kompozisyonu dikey eksen üzerinde kaydırılmış düzende oluşturulmuştur. Bu örnekte tipik Hint- Babür kumaş deseninde altın renginde kullandıkları sarıyı ve gerçekçi usluhta çiçek buketlerini görmekteyiz.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YERALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, İpek, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 16.

---

* Benzer kumaş desenleri, ICOC kongresi için düzenlenen sergide Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No.: 13/ 1482 olan Çatma kadife kumaş, 17- 18. yüzyıl, ipek klaptan ölçüleri: 69x 5,50 cm. Bknz: Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler, İstanbul 2007, s.76.- Topkapı Sarayı Müzesi Envanter No.: 13/ 1481 olan Çatma kadife kumaş, 17- 18. yüzyıl, ipek klaptan ölçüleri: 3,10x 74 cm. Bknz: Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler, İstanbul 2007, s.78.

3.1.1.4. BİTKİSEL MADALYONLU DESENLER

KATALOG NO : 22

RESİM NO : 27

RESİM NO: 28

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 1275-1900

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kırmızı renkte kadife tekniğinde dokunmuş parça kumaş madalyon desenlidir. Desende, merkezde altı yapraklı küçük bir çiçek, çiçekten dikey olarak çıkan goncalar ve bu goncalardan ikisinin yanından çıkan ince yapraklar vardır. Bu desenin etrafı sivri yapraklarla çevrelenmiş madalyondan oluşmaktadır. Kumaş parçasından bu madalyonun bir ucundan çıktığı görülen dikey kesitteki çiçek deseninin simetrik olarak diğer uçta da var olduğu anlaşılmaktadır. Kumaş, kadife dokuma tekniğinde dokunmuştur.

DURUMU : Kumaş parça halindedir. Bu nedenle kumaş deseninin tamamı bilinmemektedir.

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 23

RESİM NO : 29

RESİM NO : 30

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA&ALBERT MUSEUM
ENVANTER NO : 664 A 1883
DÖNEMİ : 16. YÜZYIL
MALZEME
Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşın merkezinde yer alan küçük madalyon, envanter numaraları farklı, katalog numarası 24 olan kumaş ile aynı desende olması aynı kumaşın parçaları olduğu yada aynı desendeki iki ayrı kumaş olduğunu göstermektedir. Kumaş özel dokuma açısından kadife dokuma özelliği taşımaktadır.

DURUMU : Kumaş parça halindedir. Bu nedenle kumaş deseninin tamamı bilinmemektedir.

KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : ----

3.1.1.5. BİTKİSEL DOLGULU DAİRESEL DESENLER

KATALOG NO : 24

RESİM NO : 31

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 778 (I. S.) 88

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Hardal renk zeminli kumaş üzerine dairesel birim tekrarlı desenler yer almaktadır. Bu desenler içinde pembe renkli stilize çiçeklerden oluşan kompozisyonlar yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 25

RESİM NO : 32

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 0671

DÖNEMİ : 17. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş, dairesel birim tekrarlı desenler ve bu desenler içerisinde stilize çiçeklerle kompoze edilmiştir. Kumaşın kompozisyonu birim tekrarlı daireseller düşey eksen üzerinde kaydırılmış olarak düzenlenmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 26

RESİM NO : 33

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 135 I. S. 1883

DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Desenler düşey eksenle kaydırılmış düzende tek renk ve desensiz zemine yerleştirilmiştir. Kırmızı zeminde yerleştirilen daireseller burada narı andırmaktadır. Stilize nar desenlerinin içinde narı adeta ikiye bölen, tam ortada servi yer almaktadır. Servinin iki yanında ise dairenin içinde, servinin sağında ve solunda simetrik olarak daireyi dolduran yapraklar üst üste sıralanmıştır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 27

RESİM NO : 34

RESİM NO : 35

BULUNDUĞU YER : Kokyo HATANAKA
ENVANTER NO : ---
DÖNEMİ : 19. YÜZYIL SONU

ÖLÇÜLER : Uzunluk: 80 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : PAMUK
Desen İplikleri : GÜMÜŞ ve PAMUK

TANIMI : Kırmızı renkteki zeminli kumaşın deseni dikey eksende kaydırılmış olarak yerleştirilmiş sarı renkte çiçeklerden oluşmaktadır. Burada küçük çiçeklerin yaprakları çarkıfelek formunda desenlendirilmiş olup tam bir daire formunu almıştır.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Kokyo HATANAKA, Textile Arts of India, Kokyo HATANAKA Collection, Japon, 1993, s. 220.

3.1.1.6. BİTKİSEL DÖRTGEN DESENLER

KATALOG NO : 28

RESİM NO : 36

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA & ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 781 (I.S.) 1883

DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL (?)

ÖLÇÜLER : Uzunluk: 20, 32 cm. Genişlik: 15, 24 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : ALTIN GÜMÜŞ ve PAMUK

TANIMI : Pembe zemin üzerine gülkurusu, beyaz ve pembenin tonlarından oluşturulmuş bitkisel madalyonu andıran birim tekrarlı kompozisyonlardan oluşmaktadır. Satın alma yoluyla müzeye gelmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 29

RESİM NO : 37

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : txt [ind] 21

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

ÖLÇÜLER : 57 x 27

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kırmızı zeminli kumaşın deseninde her sırada iki farklı motif değişken sıralı olarak yerleştirilmiştir. Diğer sırada ise, farklı iki motif aynı şekilde sıralanmıştır. Motiflerin merkezinde küçük bir çiçek etrafı çerçevesi ve çerçevenin köşelerinden çıkan yapraklar vardır. Bu yapraklar 45 derecelik açı yaparak ve değişken olarak yerleştirildiğinden bütünselde dörtgen bir izlenim oluşturmaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : ---

3.1.2. BORDÜRLÜ DESENLER

3.1.2.1. BİTKİSEL BORDÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 30

RESİM NO : 38

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 742-1852 D

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözümlü İplikleri : PAMUK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Desen bordo ve krem renkte şeritlerle ayrılmış zemini bordo olan bordürlerden oluşmaktadır. Bordo renkteki bordürün içi sağa- sola dayalı olarak yerleştirilmiş yeşil, kırmızı, mavi, turuncu renkte çiçekler ve bu çiçeklerin arasında dikey olarak dalgalı harekette gezinen krem renkte ince bordür bulunmaktadır. Bordürlerin arasında ince şeritler ve testere dişi görünümünde şeritler yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 31

RESİM NO : 39

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 744 A-1852

DÖNEMİ : 18.YÜZYIL (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpek ve klaptanlı kumaş kırmızı ve sarı renkten oluşan bordür desenlidir. Sarı renkli bordür, kıvrımlı gezinen dallar arasında, kırmızı, mavi, yeşil, krem, pembe, turuncu renkte çiçekler yer alır. Farklı renkte çiçeklerin yer aldığı bordür zemini sarı klaptanlıdır. Bordürlerin arasında küçük sarı kutulardan oluşan ince şeritler vardır.

DURUMU : PARÇA HALİNDE İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 32

RESİM NO : 40

RESİM NO : 41

BULUNDUĞU YER

: TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO

: 13/897

DÖNEMİ

: 18.YÜZYIL

ÖLÇÜLER

: Boy: 1,16 m. En: 76 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri

: İPEK

Atkı İplikleri

: İPEK

Desen İplikleri

: ALTIN GÜMÜŞ İPLİK ve İPEK

SIKLIK

Atkı

: 30

Çözü

: 33

TANIMI

: Kenarları işli beyaz tülbenttedir. Bir kenarı altın tel, siyah ve yeşil ipekle 2,5 cm bordür işlidir. Bir bölümü yaka biçiminde işlidir. Sarı tel saçaklı küçük bir parçada 28 cm. bordür vardır.Lekelidir.

DURUMU

: İYİ DURUMDA (lekeli)

KATILDIĞI SERGİ

: ----

YER ALDIĞI YAYIN

: ----

KATALOG NO : 33*

RESİM NO : 42

RESİM NO : 43

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/899

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL

ÖLÇÜLER : Boy: 2,40m. En: 82 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : ALTIN TEL ve İPEK

SIKLIK

Atkı : 35

Çözü : 32

TANIMI

: Beyaz tülbenttedir. Kumaşın bazı bölümleri sarı tel üzerine kırmızı ipekle küçük lale ve siyah yaprak işlemelidir. Kumaşın üzerine işlemeli parçalar belli düzende yerleştirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

* Resim No: 52 Kumaşın üzerine işlemeli parçaların yerleştirilmesinin kıyafette görünümü.

3.1.2.2. GEOMETRİK BORDÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 34

RESİM NO : 44

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 7906 I.S.

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşta farklı renkte inceli kalınlı sıralanmış olan bordürler ve bu bordürlerde de geometrik desenler kullanılmıştır. Bordürlerde eşit aralıkta ve farklı renkte eşkenar dörtgenler yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 35

RESİM NO : 45

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 5- 1880

DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL SONU

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Farklı aralıklar ve renkte bordürlerden oluşan kumaş deseninde bordürler düzenli sıralanmış olarak tekrarlamaktadır. Bordürde eşkenar dörtgen desenler yer alır. Bordür kenarları dışlıdır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : ---

3.1.3. MADALYONLU DESENLER

KATALOG NO : 36

RESİM NO : 46

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : txt [ind] 19

DÖNEMİ : 17.YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 66 x 61

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Bordo renkli zeminden oval madalyon formları dikey eksen üzerinde kaydırılmış olarak yerleştirilmiştir. Oval formdaki madalyonların içi sivilize çiçek desenlidir. Oval formların dış konturu yönü yukarıya bakan sivilize yaprak (rumi) motifleri ile çevrelenmiştir. Oval formlu madalyonların arasında stilize çiçekler bulunmaktadır. Bu çiçeklerin tepelerinden yukarıya bir üstteki oval madalyonun iki yanından çevreleyerek yukarıya doğru çiçekli dallar çıkmaktadır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 37

RESİM NO : 47

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : txt [ind] 14

DÖNEMİ : 16-17. YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 77 x 64

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş kompozisyonu bordo renkli zemin üzerinde birbirleriyle bağlantılı çiçek ve dallarla bezeli desenlerden oluşmaktadır. Zemin üzerindeki dallar oval madalyon formları oluşturmaktadır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

3.1.4. ŞAL DESENLER

KATALOG NO : 38

RESİM NO : 48

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 9624

DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşın deseni kırmızı renkli zemin üzerine dikey eksen üzerinde kaydırılmış birim tekrarlı şal motifleriyle düzenlenmiştir. Şal motifinin içleri birbiriyle bağlantılı dal üzerine yerleştirilmiş çiçeklerle desenlendirilmiştir. Şal motifinin dış kenarlarında ise bir çiçek bir yaprak olarak sıralanmış düzende motifler vardır. Şal motiflerinin aralarındaki boşluklarda da çiçek motifleri görülmektedir. Şal desenleri sarı ve beyaz renkte kılaptanla dokunmuştur.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 39

RESİM NO : 49

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA&ALBERT MUSEUM
ENVANTER NO : 782 (I. S.) 1883
DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL
ÖLÇÜLER : Uzunluk: 20, 32 cm. Genişlik: 15, 24 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kemha kumaşın deseni, siyah zemin üzerinde sarı kılaptanla dokunmuş dikey ve yatayda eşit aralıklarla dikey eksen üzerinde kaydırılmış olarak yerleştirilmiş şal motiflerinden oluşmaktadır. Şal motiflerinin aralarında stilize yaprak motiflerinden oluşan motifler vardır. Şal ve yaprak motifleri dönüşümlü olarak tüm zemini kaplayarak boşluk bırakmayacak şekilde düzenlenmiştir. Şal motiflerinin içinde ise her birinde üç çiçek olmak üzere zeminde sarı kılaptan üzerine yeşil, kırmızı, açık mavi, pembe, mor ve siyah renkte çiçekler yerleştirilmiştir. Müzeye satın almayla gelmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 40

RESİM NO : 50

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA& ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 310-1906

DÖNEMİ : 17- 18. YÜZYIL (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşın deseni daha sade olup düz kırmızı renk zeminde küçük şal motifleri dikey eksen üzerinde kaydırmalı düzende yerleştirilmiştir. Her şal motifinin içini dolduracak biçimde tek çiçek motifi yerleştirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 41

RESİM NO : 51

BULUNDUĞU YER : VİCTORIA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 247- 1920

DÖNEMİ : 17. YÜZYIL

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşta şal desenleri kumaşın bordüründe büyük ölçülü olarak görülmektedir. Kırmızı zeminli kumaş üzerinde, aynı kökten çıkan farklı çiçekler ve yapraklarla bezeli desen şal formunda düzenlenmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 42

RESİM NO : 52

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 10817

DÖNEMİ : 17. YÜZYIL

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Sari kumaşının çok ağır sarı kılaptanlı kenar bordürü, büyük ölçülü şal desenleri ile desenlendirilmiştir. Aynı yöne bakan şal desenlerinin içi yaprak ve çiçek motifleriyle kompoze edilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

3.1.5. FİGÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 43

RESİM NO : 53

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : txt [ind] 13

DÖNEMİ : 16.YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 202 x 63

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşın deseni, münhani kıvrımlarla çerçevesi oval madalyon formları içine yerleştirilmiş hayvan desenlerinden oluşmaktadır. Madalyonların içi mavi renkte ejder, beyaz renkte ise kanatlı ve kuyruğu rumi at görünümüne desenler olarak yer alır. Madalyonun içindeki yerleşim düzeni ise aynalı olarak merkezde kuş bakışı lotusun dört tarafından adeta madalyonu dörde bölen uzantının ucunda da dikey kesit lotuslar bulunmaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 44

RESİM NO : 54

BULUNDUĞU YER : VİCTORİA&ALBERT MUSEUM

ENVANTER NO : 7818

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU (?)

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaş deseninde, kumaşın bordüründe hayvan figürleri görülmektedir. Kırmızı renkli zemin üzerine sarı klaptanla desenlendirilen ceylan ve etrafında birbirine bağlantılı düzende çiçek ve yapraklı dallar çevrelemektedir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

3.2. OSMANLI KUMAŞ ÖRNEKLERİ

3.2.1. BİTKİSEL DESENLER

3.2.1.1. NATURALİST ÇİÇEKLİ DESENLER

3.2.1.2. TEK ÇİÇEKLER

3.2.1.3. ÇİÇEK GRUPLARI

3.2.1.4. BİTKİSEL MADALYONLU DESENLER

3.2.1.5. BİTKİSEL DOLGULU DAİRESEL DESENLER

3.2.1.6. BİTKİSEL DÖRTGEN DESENLER

3.2.2. BORDÜRLÜ DESENLER

3.2.2.1. BİTKİSEL BORDÜRLÜ DESENLER

3.2.2.2. GEOMETRİK BORDÜRLÜ DESENLER

3.2.3. MADALYONLU DESENLER

3.2.4. ŞAL DESENLER

3.2.5. FİGÜRLÜ DESENLER

3.2.1. BİTKİSEL DESENLER

3.2.1.1. NATURALİST ÇİÇEKLİ DESENLER

KATALOG NO : 45

RESİM NO : 55

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 176

DÖNEMİ : 16.YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 150 cm.

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

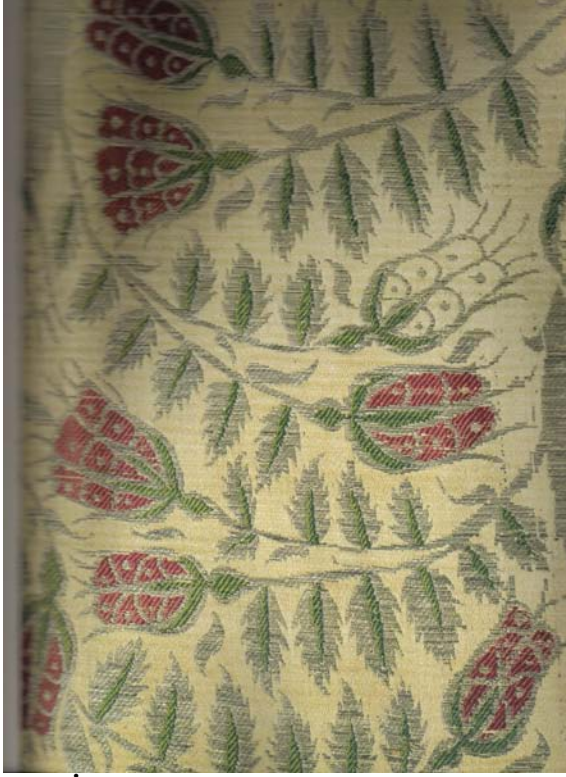
TANIMI : Yeşil zemin üzerine elmalardan oluşan meyve desenli kısa kollu kaftan kumaşıdır. Kompozisyon birbiriyle bağlantılı düzende yerleştirilmiş desenden oluşmaktadır. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek**, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 36.

KATALOG NO : 46

RESİM NO : 56

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 665

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL İKİNCİ YARISI

ÖLÇÜLER : 97x 26,5 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Güller ve gül guncasından oluşan desenlerin karışık olarak yerleştirildiği kompozisyonlardan oluşmaktadır. Üzerlerinde güvezi ve krem rengi gül guncaları olan birbirine paralel dallardan iç içe geçmiş saplar çıkmaktadır. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek**, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 88.

KATALOG NO : 47

RESİM NO : 57

BULUNDUĞU YER : THE TEXTİLE MUSEUM
ENVANTER NO : OC1. 72
DÖNEMİ : 16. YÜZYILIN 3. ÇEYREĞİ
ÖLÇÜLER : 160x 67,5 cm.

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Çiçek demetleri ile desenlendirilmiş kumaş mavi zeminde serbest düzende yerleştirilmiş kompozisyonundan oluşmaktadır. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, *İpek*, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 40.

KATALOG NO : 48

RESİM NO : 58

BULUNDUĞU YER : BENAKİ MÜZESİ
ENVANTER NO : 3897
DÖNEMİ : 16.YÜZYIL ORTASI
ÖLÇÜLER : 99 cm.
MALZEME
Çözüğü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Altın ve gümüş klaptanlı kemha kumaş. Detaylı hatayiler, üst üste gelen motifler, sümbül ve diğer küçük çiçeklerden oluşan yaprak desenleri üst üste dolaşmalı kompozisyon oluşturmaktadır. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.
DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 73.**

KATALOG NO: 49

RESİM NO	: 59
BULUNDUĞU YER	: TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
ENVANTER NO	: 13/ 37
DÖNEMİ	: 16. YÜZYIL ORTASI
ÖLÇÜLER	: 150x 61 cm.
<u>MALZEME</u>	
Çözüğü İplikleri	: İPEK
Atkı İplikleri	: İPEK
Desen İplikleri	: İPEK
TANIMI	: Saz yaprakları, hatayi ve çiçek desenlerinin serbest kompozisyonundan oluşmaktadır. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.
DURUMU	: İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ	: ----
YER ALDIĞI YAYIN	: Nurhan Atasoy, İpek , TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 67.

KATALOG NO : 50

RESİM NO : 60

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 529

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL ORTASI

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Saz uslûbu çiçek ve yapraklardan oluşan serbest kompozisyonludur. Kumaş, jakar dokuma özelliği taşımaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek**, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, s. 71.

3.2.1.2. TEK ÇİÇEKLER

KATALOG NO : 51

RESİM NO : 61

BULUNDUĞU YER : KHALILI COLLECTION

ENVANTER NO : txt 044

DÖNEMİ : 18.YÜZYIL

ÖLÇÜLER : 218x 150 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : KETEN

Atkı İplikleri : KETEN

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Sümbül dalları arasında stilize çiçek motiflerinin sıralanmasıyla desenlendirilmiş ipekli kumaştır. Yatak örtüsü olarak kullanılmıştır, keten üzerine ipektir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : ----

KATALOG NO : 52

RESİM NO : 62

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 812

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SON ÇEYREĞİ

ÖLÇÜLER : 96 cm.

MALZEME

Çözüğü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : 18. Yüzyıl'ın üçüncü çeyreğine ait olan Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan kayısı rengi zemin üzerine sarı kılaptanla¹ dokunmuş çocuk kaftanıdır. Kumaş, kaydırılmış eksen üzerine sıralanmış çiçeklerden oluşmaktadır. Bu üslûptaki çiçek buketleri Osmanlı rokocosunun en çok kullanılan ve beğenilen desen tarzı haline gelmiştir.²

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.152.

¹ Bakınız: Ek-8 Sözlük

² Bakınız: s. 81, Walter Denny: "Textiles" Tulips, Arabesques and Turbans, edited by Y.Petsopoulos, London 1982, S.120.

KATALOG NO : 53

RESİM NO : 63

BULUNDUĞU YER : BENAKİ MÜZESİ

ENVANTER NO : 252

DÖNEMİ : 18.YÜZYIL 2.YARISI

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Sultan Abdülhamit'in kızı Saliha Sultan'a aittir (1786). Sevayi kumaştan yapılmış olan elbise kırmızı, yeşil, ve klaptanla dokunmuş küçük çiçeklerden oluşan krem zemine dikey eksende kaydırılmış düzende yerleştirilmiştir. Döneme özgü desene minyatürlerde de rastlamaktayız³.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s.150.

³ Bakınız: Resim No: 2 (Levni'nin Kadın Minyatürü, 18. yüzyıl TSM Kütüphanesi, EH 1970)

KATALOG NO : 54

RESİM NO : 64

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 29x 14 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Nohudi renk zeminli savai kumaşın deseni dikey eksende kaydırmalı olarak küçük çiçekler yerleştirilmiştir. Çiçekler yeşil yapraklı, siyah konturlu, beyaz kılaptanlıdır.

DURUMU : LEKELİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, 1993, s.231.

3.2.1.3. ÇİÇEK GRUPLARI

KATALOG NO : 55

RESİM NO : 65

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : -----
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 16x 15 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz renkteki çiçek ve yapraklardan oluşan çiçek grupları nohudi zemin üzerinde yatayda ve dikeyde aynı eksen üzerinde düzenli olarak tekrar etmektedir.

DURUMU : LEKELİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, 1993, s.81.

KATALOG NO : 56

RESİM NO : 66

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 22x 24 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpek savayı kumaş, küçük çiçeklerden oluşan çiçek grubu nohudi renk zemin üzerinde dikey eksen üzerinde kaydırılmış olarak yerleştirilerek desenlendirilmiştir. Çiçekler içinde karanfil diğerlerine göre büyük ve daha belirgin olarak desenlendirilmiştir. Çiçek ve yaprakların konturları siyah renktedir.

DURUMU : LEKELİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, 1993, s.106.

3.2.1.4. BİTKİSEL MADALYONLU DESENLER

KATALOG NO : 57

RESİM NO : 67

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
ENVANTER NO : 13/ 834
DÖNEMİ : 18.YÜZYIL İKİNCİ YARISI
ÖLÇÜLER : 148 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Çatma kaftan krem renkte kılaptanlı zemine koyu pembe renkte kadife desenlidir. Desende Batı etkileri görülmektedir. Kumaş deseninde ampir uslûpta vazodan çıkan çiçekler, sivri yapraklar ve narlarla çevrelenmiş madalyonu oluşturan kompozisyon içinde yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, Redhouse Yayınları, İstanbul, 1988, s. 170.

3.2.1.5. BİTKİSEL DOLGULU DAİRESEL

KATALOG NO : 58

RESİM NO	: 68
BULUNDUĞU YER	: MEVLANA MÜZESİ- KONYA
ENVANTER NO	: 1376
DÖNEMİ	: 16. YÜZYIL ORTALARI
ÖLÇÜLER	: 64x 47,5 cm.
<u>MALZEME</u>	
Çözüğü İplikleri	: İPEK
Atkı İplikleri	: İPEK
Desen İplikleri	: İPEK
TANIMI	: Fıstıkî yeşil renk zemin üzerine dikey olarak yerleştirilmiş narı andıran dairesel formlarla desenlendirilmiş kemha kumaştır. Dairesel formulu narların içi merkezde mavi lale ve lalenin etrafı ise kırmızı küçük çiçek desenlidir.
DURUMU	: İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ	: ----
YER ALDIĞI YAYIN	: Nurhan ATASOY, İpek , TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş., Londra, 2001.

KATALOG NO : 59

RESİM NO	:	69
BULUNDUĞU YER	:	DEVLET TARİH MÜZESİ- MOSKOVA
ENVANTER NO	:	GIM- 67148, SHCH A- 4648
DÖNEMİ	:	16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI
ÖLÇÜLER	:	90x 67 cm.
<u>MALZEME</u>		
Çözü İplikleri	:	İPEK
Atkı İplikleri	:	İPEK
Desen İplikleri	:	İPEK
TANIMI	:	Krem rengi zemin üzerinde dikey olarak dolaşmalı düzende kompoze edilmiş dairesel formda nar desenli kemha kumaş. Narların merkezi üç küçük çiçekle desenlidir.
DURUMU	:	İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ	:	----
YER ALDIĞI YAYIN	:	Nurhan ATASOY, İpek , TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş., Londra, 2001.

3.2.1.6. BİTKİSEL DÖRTGEN DESENLER

KATALOG NO : 60

RESİM NO : 70

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 11x 32 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kendinden desenli ipek kumaş, mor renkli zemin üzerine sarı klaptanla desenlendirilmiştir. İçlerinde şal motifleri olan bitkisel dörtgenlerden oluşan kompozisyona sahiptir. Bitkisel dörtgenler birim tekrarlı olarak tüm yüzeyi kaplamaktadır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları-3, İstanbul, 1993, s.61.

KATALOG NO : 61

RESİM NO : 71

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 8 ADET (En büyük parça: 4. 15x 50 cm. diğerleri: 86x 50 cm.)

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK/ PAMUK

Atkı İplikleri : İPEK/ PAMUK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Krem renkli zeminli ipek kumaş, koyu kırmızı ipekle desenlendirilmiştir. Dilimli dörtgen şekillerin birim tekrarından oluşan kumaş deseninde, dörtgenlerin içi dörtgen formda bitkisel desenlerden oluşmaktadır. Bu formların etrafını çevreleyen dörtgenlerin içi de bir sıra birbiriyle bağlantılı yaprak ve çiçeklerden oluşmaktadır.

DURUMU :

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları-3, İstanbul, 1993, s.270.

3.2.2. BORDÜRLÜ DESENLER

3.2.2.1. BİTKİSEL BORDÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 62

RESİM NO : 72

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 554

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL İKİNCİ YARISI

ÖLÇÜLER : 15 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpekli kemha kumaşın zemini mavi olup eşit aralıklı bordür desenlidir. Sıralı olarak bir bordürde eşit aralıklarda küçük çiçekler düzenli olarak yerleştirilmiştir. Diğer bordür ise, sivilize bitki deseni ile kompoze edilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek**, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra, 2001, şekil 1, ön sayfa.

KATALOG NO : 63

RESİM NO : 73

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : -----
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 23x 15 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İstanbul savaisi olan kumaş, kırmızı zeminli ve krem renk ipekle diyagonal bordür desende kompozisyonludur. Bordürlerin biri yaprak çiçek, diğeri ise birbiri içine geçmeli kırık çizgi biçimli hatlardan oluşmaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.82.

KATALOG NO : 64

RESİM NO : 74

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 22x 33,5 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI

- : Üsküdar savaîsi olan kumaşın kırmızı zemininin üzeri eşit aralıklarla bordür desenlidir. Bordürün birinde krem renk ipekle kırık çizgi hattında birbirini takip eden mor, mavi renkli, yeşil yapraklı küçük çiçeklerin oluşturduğu desen, diğer bordürde ise kırmızı zeminde göbekleri mavi, mor, yaprakları krem renkli sıralı çiçeklerden oluşmaktadır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.100.

KATALOG NO : 65

RESİM NO : 75

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 27x 51 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : PAMUK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Desen mavi ve krem renkte bordürlerden oluşmaktadır. Krem renkteki bordürün içi sağa-sola dayalı olarak yerleştirilmiş küçük kırmızı çiçekler ve bu çiçeklerin arasında dikey olarak dalgalı harekette gezinen kırmızı ince bordür bulunmaktadır. Bordürlerin arası küçük sarı kutulardan oluşan ince şeritler yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.203.

KATALOG NO : 66

RESİM NO : 76

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : -----
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)
ÖLÇÜLER : 23x 16,5.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İstanbul savâisi olan kumaşın zemini kırmızı olup, krem renk ipek iplikle dokunmuş sağ ve sol yönde birbirini içine geçmeli yarım ay motiflerinden bordürler oluşmuştur. Bordürler ise, pembe, krem, mavi renkli ince dal ve çiçeklerin serbest düzeninden oluşan kompozisyona sahiptir.

DURUMU : İYİ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----
YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.83.

KATALOG NO : 67

RESİM NO : 77

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 23x 31 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

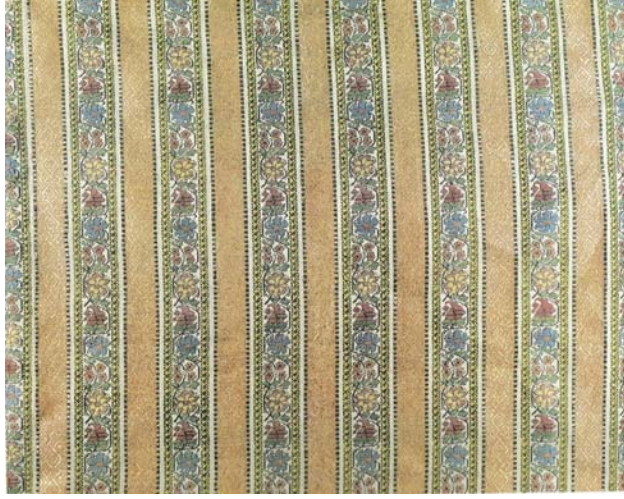
TANIMI : Kumaş ipek ve kılâptan İstanbul savâisidir. Düz dokumadan oluşan kırmızı zemin ve beyaz kılâptan dokuma ile bordür oluşturulmuştur. Kırmızı zemini oluşturan bordürlerde kılâptanlı seyrek çiçek buketleri yer alır. Diğer bordürde ise kılâptanla daha yoğun serbest düzenlenmiş çiçek buketleri deseni tamamlamaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.173.

KATALOG NO : 68

RESİM NO : 78

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 124x 86 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpek ve kılaptan savaî kumaş krem ve turuncu renkten oluşan bordür desenlidir. Krem renkli bordür, siyah serbest düzenlenmiş dallar arasında, kırmızı, mavi, yeşil, krem renkte çiçekler yer alır. Turuncu renkli bordür ise, kılâptanla iç içe geçen eşkenar dörtgenlerden oluşur. Bordürlerin arasında küçük siyah kutulardan oluşan ince şeritler vardır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s.240.

3.2.2.2. GEOMETRİK BORDÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 69

RESİM NO : 79

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : 7238. b
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşta farklı renk ve enlerde sıralanmış bordürlerde geometrik desenler yer almaktadır. Alınan kaynakta belirtilmemiş olup gerek kullanılan renk ve desenlerden gerekse tekniğinden beledi kumaşı* olduğu anlaşılmıştır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA

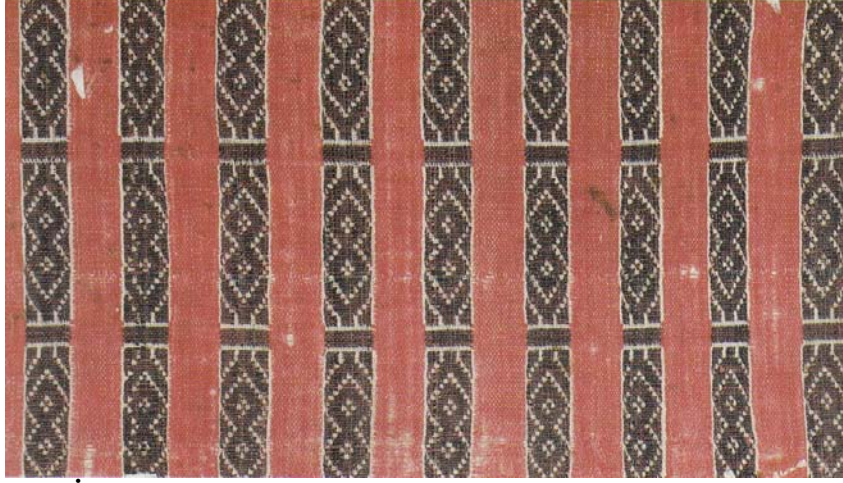
KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları-3, İstanbul, 1993, s.163.

---

* Jakarlı tezgahlara benzer karışık sistemle çalışan tezgahlarda dokunan geleneksel dokumalar. Çetin Aytaç, El Dokumacılığı, Ankara, 1989.

KATALOG NO : 70

RESİM NO : 80

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU
ENVANTER NO : 0175 I.S.
DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK
Atkı İplikleri : İPEK
Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kumaşta bordürler eşit aralıkta ve iki renkte olup eşkenar dörtgenlerle desenlendirilmiştir. Alınan kaynakta belirtilmemiş olup gerek kullanılan renk ve desenlerden gerekse tekniğinden beledi kumaşı* olduğu anlaşılmıştır.

DURUMU : YIPRANMIŞ DURUMDA
KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları-3, İstanbul, 1993, s.162.

---

* Jakarlı tezgahlara benzer karışık sistemle çalışan tezgahlarda dokunan geleneksel dokumalar. Çetin Aytaç, El Dokumacılığı, Ankara, 1989.

3.2.3. MADALYONLU DESENLER

KATALOG NO : 71

RESİM NO : 81

BULUNDUĞU YER : BARGELLO MÜZESİ, FLORANSA

ENVANTER NO : 2521 C

DÖNEMİ : 16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI

ÖLÇÜLER : 298x 68 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Mavi zeminli ipek kumaş madalyonlarla desenlendirilmiştir. Madalyonlar dikey ekseninde kaydırılmış olarak birim tekrarı ile yerleştirilmiştir. Madalyonlar oval formda olup, çevresi üst üste kompoze edilmiş çok sayıda saz uslubu yapraklarla çevrelenmiş merkezde ise, çiçek buketi ile kompoze edilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, İpek, TEB İletişim ve A.Ş., Londra, 2001.

KATALOG NO : 72

RESİM NO : 82

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 1476

DÖNEMİ : 16. YÜZYILIN ORTALARI

ÖLÇÜLER : 129,5x 58,5 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Kırmızı zeminli ipek kumaş madalyonlarla desenlendirilmiştir. Madalyonlar dikey ekseninde kaydırılmış olarak birim tekrarı ile yerleştirilmiştir. Madalyonlar oval formda olup, içleri üst üste yerleştirilmiş çok sayıda saz uslubu yapraklarla pençler ve hatai motifleri ile kompoze edilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Nurhan Atasoy, **İpek**, TEB İletişim ve A.Ş., Londra, 2001, 109.

KATALOG NO : 73

RESİM NO : 83

BULUNDUĞU YER : KHALİLİ COLLECTION

ENVANTER NO : Txt 170

DÖNEMİ : 16. YÜZYIL, BURSA

ÖLÇÜLER : 93x 62 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Yeşil ipek kumaş madalyonlarla desenlendirilmiştir. Madalyonlar kaydırılmış eksende birim tekrarı ile yerleştirilmiştir. Madalyonlar oval formda olup, arada kalan boşluklarda küçük madalyonların tekrarı yer almaktadır.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : J. M. Rogers, *Empire of the Sultans*, London, 1995, 205.

3.2.4. ŞAL DESENLER

KATALOG NO : 74

RESİM NO : 84

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 11x 32 cm.

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Pembe renkte ipek kumaşın zemini aynı renkte desenlendirilmiştir. Sarı kılıptanla şal motifi desenlidir. Motifler büyük ve küçük olmak üzere iki farklı motif sıralı düzende yerleştirilmiştir. Kumaşın tamamında ise dikey eksende kaydırılmış düzende olan desende şal motiflerinin yönü her sırada sağlı sollu olarak kompoze edilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s. 61.

KATALOG NO : 75

RESİM NO : 85

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 13x 28 cm

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : İpek ve kılıptan savai kumaş kırmızı, fıstıki yeşil, açık mavi ve mor renk bordürlerle kompozite edilmiştir. Ayrı ayrı şal motifleri ve çiçek motiflerinden oluşan bordürler sıralı olarak tekrar etmiştir. Bordürlerin arası kalın sarı kılıptanla ayrılmıştır. Bordürlerin içindeki motifler dikey ve “s” olarak nitelendirilen biçimde desenlendirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s. 174.

KATALOG NO : 76

RESİM NO : 86

BULUNDUĞU YER : YAPI KREDİ KOLEKSİYONU

ENVANTER NO : -----

DÖNEMİ : 18. YÜZYIL SONU 19. YÜZYIL BAŞI (?)

ÖLÇÜLER : 12x 20 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri :

Atkı İplikleri :

Desen İplikleri :

TANIMI : İstanbul şalı olan yün kumaş açık mavi zeminlidir. Kırmızı ve sarı olarak sıralı düzende kompozite edilmiş şal motiflerinden oluşmuştur. Kırmızı renkli şal motifleri büyük, sarı olanları ise küçüktür. Şal motiflerin içi çiçek ve yaprak motifleri ile, kenar bordürlerinde ise küçük çiçekler sıralı olarak desenlendirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Hülya Tezcan, **Atlaslar Atlası Pamuklu Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu**, Yapı Kredi Koleksiyonları- 3, İstanbul, 1993, s. 157.

3.2.5. FİĞÜRLÜ DESENLER

KATALOG NO : 77

RESİM NO : 87

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 1746

DÖNEMİ : 16.YÜZYIL İKİNCİ YARISI

ÖLÇÜLER : 15,2x 14,2 cm.

MALZEME

Çözümlü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Saz uslûbunda desenlendirilmiş kemha kumaştır. Kumaşın desenlendirilmesinde çok ender görülen hayvan figürleri kullanılmıştır. Kompozisyonda birbiriyle bağlantılı düzende yerleştirilmiş yapraklar üzerinde geyik figürü ve yaprağın üzerinde yeşil kanatlı sülün kuşu yer almaktadır. Bu kumaş deseni ile Topkapı Sarayı Müzesi Sünnet Odası'nın dış kaplama İznik çini panolarının beyaz zemin üzerine mavi hançer yaprak ve hatâyileri arasında geyik ve kuş motiflerinden oluşan kompozisyonu ile çok büyük benzerlik göstermektedir.¹

DURUMU : PARÇA HALİNDE

KATILDIĞI SERGİ : ----

YER ALDIĞI YAYIN : Tahsin Öz, **Türk Kumaş ve Kadifeleri II, XVII-XIX. Yüzyıl İstanbul**, 1951.

¹ Bakınız: Resim No: 3- 4

KATALOG NO : 78

RESİM NO : 88

BULUNDUĞU YER : TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

ENVANTER NO : 13/ 1747

DÖNEMİ : 17. YÜZYIL İLK YARISI

ÖLÇÜLER : 15x 15 cm

MALZEME

Çözü İplikleri : İPEK

Atkı İplikleri : İPEK

Desen İplikleri : İPEK

TANIMI : Çok ender görülen hayvan figürlü kemha kumaş. Dilimli madalyon formlu bitkisel bezeme içinde yer alan tavus kuşu ve papağandan oluşmaktadır. Dilimli madalyon iri çiçekli bir zemin üzerine kompozisyonludur.

Madalyon ve bitkisel bezeme kırmızı çiçekli zemin üzerine sarı kılaptanla, kuşlar ise kırmızı ve mavi ipekle dokunarak renklendirilmiştir.

DURUMU : İYİ DURUMDA

KATILDIĞI SERGİ : ---

YER ALDIĞI YAYIN : Tahsin Öz, **Türk Kumaş ve Kadifeleri II, XVII-XIX. Yüzyıl İstanbul**, 1951.

4. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

4.1. DEĞERLENDİRME

4.1.1. Bitkisel Desenler

4.1.1.1. Naturalist Çiçekli Desenler

Naturalist uslûpta desenlendirilmiş olan kumaş desenlerinde Hint- Babür ve Osmanlı kumaşlarında birbiriyle bağlantılı serbest kompozisyonda yerleştirilmiş olduğu katalog numaraları: 1, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 45, 46, 48, 49, 50, 57, 58, 59, 77 olan kumaşlarda görülmektedir.

Katalog No: 2’de yer alan Naturalist uslûptaki Hint- Babür kumaşının bordüründe yer almış olan çiçekler dallarıyla birlikte doğada tek kökten çıkar halde var olan halleriyle desenlendirilmişlerdir.

Katalog No: 9’da bir başka Hint- Babür kumaşında ise, yine dallarıyla birlikte aynı kökten çıkan, doğadan olduğu gibi desenlendirilmiş çiçekler dikey ekseninde kaydırılmış düzende yerleştirilmiştir.

Katalog No: 13’de Natüralist olarak desenlendirilmiş Hint- Babür kumaşında, dikey ekseninde hareketli dallardaki yapraklı kompozisyondan oluşmuştur.

Hint- Babür kumaşında rastlanan vazolu çiçeği Katalog No: 7’de görmekteyiz. Kumaşa sıralı düzende yerleştirildiği anlaşılmakta olan desende gövdesi şişkin, dar boğazlı, geniş ağızlı, tasvir edilen vazodan dallarında yer alan beş yapraklı çiçekler çıkmaktadır.

Katalog No: 3 ve 4’te yer alan kumaş kompozisyonunda çiçekler naturalist desende olup bordürde yerleştirilmiştir. Katalog No: 3’teki Hint- Babür kumaşında bordürde yer alan küçük çiçek ve hançer yaprağını andıran iri yapraklarıyla birbiriyle bağlantılı düzende kompoze edilmiştir. Katalog No: 4’teki Hint- Babür kumaş deseni

Katalog No: 3'teki desenin bir benzeri olup buradaki çiçekler daha büyük, yapraklar daha küçüktür. Bordür kenarlarında palmetler görülmektedir.

Katalog No:46'daki Osmanlı kumaşında naturalist uslûpta desenlendirilmiş güller ve gül goncasından oluşan desenler farklı bir kompozisyon sergilemektedir. Gül ve gül goncalarının olduğu dallar birbirlerine paralel ikili olarak sağlı sollu yatay düzende yerleştirilmiştir.

4.1.1.2.Tek Çiçekler

Tek çiçekler olarak gruplandırılmış kumaşlarda çiçekler yaprak ve dalları ile birlikte aynı kökten çıkmış olarak desenlendirilmiştir. Dikey eksen üzerinde kaydırılmış düzende kompoze edilmiştir. Bu tarz desendeki kumaşlar katalog No: 14, 15'te görüldüğü gibi sadece Hint- Babür kumaşlarında görülmekte olup Osmanlı kumaşlarında görülmemektedir.

Kumaşlarda çiçeklerin yaprakları ile desenlendirilmiş kumaş örnekleri ise Katalog No: 16, 52, 53, 54'te yer almaktadır. 16 ve 54 katalog numaralardaki kumaşlarda dikey eksende kaydırılmış olarak yerleştirilen çiçek motifleri şal deseni formunu andırmaktadır.

Çiçek desenleri Hint- Babür kumaşlarında tüm yüzeyi kaplayacak kompozisyonda desenlendirilmiştir. Katalog No: 17'de tüm yüzeyi kaplayacak biçimde küçük çiçek ve bir yanından gezinip tekrar aynı noktaya gelen su vardır. Bu desen yan yana ve yukarı- aşağı olarak birim tekrarından oluşmaktadır. Katalog No: 18'de dörtgen formlarda dikey eksende kaydırılmış olarak düzenlenen çiçekler ve çiçeklerin aralarında gezinen girintili çıkıntılı hatlardan (sulardan) oluşan kompozisyon görülmektedir.

Katalog No: 19'da yer alan Hint- Babür kumaşında ise açık bordo renkli zeminde ana dikdörtgen kompozisyon içinde sekiz kareye bölünmüş dörtgen madalyonlar sarı ve

beyaz renklerden oluşan çiçek desenleri ve bordürde şerit halinde tekrar eden stilize beyaz renkli küçük çiçeklerden oluşmaktadır.

4.1.1.3. Çiçek Grupları

Katalog No: 20 ve 21 olan Hint– Babür kumaşlarıyla katalog No: 55 ve 56 numaralı Osmanlı kumaş desenleri benzerlik göstermektedir. Her iki kumaş grubunda da düz zemin üzerine natüralist olarak desenlendirilen çiçek grupları dağınık olmayan bir bütün halde, yoğun ve oval formda birim tekrarlı kompozisyondan oluşmaktadır.

Bu gruptaki kumaş desenindeki en büyük benzerlik ise, çiçek grubundan oluşan desenin yaprak ve çiçekleriyle birlikte kendi içinde çokluk bütünsel anlamda bakıldığında ise teklik ifade etmesidir.

Katalog No: 21’ deki kumaş deseni Hint – Babür kumaş deseninde zemin üzerinde yapraklarıyla aynı kökten çıkan çiçekler değişimli olarak yan yana sıralanarak düzenlenmiştir. Kumaşın kompozisyonu çiçekler dikey ekseninde kaydırılmış düzende oluşturulmuştur. Hint- Babür kumaş deseninde kullanılan tipik altın sarısı rengi ve gerçekçi usluptaki çiçek buketlerini bu örnekte görmekteyiz.

4.1.1.4. Bitkisel Madalyonlu Desenler

Katalog No: 22 ve 23’te yer alan aynı kumaşın parçaları olduğu düşünülen 16. yüzyıla ait Hint– Babür kumaş desenlerinde merkezde bitkisel bir madalyon, etrafında yaprak ve çiçekler, en dışta sivri yapraklarla çevrelenmiş madalyondan oluşan kompozisyondan oluşmaktadır.

57 no’ lu katalogda yer alan 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Osmanlı kumaşında ise merkezde ampir üslupta vazodan çıkan çiçekler sivri yapraklarla çevrelenmiş madalyonu oluşturan kompozisyona sahiptir.

Bitkisel Madalyonlu desen Hint kumaşlarında 16. yüzyılda görülmekle birlikte Osmanlı kumaşlarında 18. yüzyılın ikinci yarısında batı etkisi olarak görülmektedir.

4.1.1.5. Bitkisel Dolgulu Dairesel Desenler

24 No' lu katalogda yer alan kumaş deseninde düz zemin üzerinde kaydırılmış eksen üzerinde yerleştirilmiş içi aynı kökten çıkmış çiçeklerden oluşan dairelere kompoze edilmiştir. 25 no' lu katalogdaki kumaş deseninde aynı yerleşim düzeninde bu kez zeminde küçük eşkenar dörtgen formunda küçük çiçekler üzerine dairesele form oluşturan çiçeklerden meydana gelmektedir. 27 no'lu katalogdaki kumaş deseni içlerinde en sade olanıdır. Kırmızı renkteki düz zemin sarı renkte çiçekler dikey ekseninde kaydırılmış düzende aralıklı olarak yerleştirilmiştir. Tam daire şeklini almış olan küçük çiçeklerin yaprakları çarkıfelek formunda desenlendirilmiştir.

26 no' lu katalogdaki kumaş deseninde de bitkisel dolgulu dairesele desenler yine diğerleri gibi kaydırılmış eksen düzeninde düz zemine yerleştirilmiştir. Ancak kırmızı zeminde dikey ekseninde kaydırılmış olarak yerleştirilmiş olan daireseleleri narı andırmaktadır. Dairesellerin içinde ikiye bölen tam ortada servi görülmektedir. Servinin iki yanında sağlı sollu simetrik olarak, dairede boşluğunu dolduran yapraklar üst üste yer almaktadır.

58 ve 59 no' lu katalogdaki Osmanlı kumaşı ile katalog no 26' daki Hint – Babür kumaşıyla, her ikisinde de stilize nar deseni kullanılmış olması nedeniyle benzerlik göstermektedir. Farklı olarak Osmanlı kumaşındaki desende lale desenleri de yer almaktadır.

4.1.1.6. Bitkisel Dörtgen Desenler

Katalog No: 28' deki Hint– Babür kumaşında dikey ekseninde kaydırılmış düzende kırmızı zemin üzerinde yerleştirilen beş yapraklı çiçekler bitkisel dörtgenlerle çevrelenmiştir. Söz konusu dörtgenlerin köşelerinde de sekiz yapraklı küçük beyaz renkte çiçekler vardır.

Katalog No: 60' daki Osmanlı kumaşı bitkisel dörtgen desenler özelliğiyle katalog No: 28'deki Hint– Babür kumaş deseniyle benzerlik göstermektedir. Osmanlı kumaşındaki desende Hint– Babür kumaş deseninden farklı olarak bitkisel dörtgenlerin içinde şal desenler ve zeminde zemin renginden desenli çiçek ve yapraklar vardır.

Katalog No: 29' daki Hint– Babür kırmızı zeminli kumaşında iki birbirinden farklı motif sıralı olarak düzenlenmiştir. Dikey eksenle kaydırılmış olarak yerleştirilmiştir. Her iki motifin de merkezinde yer alan küçük bir çiçek etrafı çerçeveli ve çerçevenin köşelerinden çıkan yapraklar geometrik görünüm oluşturmaktadır. Bu görünüm yaprakların 45 derecelik açı yaparak değişken sıralı olarak yerleştirilmesinden bütünselde dörtgen izlenimi vermektedir.

Katalog No: 61'deki beyaz zeminli Osmanlı kumaşında dikey eksenle kaydırılmış düzende yerleştirilmiş dörtgen formda bitkisel desenler ve bu desenleri bitkisel kartuşlarla çerçevelenmiştir.

4.1.2.Bordürlü Desenler

4.1.2.1. Bitkisel Bordürlü Desenler

Katalogda 30 numaralı Hint– Babür kumaşı ile 65 numaralı Osmanlı kumaşı kullanılan desen ve kompozisyon olarak benzerlik göstermektedir. Zemin renkleri farklı olan kumaşlar bitkisel bordürlerle kompoze edilmiş olup bordürdeki çiçekler ve desen düzeni benzerlik göstermektedir.

Katalogdaki 31 numaralı Hint– Babür kumaşı ile 68 numaralı Osmanlı kumaşı da bitkisel bordürde kullanılan serbest dolaşımli çiçek kompozisyonları nedeniyle benzerlik göstermektedir. Zemin renkleri farklı olan kumaşlarda Hint kumaşı daha detaylı ve zengin desenli olup kılıptan kullanımı çok daha ön plandadır.

Katalogda 32 ve 33 numaralı Hint – Babür kumaşında yer alan bitkisel bordürlü desenler kullanım nedeniyle farklılık göstermektedir. Her iki kumaşta da bordürlerin beyaz tülbent üzerine kullanılarak elbiseye yönelik dikilmeden önce hazır kumaş üzerinde düzenlendiği anlaşılmaktadır.

32 no’lu Hint– Babür kumaşında kenarlarda bordürler yerleştirilmiştir. Bordürler altın tel, siyah ve yeşil ipekle 2,5 cm. genişliğinde birim tekrarlı çiçek desenleriyle işlidir. Bir tarafta da yaka açılımının olduğu anlaşılan yerde yaka işlenmiştir. 32 no’lu kumaşta aynı özelliği taşıyan 33 no’lu Hint– Babür kumaşın deseninde ise lale motifi vardır.

4.1.2.2. Geometrik Bordürlü Desenler

Katalogda 34 no’lu Hint– Babür kumaşı ile 69 no’lu Osmanlı kumaşları benzerlik göstermektedir. Her iki kumaşta da farklı renkte inceli kalınlı sıralanmış olan bordürler ve bu bordürlerde de geometrik desenler kullanılmıştır.

70 no’lu Osmanlı kumaşında ise bordürler eşit aralıkta ve iki renkte olup kullanılan eşkenar dörtgenler nedeniyle 34 no’lu Hint– Babür kumaşıyla benzerlik gösterir.

35 no’lu Hint– Babür kumaşı da aynı benzer özellikleri göstermekle birlikte daha sık dokunmuş olması yönünden diğer kumaşlardan ayrılır.

4.1.3. Madalyonlu Desenler

Katalog no: 36 olan Hint- Babür kumaş deseninde, oval madalyon formları dikey ekseninde kaydırılmış düzende bordo renkli zeminde yerleştirilmiştir. Madalyonlar oval formda olup içleri sivilize çiçeklerle desenlendirilmiştir. Oval formların dış kontürünü oluşturan biçim yönü yukarıya bakan sivilize yaprak (rumi) motifleri ile oluşmuştur. Oval formulu madalyonların arası ise stilize çiçeklerle desenlendirilmiştir. Bu çiçeklerin tepelerinden yukarıya doğru bir üstteki oval madalyona oradan da

madalyonun iki yanından çevreleyerek yukarıya doğru çıkan çiçekli dallar çevrelemektedir.

Katalogda 37 no'lu Hint- Babür kumaşı bordo zemin üzerinde birbiriyle bağlantılı olarak desenlendirilmiş çiçek ve dallardan oluşmaktadır. Zemin üzerindeki dallar ise oval madalyon görünümü vermektedir.

71 no'lu Osmanlı kumaşında Mavi zeminli ipek kumaş deseni madalyonlardan oluşmaktadır. Madalyonlar dikey ekseninde kaydırılmış düzende birim tekrarı ile düzenlenmiştir. Madalyonlar oval formda olup, çevresi çok sayıda saz uslubu yapraklarla desenlendirilmiştir.

72 no'lu Osmanlı kumaşı ise kırmızı zeminli ipek kumaş madalyonlardan oluşmaktadır. Madalyonlar dikey ekseninde kaydırılmış düzende birim tekrarı ile düzenlenmiştir. Madalyonlar oval formda, içleri ise çok sayıda saz uslubu yaprak, penç ve hatai motifleri ile desenlendirilmiştir.

4.1.4. Şal Desenler

Katalogda 38 no'lu Hint- Babür kumaş dikey ekseninde kaydırılmış düzende birim tekrarlı şal motifleriyle kırmızı zemin üzerinde desenlendirilmiştir. Şal motifinin içleri birbiriyle bağlantılı dalların üzerine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşmaktadır. Şal motifinin dış kenarlarında ise bir çiçek bir yaprak sıralamasında motifler yer almaktadır. Şal motiflerinin aralarındaki boşluklar çiçek motifleri ile kompoze edilmiştir. Şal desenleri sarı ve beyaz renkte kılaptanla dokunmuştur.

39 no'lu Hint – Babür kumaş deseni siyah zemin üzerinde dikey ekseninde kaydırılmış düzende şal motifleri ile kompoze edilmiştir. Şal motifleri sarı kılaptanlıdır. Şal motiflerinin araları ise stilize yaprak motifleri ile desenlendirilerek boşluk bırakılmamıştır. Şal motiflerinin içi her birinde üç çiçek olmak üzere yeşil, kırmızı, açık mavi, pembe, mor ve siyah renkte çiçeklerle desenlendirilmiştir.

40 no' lu Hint– Babür kumaşı deseninde ise dikey eksenle kaydırılmalı düzende küçük şal motifleri düz kırmızı renk zemin üzerine yerleştirilmiştir. Şal motiflerinin içi tek çiçek motifi ile desenlendirilmiştir.

Bu kumaş desenine benzerlik gösteren 74 no'lu Osmanlı kumaşında zemin pembe renktedir. Buradaki zemin, zemin renginde desenli olup, şal motifinin dikey eksenle kaydırılmış düzende kompoze edilmiş olması nedeniyle benzerlik göstermektedir. Sarı kılaptanla dokunan şal motifleri her sırada bir büyük bir küçük olarak sıralanmış ve her sırada sağlı sollu yönlerle yerleştirilmiştir.

75 no'lu Osmanlı kumaşında şal motifleri kırmızı, yeşil, açık mavi ve mor renklerdeki bordürlere yerleştirilmiştir. Bir sıra yaprak ve çiçeklerle desenlendirilmiş olan bordür ile şal motifleriyle desenlendirilmiş olan diğer bordür sıralı düzende kompoze edilmiştir.

76 no'lu Osmanlı kumaşında açık mavi zemin üzerine büyük ve küçük şal motifleriyle desenlidir. Dikey eksenle kaydırılmış olarak düzenlendiği anlaşılan desende şal motifleri bir büyük bir küçük olarak yerleştirilmiştir. Büyük şal deseninin içi kırmızı, küçük şal deseninin içi ise sarı renktedir ve içleri yapraklı çiçeklerle kompoze edilmiştir.

41 no'lu Hint– Babür kumaşında şal desenleri kumaşın bordüründe büyük ölçülü olarak desenlendirilmiştir. Kırmızı zeminli kumaş üzerinde, Aynı kökten çıkan farklı çiçek ve yapraklarla düzenlenmiş desen şal formunda desenlendirilmiştir.

42 no'lu Hint– Babür kumaşında ise çok ağır sarı kılaptanlı sarı kumaşının kenar bordürü içi yaprak ve çiçek motifleriyle desenlendirilmiş aynı yöne bakan büyük ölçülü şal desenleri ile kompoze edilmiştir.

4.1.5. Figürlü Desenler

Katalogda 43 no'lu Hint– Babür kumaşının deseni, içi hayvan desenleri ile çevresi ise münhani kıvrımlardan oluşan oval madalyon formlarla desenlendirilmiştir. Madalyonların içi mavi renkte ejder beyaz renkte ise kanatlı ve kuyruğu rumi at görünümüne efsanevi figürler bulunmaktadır. Madalyon içindeki yerleşim düzeni ise aynalı olarak merkezde kuş bakışı lotusun dört tarafından adeta madalyonu dörde bölen uzantının ucunda da dikey kesit lotuslar yer almaktadır.

44 no'lu Hint- Babür kumaş deseninde ise, kumaşın bordürü hayvan figürleri ile desenlendirilmiştir. Kırmızı renkli zemin üzerine sarı klaptanla desenlendirilmiş ceylan ve etrafı birbiriyle bağlantılı çiçek ve yapraklı dallarla çevreleyen kompozisyonundan oluşmuştur.

77 no'lu Osmanlı kumaş parçasında geyik ve sülünler görülmektedir. Saz üslubunda desenlendirilmiş kemha kumaşta figürler birbiriyle bağlantılı düzende yerleştirilmiş yapraklar üzerinde yer almaktadır.

78 no'lu katalogda yer alan Osmanlı kumaşında ise Osmanlı kumaş deseninde çok ender rastlanan figürler, dilimli madalyon formu bitkisel bezeme içinde yer almaktadır. Kırmızı çiçekli zemin üzerine dikey eksenle kaydırılmış düzende sarı klaptanlı madalyonlar yerleştirilmiştir. İçleri kuşları kırmızı ve açık mavi ipekle renklendirilmiş tavus kuşları ile desenlendirilmiştir.

4.2. KARŞILAŞTIRMA

16- 18. yüzyıl Hint Kumaşlarının desenleri ile Osmanlı sanat eserlerindeki desenler arasında benzerlikler görülmektedir. Söz konusu bu benzerlikler işleme, cilt, kumaş yazmacılığı, kitap, taş süsleme, kalem işi duvar süsleme, çini sanatlarındaki eserlerin desenlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Katalog No: 1, Katalog No:10 ve Katalog No: 11'deki Hint- Babür kumaş deseninde görülen naturalist üsluptaki desen serbest düzendeki kompozisyonu yönüyle Resim No: 7'deki Osmanlı duvar çinisi ile benzerlik göstermektedir.

Katalog No: 2'deki Hint- Babür kumaş deseninde naturalist üsluptaki çiçekler sıralı düzende bordürde yer almaktadır. Resim No: 25'deki kitap süsleme örneğinde benzer kompozisyon düzeni yer alır. Resim No: 26'daki Ali Üsküdarî'ye ait minyatür desenindeki zerrin çiçeği ile Resim No: 27'deki zambak çiçeği, söz konusu kumaş desenindeki çiçeklerle aynı tür çiçeklerdir. Kitap süslemenin yanı sıra çini sanatında da karşılaşmakta olduğumuz çiçekler Resim No: 7'de Sultanahmet Camii Hünkâr mahfilinde görmekteyiz. Kitap süslemede zerrin ve zambak çiçeğinin ilk görüldüğü tarih 16. yüzyıl ortasıdır.¹ Söz konusu Hint- Babür kumaşı ise 16. yüzyıla tarihlenmektedir.

Katalog No: 4'deki Hint- Babür kumaş desenindeki bordür kenarında görülen palmet- lotus deseni birçok yerde görülmekte olup Resim No: 48'deki 1. Mahmut Çeşmesi süslemelerinde de yer almaktadır. Resim No: 49'da ise palmetler, Edirne Muradiye Camii duvar çini deseni olarak yer almaktadır.

Katalog No: 5'deki Hint- Babür kumaş desenindeki yapraklarla Resim No: 9'daki çini panodaki yaprak formları benzerlik göstermektedir.

---

¹ Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3205, İstanbul, 1986, s.376.

Katalog No: 7'deki Hint- Babür kumaşında vazodan çıkan çiçek deseni vardır. Osmanlı kumaşlarında bu desene Resim No: 50'deki 19. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen Hereke kumaşında rastlanmaktadır. Osmanlı kumaşlarında daha erken dönemlerde kumaşa işleme olarak görülmektedir. Resim No: 8'deki bohçanın işleme deseninde görülen vazodan çıkan çiçekler örnek teşkil etmektedir. 17. yüzyılda vazolu çiçeklerle resimli eserler yazılmıştır.² Osmanlı çini sanatında da birçok örnekle karşılaşılmakta olup Resim No: 11'deki duvar çinisinde vazonun üzerindeki desen bezemesi yönünden büyük benzerlik gösterir. Ayrıca vazodaki söz konusu nergis çiçek deseni Resim No: 53'deki Edirne Selimiye Camii Hünkar Mahfili doğu duvarı çini desenindeki nergis çiçek deseni ile gerek çiçek gerekse çiçeklerin dallarında sıralanışı yönünden aynı özelliktedir. Ayrıca Resim No: 47'de Topkapı Sarayı Müzesi'nde 3. Ahmet'in Yemiş Odası'ndaki çiçekli vazolarla görülen benzerlik taşımaktadır.³ Osmanlı'da gerek kitap içi süsleme resimlerinde gerekse diğer sanat eserlerinde 17. yüzyıla tarihlenen vazolu çiçekler, Hint- Babür kumaş sanatı desenlerinde de tercih edilerek Osmanlı kumaş desenlerindeki kullanıma göre daha erken tarihlerde yer aldığı düşünülmektedir. Karşılıklı süregelen ilişkiler düşünüldüğünde kumaşların da diğer sanat eserleri⁴ ile birlikte etkileşimde katkısı olduğu hatta kullanım özelliği nedeniyle daha etkili olduğu söylenebilir.

Katalog No: 9'deki Hint- Babür kumaş desenindeki çiçeklerin yaprak kıvrımları ile Resim No: 39'daki Kütahya çini vazodaki çiçeklerin yaprak kıvrımları benzemektedir.

Katalog No: 13'deki Hint- Babür kumaş deseni, Resim No: 5'deki Osmanlı kumaş Resim No: 6'daki duvar çinisi ve Resim No: 24'deki kumaş üzerindeki işlemenin deseni ile kompozisyon düzeni yönünden benzerlik saptanmıştır.

---

² Gülbin Ünver, "Osmanlı Sanatında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri", **Vakıflar Dergisi**, İstanbul, s.321.

³ Turgut Saner, "Lale Devri Mimarlığında Hint Esinleri: "Çinihane", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 1999, s.45- 46.

⁴ Turgut Saner, "Lale Devri Mimarlığında Hint Esinleri: "Çinihane", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 1999, S.46- 48.

Katalog No: 16'daki Hint- Babür kumaşında çiçek formu Resim No: 36'daki Kütahya çini üzerinde çiçek deseniyle benzerlik taşımaktadır.

Katalog No: 26'daki Hint- Babür kumaş deseninde var olan silitize nar desenindeki selvi motifi Resim No: 51'deki Topkapı Sarayı Müzesi, Takkeci Camii ve Yeni Camii çinilerinde var olan desenlerindeki selvilerle ve Resim No: 41'deki Kütahya Çinisi üzerindeki selvilerle benzerlik göstermektedir.

Katalog No: 28'deki Hint- Babür kumaş deseninin kompozisyonu ile Resim No: 15'deki duvar çinisi ile Resim No: 18'deki kitap cildinin desen kurgusunda aynı benzerliklerle karşılaşmıştır.

Katalog No: 36'daki Hint- Babür kumaş deseninde çiçekler ve etrafını çevreleyen yaprak ve çiçeklerden oluşan dalların oluşturduğu kurgusu Resim No: 14'deki duvar çinisi deseni, Resim No: 16' daki ve Resim No: 23'deki işleme desenleri ile benzer özellikler gösterdiğini düşündürmektedir.

Katalog No: 38, 39, 40, 41, 42'deki Hint- Babür kumaşlarının şal desenleri Resim No: 40'daki Kütahya çinisinde form olarak uygulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Köken itibarıyla Oğuz Boyu olan Babürlüler 16. yüzyılda Hindistan'a gelerek, 13.yüzyıldan beri burada hüküm süren farklı Müslüman Türk Sultanlıklarının bulunduğu bir coğrafyada hakim olmaya başlamışlardır. Bu sultanlıklar arasında Şemsiler, Balabanlılar, Kalaçlar, Tuğluklular ve Gucerat Sultanlığı bulunmaktaydı. Geçmişlerinin ve geldikleri coğrafyada hüküm süren sultanlıkların Türk olması, Türk kültür ve geleneğinin bu coğrafyada daha güçlü olmasını ve daha kalıcı izler bırakmasını sağlamıştır. Babür İmparatorluğunun yönetiminde Hint- İslam kültürlerinin karşılaşmasıyla iki kültürün özgün bir birleşimi olmuştur. Kökenlerinin aynı olmasının ve incelenen yüzyıllarda kurulmuş olan ticari, kültürel ve diplomatik ilişkilerin gelenek ve kültürü etkilemiş olduğu düşünülmekle birlikte, yapılan araştırmada ayrıca kumaş, desen ve renk isimlerinde Türkçe kelimelerle karşılaşmıştır. Yapılan incelemelerin sonucunda, kumaş desen ve kumaş adlarının Türkçe'de de hemen hemen aynı şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum bulundukları coğrafyada yönetim açısından belirleyici olan Babürlülerin, ilişkilerinin halk ve kast sistemiyle çeşitli boyutlarda, ve karşılıklı olarak geliştiğini göstermektedir.

Geçmişteki kültür birikimlerinin benzer olması, incelenen süreç (16-18.yüzyıllar) içinde birbirleriyle kurdukları her türlü ticari ilişkisinin de kültürel boyuta taşınarak ortak bir sanat ve kültür dili oluşturmaya daha da önemlisi sanat ve kültür alanında karşılıklı olarak birbirlerini inceleyerek etkilemelerine neden olmuştur.

Babürlüler Hindistan'daki yerleşik kültüre müdahale etmemiş hatta gelişmesi yönünde destek vermişlerdir. Bunun etkisiyle Hindistan'da her bölgede farklı üslupta renk, desen ve tasarımda dokunan kumaşların kendi kültürel öğeleriyle devam ettiklerini görmekteyiz. İslam dinini kabul etmiş olan Babürlüler, idare ettikleri toplumun inançları doğrultusunda kullandıkları kutsal mekanlara karışmamış, böylece bu mekanlarda kullanılan ve bu yerlere özgü dokunmuş kumaşlar, ve kumaşlardaki renkler, desenler ve motifler müdahaleye uğramamış bu ise zaman içinde kaybolmadan bölgelere ait dönemsel sürekliliğin devam etmesini sağlamıştır.

Geçmiş Bizans dönemine kadar inen ve 16. yüzyılda tartışmasız bir merkez konumuna gelen Bursa'da başlayan ipek üretiminin yanısıra tarih boyunca ipek dokuma tekniği ve sanayinin de gelişmesine çalışılmıştır. Aynı yüzyılda İmparatorluğu'nun pamuklu dokumanın önemli bir ticaret maddesi haline gelmesiyle üretimi azalan pamuklu kumaş için Hindistan'dan büyük ölçüde pamuklu kumaş getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin pamuk ve pamuklu dokuma satışındaki gelişimine bağlı olarak Hint pamukluları Osmanlı pamuklu sanayine olumsuz herhangi bir etki yapmamıştır. Cihan devleti olan İmparatorlukta bir ihtişam göstergesi olarak kumaş sanatı 16. ve 17. yüzyıllarda, İmparatorluğun ekonomik ve siyasi durumuna paralel olarak, hem teknik hem de sanatsal yönden en mükemmel çağını yaşamıştır.

Kültürel ilişkileri incelediğimizde bilgilerini arttırmak ve ilim tahsil etmek için Hindistan'dan başka ülkelere giden Müslüman din görevlilerinin bu amaçla Anadolu'ya da geldikleri bilinmektedir. Hint kaynaklarında diğer Osmanlı şehirleri yanında bir ilim ve tasavvuf merkezi olarak Sivas'ın adının da özellikle geçmesi önemlidir. Bununla birlikte diğer taraftan Mevlana'nın Mesnevi'sinin Hindistan'da çok yaygın olarak tanınması Anadolu'nun itibarlı bir Müslüman toprağı sayıldığını göstermekte ve edinilen bilgilere göre Bengal'de bulunan Genç Müslüman Cemiyeti'nin Hintli Müslüman çocukları İstanbul'da ücretsiz yatılı okumaları ve Osmanlı mallarının orada

satılması için bir ticarethane açılmasına ilişkin istekte bulunulduğunu gösteren yazışmalar Devlet Arşivlerinde yer almaktadır. Ayrıca İstanbul'a geldiklerinde Hindiler Tekkesi'nde kalan Hint Müslümanlarının beraberlerinde kumaş getirdikleri hatta kendi ihtiyaçları için orada kullanım amacına yönelik küçük bir dokuma atölyesi kurdukları ihtimalini de düşünmek yerinde olur. Özellikle Hint kumaşlarında sıklıkla kullanılan şal desenlerini Osmanlı'da saray dışındaki halkın kumaş tercihi içinde olması ve Anadolu'daki kumaş desenlerinde karşılaşıyor olması bu ihtimali güçlendiren nedenlerin başında gelmektedir.

Osmanlı'da kullanılan bu kumaşların kaynaklarda kesin tarihleri belirtilmemekle birlikte yaptığımız inceleme ve tespitler sonunda, kumaş malzemesi ve dokuma sıklıkları nedeniyle 19.yüzyıl içersine ve 20.yüzyıl ilk çeyreğine tarihlendirmenin uygun olacağını söylemek doğru olur. Bazı kaynaklarda geç tarihlere ait olduklarına dair görüşler de vardır.

Hint kumaşlarında görülen benzer desenlerin Türk kumaşlarında işleme tekniği kullanılarak (Şal desenleri bu grup içinde de 20.yüzyıl başında kullanılmıştır.) verilmesi ya da o şekilde üretilmiş olması kültürel etkileşimin toplumsal beğeni, yaratıcılık ve dönemsel moda tercihi ile açıklanabilir. Anadolu'daki işleme kumaş yapımı donanım ve yoğun bir altyapı gerektirmediğinden bazı Hint kumaşlarındaki desenlerin beğenilmesi sonucu özellikle işleme olarak çok rahat ve pratik olarak Anadolu kumaşı üzerine aktarılmıştır. Buna bağlı olarak şal desenlerinin Anadolu kumaşlarında daha çok görülmesi, saray çevresine oranla Anadolu halkı tarafından beğeniyle kullandıklarını düşündürmektedir.

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlılara baktığımızda, pamuklu ana sanayi kolunda, iç pazara egemen oldukları ve Osmanlı ustalar, bazı çeşitlerde, Hint mallarını taklit ederek doğulu rakiplerine karşı başarılı oldukları görülür. 19. yüzyılda Hint pamuklularının Avrupa'yı istila etmesi karşısında Osmanlı

pamuklu sanayinde bir çöküş görülmemiştir. İzlenen bu politikalarla Osmanlılar gelirlerini arttırmaktayken aynı zamanda yerli dokuma sanayini de korumuş, bu sanayinin büyümesi için gerekli hammaddenin bulunması ve altyapının geliştirilmesine de çalışmışlardır.

Bununla birlikte 1650-1750 yılları arasında Hindistan'ı incelediğimizde, dünyanın bir numaralı pamuklu üreticisi ve satıcısı olmasını başlıca iki faktörle açıklayabiliriz: emek maliyetinin düşüklüğüyle birlikte hammaddenin yerinde üretimi ve ucuzluğu. Bunun yanında, zarâfet ve pamuklu dokumanın büyük ilgi görmesi de çok önemlidir. Söz konusu yüzyıllarda Hindistan'daki işgücünün çok düşük bir maliyetle üretime katılması Hindistan'ı devletler arası çok üstün bir konuma getirmiş ve Hint kumaşları birçok ülkede kendine çok önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı ve Batı Ülkeleri, Hint kumaşları karşısında birçok ticari önlem almaya çalışmışsa da Hint kumaşlarının kendine özgü üretim tekniği, malzemesi, dokuması, deseni, renkleri, fiyatıyla çok talep görmesine ve bu kumaşların kullanımından ve ticaretinden vazgeçilememesine yol açmıştır. Dolayısıyla Hint- Babür ve Osmanlı sanatları kumaş ve kumaş sanatlarında yoğun bir etkileşim görülmüş olup bu iki toplumun en büyük kültürel etkileşimini kumaş ve kumaş sanatı üzerinden görebilmekteyiz.

Kaliteli pamuk ve ipek ipliğinden üretilmesi, fiyatının çok uygun olması nedeniyle Hint kumaşlarının artan talebe yetişemeyerek, talebi karşılayamamasına yol açmıştır. “Bulunmaz Hint kumaşı” deyiminin bu nedenle ortaya çıkmış ve dilimize yerleşmiş olduğunu düşündürmektedir. İngiliz firmalarının üretim pazarlarına müdahale ederek bu pazardaki satışı etkin hale getirmeleri de Hint kumaşlarının büyük talep görmesine neden olmuştur.

Kurulan ilişkilerle Babürlü sultanları Osmanlı sultanlarını, Osmanlıların İslam Dünyasının Liderliği gibi bir görevi yerine getirmeleri, kutsal yerlerin

ve İslamiyet'in koruyucusu olmaları ve Avrupa'ya karşı koyma güçlerinin bulunmasının da etkisiyle dönemin en büyük gücü ve halife olarak tanınmışlardır. Osmanlılar'ın bu rolünü yerine getirmeleri Babürlüler ile daha yoğun bir ticari, kültürel ve diplomatik ilişki kurulmasında bir etken olmuş ve ticaretle birlikte padişah ve sultanlara gönderilen hediyeler yoluyla Hint-Babür kumaş ve kumaş sanatının Osmanlı kumaş ve kumaş sanatını birbirlerini etkilemeleri kaçınılmaz olmuştur.

Dokuma kumaş ve kumaş sanatının, Hint-Babür ve Osmanlı ilişkilerindeki ticari, kültürel ve diplomatik etkileşimlerin en belirleyici ögesi olmasının nedenlerinin altında; kumaşın yaygın, taşınabilir, insanın kullandığı kültürel bir malzeme olması, toplumsal özellikler üzerinde taşıyan gündelik bir ürün olması, tekniği, üretimi, ham maddesi, ticaret gücü, kültürel anlatımı, ayrıca bir güç ihtişam ve üstünlük göstergesi olarak çok çeşitli yerlerde kullanılır olması gerçekliği karşımıza çıkmaktadır. Karşılıklı süregelen ilişkiler düşünüldüğünde kumaşların bu özellikleri nedeniyle diğer sanat eserleri ile birlikte etkileşimde katkısı olduğu hatta kullanım özelliği nedeniyle daha etkili ve öncel olduğu söylenebilir.

Ticari ilişkilerle beslenen, doğal olarak kültürel etkileşime de yol açan ve sanatsal ürünler grubunda yer alması nedeniyle Hint- Babür ve Osmanlı kumaş sanatının etkileşimi tezin konusunu oluşturan temel yaklaşım olmuştur. Ayrıca tarih sayfaları incelendiğinde denizler arası ticari rekabetin yoğunlukla yaşandığı Portekiz tehdidine karşı, Müslüman sultanlar arasındaki işbirliğinin önemini vurgulayarak Hint-Müslüman sultanlıklarının istekleri doğrultusunda karada ve denizde yapılan yardımlar da Osmanlılar'ın İslam Dünyası Liderliği rolünü pekiştirmiştir.

Kültürel yaygınlığı yüksek olan kumaş ve kumaş sanatı, dönem sanatçılarını etkileme gücü, kültürel aktarımı, kültürel geçirgenliği ticari bir meta olma özelliğiyle de önemli bir etkileşim alanı oluşturmuş ve devletler ekonomisinde de belirleyici olmuştur.

Bu kültürel belirleyicilik dile de yansımış olup, özellikle de kumaş ve dokuma alanında da kelime dağarcığının geliştiği, renk ve kumaş adlarının kayıtlarda da yer alarak günümüze kadar gelen kalıcı etkileri olduğu ve aynı etkilerin uygulanan desenlere de yansımış olduğu görülmektedir. Bu etkileşimlerin sonucunda kumaş desen ve kumaş adlarında her iki dilde de hemen hemen aynı kelimelerin kendi dil özelliklerine göre farklı yazılımlarla yer aldığı tespit edilmiştir.

Kumaş ve kumaş sanatının estetik bir niteliğe sahip olmasıyla toplumlar arasında kültürel ve estetik bir dönüşümü gerçekleştirmesi mümkün olmuş ve kültürler arasında estetik ve beğenin karşılıklı anlaşılmasıyla, farklı kültürlerle hitap eden ürünler yapılmıştır.

Hint- Babür ve Osmanlı kumaş ve kumaş sanatlarının etkileşimleri çeşitli ön ilişkiler ve bunların etkileri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlar: siyasi, diplomatik, ticari ve kültürel ilişkilerdir. Bu öncel ilişkiler nedeniyle ortaya çıkan kumaş ve kumaş sanatı etkileşimi en yoğun olarak 16. ve 18. yüzyıllarda yaşanmıştır. Katalog çalışması sırasında incelenen eserlerden elde edilen sonuçlar tek tek ele alındığında Hint- Babür ve Osmanlı kumaşlarının ve kumaş sanatlarındaki etkileşimin boyutlarına ait sonuçları şu başlıklar altında toplayabiliriz.

Natüralist uslûpta desenlendirilmiş olan kumaş desenlerinde Hint- Babür ve Osmanlı kumaşlarında birbiriyle bağlantılı düzende serbest kompozisyonda yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Her iki kumaşta da benzer çiçekler serbest düzende kompozisyonludur.

Tek çiçekler olarak gruplandırılmış kumaşlarda çiçekler yaprak ve dalları ile birlikte aynı kökten çıkmış olarak desenlendirilmiştir. Dikey eksenle kaydırılmış düzende kompoze edilmiştir. Bu tarz desendeki kumaşlar sadece

Hint- Babür kumaşlarında görülmekte olup Osmanlı kumaşlarında görülmemektedir.

Çiçek grupları ile desenlendirilen Hint- Babür kumaşlarıyla Osmanlı kumaş desenleri benzerlik göstermektedir. Her iki kumaş grubunda da düz zemin üzerine natüralist olarak desenlendirilen çiçek grupları dağınık olmayan bir bütün halde, yoğun ve oval formda birim tekrarlı kompozisyonlardan oluşmaktadır. Bu gruptaki kumaş desenindeki en büyük benzerlik ise, çiçek grubundan oluşan desenin yaprak ve çiçekleriyle birlikte kendi içinde çokluk bütünsel anlamda bakıldığında ise teklik ifade etmesidir. Bu grupta incelenen sadece Hint- Babür kumaş deseninde var olduğu tesbit edilen desen ise; zemin üzerinde yapraklarıyla aynı kökten çıkan çiçekler değişimli olarak yan yana sıralanarak düzenlenmiştir. Bu çiçeklerin kompozisyonu kaydırılmış eksen düzeninde oluşturulmuştur. Tipik Hint- Babür kumaş deseninde kullanılan altın sarısı renk ve gerçekçi usluptaki çiçek buketi kullanılmıştır.

Bitkisel Madalyonlu desen, Hint kumaşlarında 16. yüzyılda görülmekle birlikte diğer sanat eserlerinde özellikle de halılarda kullanılırken Osmanlı kumaşlarında 18. yüzyılın ikinci yarısında batı etkisi olarak görülmektedir. Babür- Hint etkileri de içeren batı uslubunun, kendini Osmanlı kumaşlarında göstermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bitkisel dolgulu dairesel desenler olarak sınıflandırılan grupta Hint-Babür ve Osmanlı kumaşında stilize nar desenini görmekteyiz. Her iki kumaşta da görülen nar deseni aynı kompozisyonda kullanılmıştır.

Osmanlı kumaşı bitkisel dörtgen desenler özelliğiyle Hint- Babür kumaş deseniyle benzerlik göstermektedir. Osmanlı kumaşındaki desende Hint- Babür kumaş deseninden farklı olarak bitkisel dörtgenlerin içinde şal desenler ve zeminde zemin renginden desenli çiçek ve yapraklar vardır. Ayrıca kumaşın sıklığı, kullanılan malzeme ve kalitesi olarak da benzerlik göstermektedir.

Hint – Babür kumaşı ile Osmanlı kumaşı bitkisel bordürde kullanılan serbest dolaşımli çiçek kompozisyonları nedeniyle benzer özelliktedir. Zemin renkleri farklı olan kumaşlarda Hint kumaşı daha detaylı ve zengin desenli olup kılaptan kullanımı çok daha ön plandadır.

Hint– Babür kumaşı ile Osmanlı kumaşları geometrik bordür desenler olarak benzerlik göstermektedir. Her iki kumaşta da farklı renkte inceli kalınlı sıralanmış olan bordürler ve bu bordürlerde de geometrik desenler kullanılmıştır. Hint – Babür kumaşı daha sık dokunmuş olması yönünden bu desendeki diğer kumaşlardan ayrılır. Şal desenleri için yapılmış olan tesbit bu kumaş grubu için de geçerlidir.

Osmanlı kumaşında madalyonlar sıklıkla kullanılmış olup çok farklı ve zengin çeşitte madalyon desenleri kullanılmıştır. Madalyonlar genellikle dikey eksenle kaydırılmış düzende birim tekrarı ile yerleştirilmiştir. Hint-Babür kumaş deseninde ise ancak oval madalyon formu diyebileceğimiz tipik Osmanlı oval madalyon desen özelliğini taşımayan az sayıda kumaş tesbit edilmiştir.

Osmanlı ile Hint – Babür kumaş deseninde şal motiflerinin kaydırılmış eksen düzeninde kompoze edilmiş olması nedeniyle benzerlik göstermektedir. Sarı kılaptanla dokunan şal motifleri her sırada birer atlamalı bir büyük bir küçük olarak sıralanmış ve her sırada sağlı sollu yönlerle yerleştirilmiştir.

Osmanlı kumaş deseninde çok ender rastlanan figürler, Hint– Babür kumaş deseninde ejder, kanatlı ve kuyruğu rumi at görünümlü efsanevi yaratıklar olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı kumaş desenlerinde kullanılan hatayi ve lale motifleri Hint- Babür kumaş desenlerinde görülmemektedir. Sarı rengi Hint- Babür kumaşlarında sıklıkla kullanılmış hatta adeta temelini oluşturmuştur.

16- 18. yüzyıl Hint Kumaşlarının desenleri ile Osmanlı sanat eserlerindeki desenler arasında benzerlikler görülmektedir. Söz konusu bu benzerlikler işleme, cilt, kumaş yazmacılığı, kitap, taş süsleme, kalem işi duvar süsleme, çini sanatlarındaki eserlerin desenlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kumaşlardaki desenler belirli oranlarda da olsa diğer sanat dallarını etkilemesine ve bu dallarda üretilen eserler arasındaki benzerliklerin ortaya çıkmasında da büyük bir etken olmuştur. Hint- Babür kumaşında görülen çiçek motifi, geç dönemlere ait olan Kütahya çini deseninde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum daha önce belirtilen nedenlerle gelmiş olduğu belirtilen Hint- Babür kumaş desenlerinden etkilenildiği düşüncesini getirmektedir.

Devletlerarası etkileşimin en büyük göstergelerinden biri kültürel ürünlerin alışverişi hatta bir kültür ürününün diğer bir kültür içinde de yeniden üretilmesi ve kullanılmasıdır. Böylece kültürel etkileşim ve alışveriş çok doğal bir yolla gerçekleşmiş olmaktadır. Bu durumun o toplumun kendi kültürü ve geleneği içindeki estetik ve beğeni düzeyinin de yükselmesini etkilediği görülmektedir.

Sunulan tezde incelenen Hint- Babür, Osmanlı kumaş ve kumaş sanatlarının etkileşimleri, bu iki kültürün sadece kendi içinde zenginleşmesine yol açmadığı, karşılıklı olarak iki kültürün kendi zenginliklerini de süreç içinde doğal yoldan birbirlerine aktararak daha yetkin bir sanat anlayışının ve ortak sanat dilinin her iki toplumda da yer almasını sağladığı görüşünü kuvvetle ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa : **Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları**, Ankara, Cem Yayınevi, 1995.
- AKSOY, Şule : “Kitap Süslemelerinde Türk Barok ve Rokoko Üslubu”, **Sanat Dergisi**, III/6, Ankara, 1977, s.127.
- ALTAY, Fikret: **Kaftanlar**, Yapı Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1979, s. 6.
- ALTINAY, Ahmed Refik : **Eski İstanbul Hayatı**, İstanbul, 1931, s. 11.
- ALTUN, Ara: **The History of Ottoman Tiles and Ceramics**, İstanbul Stock Exchange, İstanbul, 1997.
- ASLANAPA, Oktay-DİEZ, E.: "Kumaş Sanatı", **Türk Sanatı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No:627, 1955, s. 266.
- ATASOY, Nurhan: **Otağ-ı Humayun/ Osmanlı Çadırları**, İstanbul, 2000.
- ATASOY, Nurhan: **İpek**, TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş., Londra, 2001.
- AYTAÇ, Çetin: **El Dokumacılığı**, Ankara, 1989.

- BARIŞTA, Örcün: **Türk İşlemelerinden Teknikler**, Ankara, 1997.
- BAYLY, C. A. : **The Raj India and the British 1600- 1947**, Pearson, London,1990.
- BAYUR, Yusuf Hikmet: **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988. s. 37
- BAYUR, Yusuf Hikmet: **Hindistan Tarihi : Gurkanlı Devleti’nin Büyüklük Devri (1526-1737)** 1400/1980. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2. c. (XXXI, 615 s.) : lvh., hrt.; 24 cm. (Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVIII;4), 1947.
- BİLGİN, Arif: **Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006.
- BOSTAN, İdris: “XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devletinin Deniz Politikası”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 97-108.
- CÖHCE, Salim: “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri” **Türkler**, 8. cilt, Ankara 2002, s. 689.
- CRILL, Rosemary: **Arts of India 1550-1900**, London 1990.
- CRILL, Rosemary: **Indian Embroidery**, London 1999.
- CRILL, Rosemary: **Indian Ikat Textile**, V&A Publications, London 1998.

- ÇAĞMAN, Filiz : “Osmanlı Sanatı” **Anadolu Uygarlıkları III**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1983, s. 96.
- ÇETİN, Mahinur: “Topkapı Sarayı’ndaki İşlemeli Kavuk Örtüleri”, İ. Ü. **Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 1974, İstanbul.
- ÇETİNDAG, Yusuf: “Orta Asya ile Osmanlı Devleti Arasındaki Kültürel İlişkiler”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S.: 18, İstanbul, Ağustos- Ekim 2003, s. 1-11.
- ÇIRAKMAN, Güray İbrahim: “XVII. Yüzyıldan Beş Adet Osmanlı Saray Kaftanının Desen ve Motif Özellikleri” **Arış Dergisi**, Atatürk Kültür Merkezi Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, yıl 1, S. 2, Ağustos 1997, s. 65-71.
- DALSAR, Fahri: **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1960.
- DEMİRİZ, Yıldız: **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Uslupta Çiçekler**, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3205, İstanbul, 1986.
- DENNY, Walter : "Ottoman Turkish Textiles" **Textile Museum Journal, III**, Washington, D.C. 1972, S. 59
- DENNY, Walter: "Textiles" **Tulips ,Arabesques and Turbans**, edited by Y. Petsopoulos, London 1982, S. 120.

- ..... **Designs in Indian Textiles**, The Indian Institute of Art in Industry, Artistry House 15 Park Street, Calcutta (t. y.)
- DİRİMTEKİN, Feridun: **Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul**, İstanbul 1964.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat – ASLANAPA, Oktay: **Türk Tarihi**, Ankara 1972.
- DÖLEN, Emre: **Tekstil Tarihi**, M.Ü.T.E.F. Yayınları No: 92/1, İstanbul 1992.
- DÖNMEZ, Emine: “Türk Çini Sanatının Sürekliliği içinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri”, **II. Cilt, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2001.
- DURAK, Neslihan: “Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları**, S. 1, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2001, s. 88-93.
- EMECEN, Feridun M.: “Hicaz’da Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi ve Ebu Nüme”, **Osmanlı Araştırmaları III**, İstanbul, 1982, s. 87.
- EMECEN, Feridun M.: “XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti’nin Doğu ve Batı Siyaseti”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 69-83.

- ERUZ, A. Fulya: "Mimari Form Kullanımının Küçük Sanatlara Yansıması" **Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları Semra ÖGEL'e Armağan**, Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 141-159.
- ERUZ, A. Fulya: **Osmanlı El İşlemelerinde Mimari Motifler**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Sanat Tarihi Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- FAROQHI, Naimur Rahman: **Mughal-Ottoman Relations**, Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 1989.
- FAROQHI, Suraiya: **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, İstanbul 1998.
- FAROQHI, Suraiya: **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- FAROQHI, Suraiya-
Christoph K. Neumann: **Ottoman Costumes From Textile to Identity**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- FİSCHER, Louise: **Gandhi**, çev. Mehmet Harmancı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1983.
- GENÇ, Mehmet: **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000. s.200-210

- GENÇ, Mehmet: “18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetinin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği Üzerine Bir Çalışma”, **XV-XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 33-54
- GENÇ, Mehmet: “XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti’nde İç ve Dış Ticaret”, **XV-XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 199-205.
- GLÜCK, Heinrich: “16-18. yüzyıllarda Saray Sanatı ve Sanatçılarıyla Osmanlıların Avrupa Sanatları Bakımından Önemi”, **Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, y.y.y., s.119-150
- GÖKSOY, İsmail Hakkı: **Güneydoğu Asya’da Osmanlı Türk Tesirleri**, Fakülte Kitabevi, İstanbul, 2004.
- GRENARD, Fernard: **Bâbur**, (Haz. Orhan Yüksel), İstanbul 1971.
- GUY, John: **Woven Cargoes Indian Textiles in the East**, Thames& Hudson, New York, 1998.
- GUY, John: **Arts of India**, Victoria&Albert Museum, London, 1990, s.156.
- GÜRSU, Nevber: **Türk Dokumacılık Sanatı**, İstanbul, Redhouse Yayınları, Aralık 1988.
- HATANAKA, Kokyo **Textile Arts of India**, Kokyo HATANAKA Collection, Japan, 1993.

.....

Hint Dünyası, Atlash Büyük Uygarlıklar

Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, (Tarihsiz), s. 134.

IRWIN, John:

The Kashmir Shawl, London 1973.

İMER, Zahide:

Dokuma Tekniği II, Sistem Ofset Ltd. Şti., Ankara 1989.

İNALCIK, Halil:

Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul, Eren Yayınları, 2003. s.133

İNALCIK, Halil:

‘Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü’, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1996, s. 259-319.**

İNALCIK, Halil:

“Hindistan Ticareti- 1500’den Önce Baharat Yollarındaki Kaymalar”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. I, Eren Yayıncılık, 2000, s. 373-391.**

İNALCIK, Halil:

“Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, **Osmanlı İmparatorluğu- Toplum ve Ekonomi, 2. Baskı, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996, s. 259-317.**

İNALCIK, Halil:

“Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi, Özel Sayı, 1978-80, s.1-55.**

İNALCIK, Halil:

“Harir” **Encyclopedia of Islam, New Ed., Vol.3, Leiden, London, 1971, s. 212.**

- İNALCIK, Halil: “Bursa Şeriye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmet’in Fermanları” Ankara, 1967, s.51.
- İNALCIK, Halil: “Bursa’da XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihi Vesikaları”, **Belleten** XXIV/93, Ankara 1960, s. 50.
- İNCİ, Tefik: “Hadım Süleyman Paşa’nın Hint Seferi”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı 60, Aralık 1954.
- KHALILI, Nasser: **The Timeline History of Islamic Art and Architecture**, Londra, 2005.
- KHAN, Asghar Ali; “Hint Müslümanlarının Türk Müslüman Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)”, (Çev. Ahmet ÖZGİRAY), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 8, 1993, s. 203-217.
- KIZILTOPRAK, Kemal: **Fatih Sultan Mehmed Han’ın Liderlik Sırları**, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2002. s. 29-141
- KOÇU, Reşad Ekrem: **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara 1967.
- KONUKÇU, Enver: “Babür”, **İslam Ansiklopedisi**, s. 395.
- KONUKÇU, Enver: “Babürlüler”, **İslam Ansiklopedisi**, s. 404.
- KONUKÇU, Enver: "Hindistan'daki Türk Devletler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, Cilt:9, s.376.

- KONUKÇU, Enver: “Hindistan’daki Türkler”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları**, S.: 1, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2001,.s. 23-156.
- KONUKÇU, Enver: “Babürlüler”, **Türkler**, cilt 8, Ankara 2002, s. 744.
- KOŞAL, Nejat: **Hintyolu ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 1936.
- KUBAN, Doğan: **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995.
- KULKE, Herlman-ROTHERMUND, Duetmar: **Hindistan Tarihi**, (Çev.: Müfit GÜNAY), İmge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 114.
- KURTOĞLU, Feyzi: “Meşhur Türk Amiralî Selman Reis’in Layihası”, **Deniz Mecmuası**, 47, İstanbul 1934, s. 67-73.
- KURTOĞLU, Feyzi: “XVI. Asırda Hint Okyanusunda Türkler-Portekizliler”, **II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, İstanbul 1943, s. 911-923.
- KURTOĞLU, Feyzi: “Hadım Süleyman Paşanın Mektupları”, **Deniz Mecmuası**, 47, İstanbul 1934, s. 63-65.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat: **Osmanlılar’da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun Yayınları, İstanbul, 1983.
- LYBYER, Albert. Howe: “Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları”, (Çev. Nemci ÜLKER), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 3, 1987, s. 141-157.

- MAHİR, Banu: “Saz Uslubu”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1984.
- MANTRAN, Robert: “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ticaretin Değişmesi”, (Çev. Zeki ARIKAN), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi, C. 3, 1987, s. 159-175.
- MANTRAN, Robert: **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- MERÇİL, Erdoğan: **Gazneliler Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 16-28
- MOHANTY, Bijoy Chandra: **Brocaded Fabrics of India Volume I- II**, Edi. Alfred Buhler, Compiled and Produced by Calico Museum of Textiles Sarabhai Foundation, Ahmedabad, India 1984.
- MORAN, Berna: **Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası, On Beşinci Yüzyıldan On Sekizinci Yüzyıla Kadar**, İstanbul, 1964.
- MUGHUL, M. Yakup: “Portekizlilerle Kızıldeniz’de Mücadele ve Hicaz’da Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi Hakkında bir Vesika”, **Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi II**, Ankara 1965, s. 37-47
- MUGHUL, M. Yakup: “Türk Amirali Emir Mustafa İbn Behram Bey’in Hindistan Seferi (1531)”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 4-5, 1973, 74, 1974, s. 248-262.

- MUGHUL, M. Yakup: **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Politikası**, İstanbul, 1974.
- MURPHY, V.-CRILL, R.: **Tie-dyed Textiles of India**, Middletown 1991.
- ..... Museum für Islamische Kunst Berlin Katalog 1979
Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage 24
davon farbig.
- NURİ, Osman : Mecelle-i Umur-i Belediye, I, s. 379.
- NUTKU, Özdemir: “On Yedinci Yüzyılda Saray Kumaşları”, **Tarih ve Toplum**, S. 22, İstanbul, s. 44-50.
- ORAZBAY, Muhtarhan: “Tarihte Türkler ve İpekyolu”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 92, Ekim 1994, s. 53-73.
- ORHONLU, Cengiz: “Hint Kaptanlığı ve Piri Reis”, **Belleten**, XXXIV/134
İstanbul, 1970, s. 235-236.
- ORHONLU, Cengiz: “Seydi Ali Reis”, **Tarih Dergisi**, İstanbul, 1(1970), s. 52.
- ORTAYLI, İlber: "19.Yüzyılda Bir Mezopotamya Limanı: Basra"
Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000.
- ONUK, Taciser: **Osmanlı Çadır Sanatı** (XVII- XIX. Yüzyıl), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- ÖNDER, Mehmet: **Antika ve Eski Eserler Kılavuzu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 1995.

- ÖNEY, Gönül: **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- ÖZ, Tahsin: **Türk Kumaş ve Kadifeleri, (16-19.yy.)**, İstanbul, C. II, MEB. Yayınları, 1951.
- ÖZBARAN, Salih: “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 31, Mart 1977, s. 19-143.
- ÖZCAN, Azmi: “1857 Büyük Hindistan Ayaklanması ve Osmanlı Devleti”, **İslâm Tetkikleri Dergisi**, C:IX, İstanbul, 1995, s.269-277.
- ÖZCAN, Azmi: Babürlüler ve Babürlü-Osmanlı Devletleri Arasındaki İlişkiler”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul ,1999, s.59-62.
- ÖZEN, Mine Esiner: “Türkçe’de Kumaş Adları”, **AÜEF Tarih Dergisi**, S. 33, İstanbul Mart 1990/1981.
- ÖZEN, Mine Esiner: **Türk Cilt Sanatı**, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 1998.
- ÖZER, Semra Çalışkan: **Osmanlı Saray İşlemeleri**, İslam Tarih Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004

- ÖZTOKSOY, Özlem: “Dolmabahçe Sarayı Döşemelik Kumaş Desenlerinin Türk Sanatındaki Yeri”, **III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu** 17-18 Mayıs 2000, Konya 2000, s. 231-237.
- ÖZTOKSOY, Özlem: “XVI. Yüzyıl Kumaş Sanatı ve “SAZYOLU” Üslûbu”, **Türk Dünyası Kültür Ve Sanat Sempozyumu** 07-09 Nisan 2000, Isparta 2000, s. 365-372.
- ÖZTÜRK, İsmail: “Yayınlanmamış Narh Defterleri, Fermanlar ve Belediye Kanunları Işığında 16. yy. Osmanlı Kumaş Sanatı Standartizasyonu”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Özel / Kongre 3 C. (23-27 Eylül 1991), T.C. Kültür Bakanlığı, MKB. Ankara 1995, s. 77-88.
- PAMUK, Şevket: **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İstanbul 1999.
- PANZAC, Daniel: “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Deniz Ticareti”, **Tarih İnceleme Dergisi**, S. 4, İstanbul, 1989, s. 173-193.
- PITCHER, Donald Edgar: **Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev.: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2001.
- REYHANLI, Tülay: **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983.

- ROGERS, J. M. : **Empire of the Sultans**, London, 1995.
- SANER, Turgut: “Lale Devri Mimarlığında Hint Esinleri: “Çinihane”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 1999, s. 35-54.
- SARAY, Mehmet: “Orta Asya’dan Osmanlı’ya Türk Töresi ve İlim”, **XV-XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 29-45.
- SARKAR, S.C: “Indian Textile Industry in the 17th Century”, **Felicitatıon Volume**, New Delhi, 1976,
- SIDDIQI, İktidar Husain.: “Hindistan Müslüman Sultanlıkları İle Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatık İlişkiler”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 63-69.
- SIMENSON, J.B: “İndia”, **Sultan, Shah and Great Mughal**, Copenhagen 1996, s. 325-341.
- SÖNMEZ, Zeki: “18.yy. Türk Kumaş Sanatında Gelişmeler ve Selimiye Kumaşları”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri**, T.C. Kültür Bakanlığı, Özel / Kongre 3.C. (23-27 Eylül 1991), T.C. Kültür Bakanlığı MKB. Ankara 1995, s. 235-239.

- SÖZEN, Metin-
TANYELİ ,Uğur : **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1986.
- STRZYGOWSKI, J.–
GLÜCK, H.–KÖPRÜLÜ, F.: **Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi**, (Türkçesi: Cemal KÖPRÜLÜ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 152, (t. y.)
- SÜLEYMAN, Hamit: “Babürler Devri Minyatür Sanatı”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 19, Ağustos 1982, s. 199-213.
- SÜSLÜ, Özden: “İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Müzesindeki 16. Yüzyıla ait Osmanlı Minyatürlerindeki Kumaş Desenleri Üzerine Bir Deneme”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, C. 5, 1973, s. 547-578.
- SÜSLÜ, Özden: “Topkapı Sarayı ve Türk İslam Eserleri Müzelerinde Bulunan 16. yy. Ait Osmanlı Minyatürlerindeki Kumaş Desenlerinin İncelenmesi”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, C. 6, 1974-75, s. 215-278.
- TAŞAĞIL, Ahmet: “XV. ve XVI. Asırlarda Türk Dünyasının Coğrafyasına Genel Bir Bakış”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, İstanbul 1999, Ensar Neşriyat, s. 19-28.
- TEKİNDAG, Şehabettin: “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, **Tarih Dergisi**, 22 ,1967, s. 49-78

- TEKİNDAG, Şehabettin: “II. Bayezid devrinde Çukur-Ova’da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491)”, **Belleten**, İstanbul, s.347.
- TEMİR, Ahmet: “Türk- Moğol İmparatorluğu Devrinde Sosyal ve Askeri Teşkilat”, **Türk Kültürü Dergisi**, C. 10, S. 118, Ağustos 1972, s. 1110 (190)-1127 (207).
- TEZCAN, Hülya: “Padişah Elbiseleri, Kumaşlar ve Halılar”, 7, 1982, s. 102- 109.
- TEZCAN, Hülya: **Atlaslar Atlası**, Yapı Kredi Koleksiyonları –3, İst. Aralık 1993.
- TEZCAN, Hülya: “Saray Nakkaşhanesinin Erken Resim Programına Göre Hazırlanmış Türk Kumaş ve İşlemeleri”, **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, III**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 321- 330.
- TEZCAN, Hülya: “Bursa’da İpekçilik ve İpekli Dokumacılık”, Kültür ve Sanat, 35, 1997, s. 49-53.
- TEZCAN, Hülya: “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar, İşlemeler” **Antik& Dekor**, 64, 2001, s.70- 78.
- TEZCAN, Hülya: **Osmanlı Sarayının Çocukları**, İstanbul, 2006.
- TUNÇAY, Rauf: “XIII. ve XVIII. Asırlar Arasında Türk Süsleme Sanatları”, C. 2, S. 15, Ocak 1964, s. 30-37.
- TURAN, Şerafettin.: “Seydi Ali Reis”, **İslam Ansiklopedisi** , C.10, s. 528- 531.

- TÜRKER, Kemal: **Ağaç Baskı Tokat Yazmaları**, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 1996
- UĞURLU, Aydın: “Dokusal Yüzeylerde Motif Desen Biçimleri”, **Sanat Çevresi**, (88), 1986, s. 38-40.
- UĞURLU, Aydın: “Osmanlı Saray Kumaşları”, **Tekstil ve Makine**, 22, 1990, s.185.
- UĞURLU, Aydın: “Osmanlı Dokumalarında Süs ve İhtişam”, **Tekstil ve Mühendis**, 36, 1992, s.326- 328.
- UĞURLU, Aydın: “Osmanlı Dokumalarında İpek Altın Gümüş Kullanımı”, **Antik& Dekor**, 24, 1994, s. 94- 98.
- UĞURLU, Senem: “Klasik Osmanlı Dönemi (16.yy ve 17. yy.) Saray Dokumalarının Motif Gelişimleri ve Kompozisyon Sistematiği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- ULUÇAY, M. Çağatay: **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959
- UŞAKLIGİL, H.Z.: **Saray ve Ötesi**, İnk. ve Aka Yay., İst. 1981.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi II**, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI,İsmail Hakkı:**Osmanlı Devleti Teşkilatı**,Türk Tarih Kurumu Yayınları III-10, İstanbul 1941, s. 22.
- ÜNVER, Gülbin: “Osmanlı Sanatında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri”, **Vakıflar Dergisi**, İstanbul, s.321-323.

- VON FALKE, Otto : “Oriental Silk Fabrics after 1500-Ottoman Silks”,
Decorative Silks, London 1936, s. 54-56.
- YAĞAN, Şahin Yüksel: **Türk El Dokumacılığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1978.
- YATMAN, Nurettin: **Türk Kumaşları**, Maarif Matbaası, Ankara 1945.
- YETKİN, Şerare: “Türk Kumaş Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı** , Edi. Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s. 329- 342.

<http://library.thinkquest.org/25106/data/maps/mapmain.htm>

<http://library.thinkquest.org/25106/data/maps/mapmain.htm>

http://www.ottomansouvenir.com/General/maps_of_ottoman_empire.htm

http://www.ottomansouvenir.com/img/Maps/Ottoman_Empire_Map_1359-1856.jpg

http://www.ottomansouvenir.com/img/Maps/Ottoman_Empire_Map_Largest_Borders.JPG

http://www.ottomansouvenir.com/General/Piri_Reis_Map_of_1513.htm

AHMAD, Perveen :
<http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD.htm>, 2005.

AHMAD, Perveen :
<http://www.cottonbangladesh.com/TraditionalTextileOfBD1.htm>, 2005.

DHAMİJA, Jasleen : <http://www.4to40.com/art/index.asp?id=53&category=>, Mart 2007.

JOİN, Rahul : <http://www.aasianst.org/absts/1996abst/southasi/sa154.htm>

GULATİ, Mahesh : <http://www.craftrevival.org/AHTML/CS-Chanderi.htm>, Mart 2004.

MİNHAS, Salman : http://www.the-south-asian.com/May2004/cotton_industry_southasia.htm, May 2004

Ministry of Tourism Government of India : <http://indiaprofile.com/fasion/india-textile.htm>

*<http://en.wikipedia.org/wiki/Magenta>

*http://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_culture_of_Hyderabad

*<http://jamdani.inbangladesh.com/>

*<http://nation.ittefaq.com/artman.exec/view.cgi/38/221903>, Kasım 2005.

*<http://www.purecollection.com/f/cashmere/cashmere.html>

*<http://www.sunmediaonline.com/indiachroniclejune06/culture.html>

*<http://www.tantuvi.com/history.htm>

*http://www.textileasart.com/exc_masterp.htm#top

*<http://www.textileasart.com/weaving.htm#islamic/indian>

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

A. MKT. NZD. 42/ 44 9 Zilkade 1267 (5 Ekim 1851)

A. MKT. DV. 37/ 13 29 Z 1267 (25 Ekim 1851) (Tahmini Tarih)

A. MKT. MVL 73/ 25 5 Şevval 1271 (22 Nisan 1855)

A. MKT. UM 543/ 43 25 Şaban 1278 (16 Şubat 1863)

A. MKT. UM. 543/ 48 25 Şaban 1278 (25 Şubat 1862)

DH. İD. 126/ 12 Ramazan 1328 (22 Nisan 1910)

Y. PRK. AZJ. 24/ 91 29 Z 1310 (13 Temmuz.1893)

Y. PRK. BŞK. 25/ 13 12 B 1309 (11 Şubat 1892)

HAT 118/ 4776 29 Z 1217 (22 Nisan 1803)

HAT 35/ 1751 29 Z 1220 (20 Mart 1806)

HAT 40/ 2026 29 Z 1217 (22 Nisan 1803)

HAT 209/ 11113 29 Z 1205 (29 Ağustos 1791)

HAT 37/ 1870 29 Z 1210 (05 Temmuz 1796)

HAT 37/ 1859 Ş 1214 (29 Aralık 1799- 26 Ocak 1800)

Ö Z G E Ç M İ Ş

1987-1989 Tarsus Lisesi

1989-1993 Gazi Üniversitesi Resim Bölümü
Tekstil Anasanat Dalı (Lisans)

1996-1998 Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tekstil Anasanat Dalı (Yüksek Lisans)
Tez Konusu: “Tekstil Tasarımı Açısından Dolmabahçe Sarayı’nda Yer Alan Hereke Fabrikası’nda Dokunmuş Döşemelik Kumaşlar Üzerine Bir İnceleme”

1996-1998 Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü- Araştırma Görevlisi

Ulusal ve Uluslararası olmak üzere yayımlanmış makale ve bildiri bulunmaktadır.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halaciler	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halaciler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halaciler	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halaciler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halaciler	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halaciler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halaciler	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halaciler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halacılar	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halacılar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûrililer	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

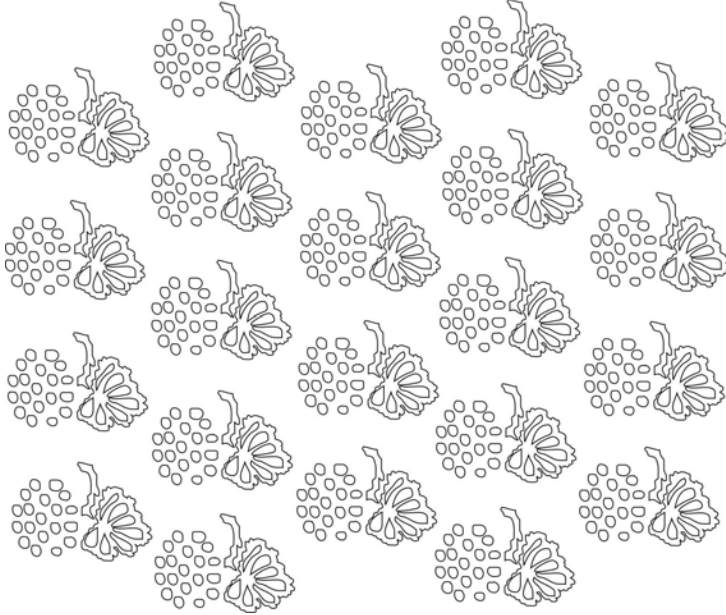
HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halacılar	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halacılar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK- 5
ÇİZİMLER

Çizim No: 1

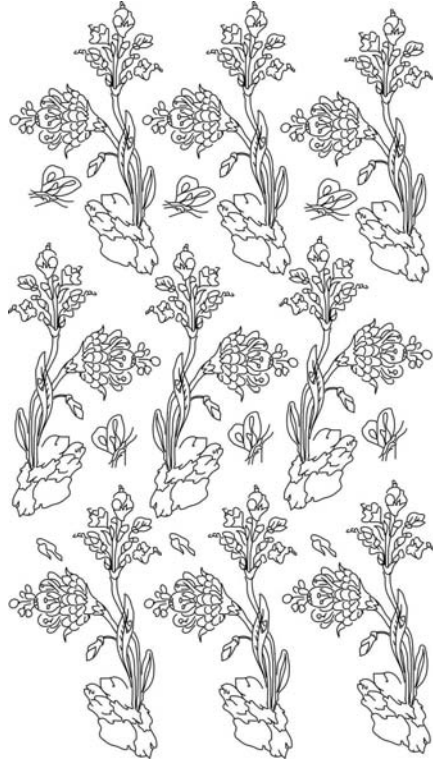
Çizim No: 2

Çizim No: 3

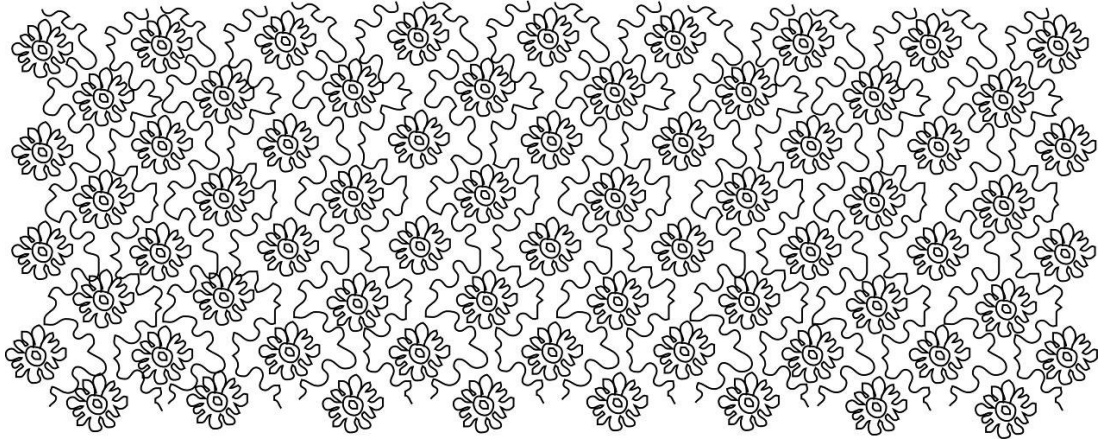
Çizim No: 4

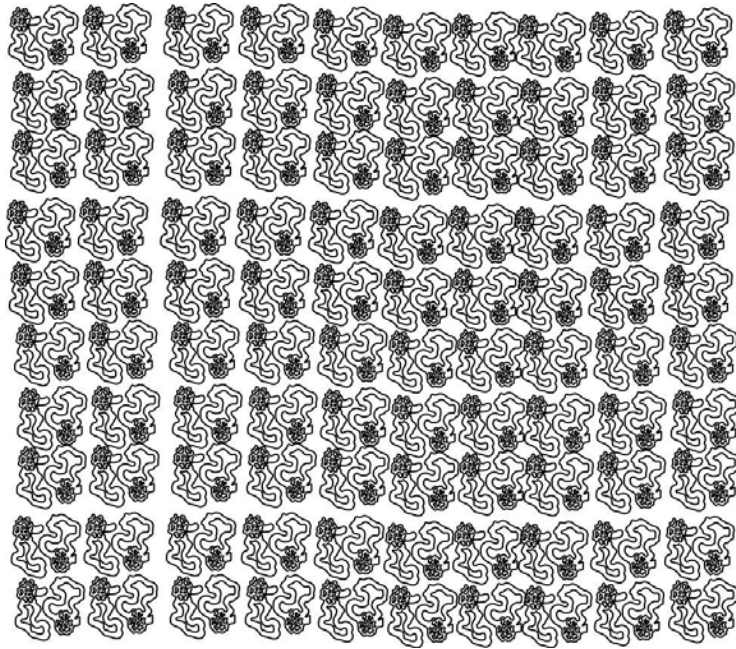
Çizim No: 5

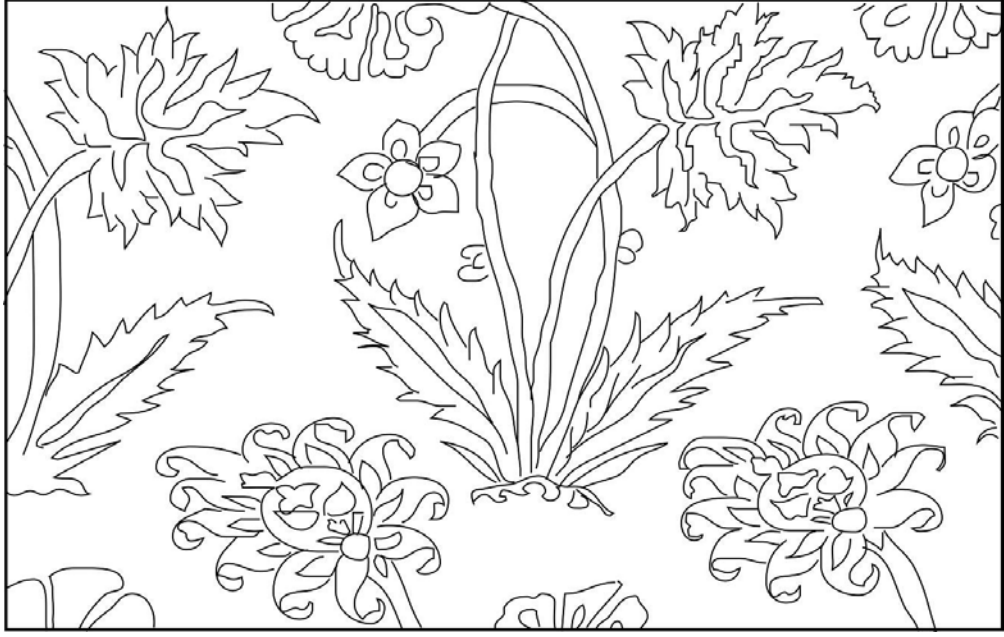
Çizim No: 6

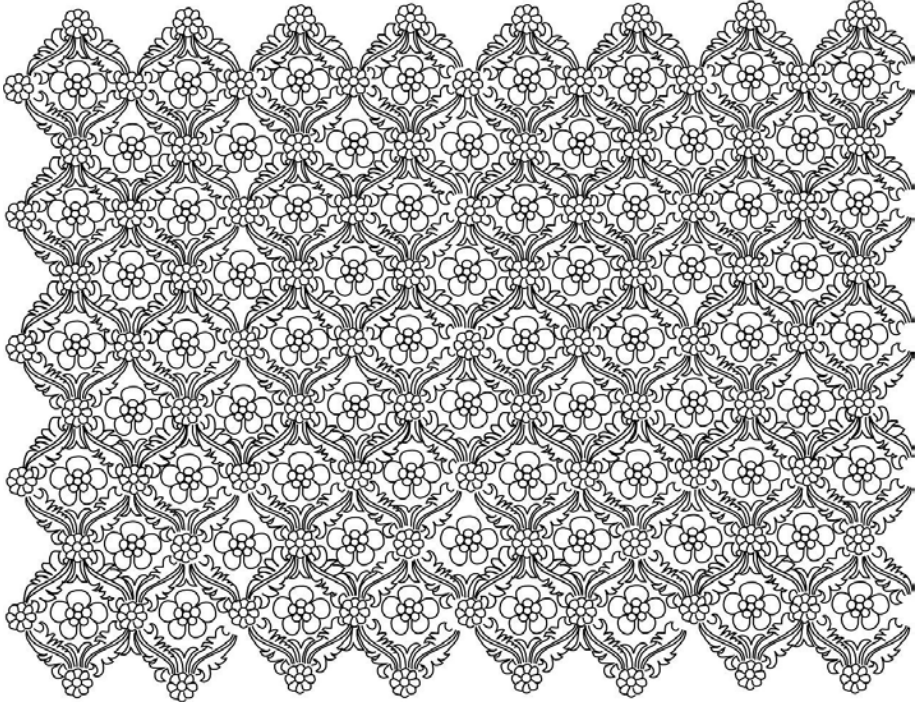
Çizim No: 7

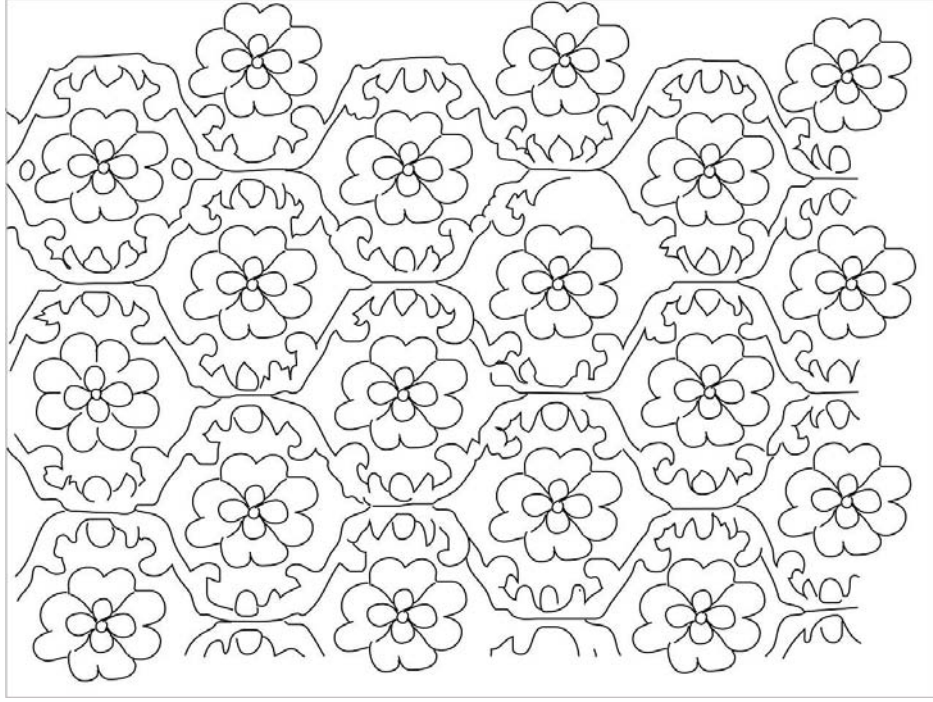
Çizim No: 8

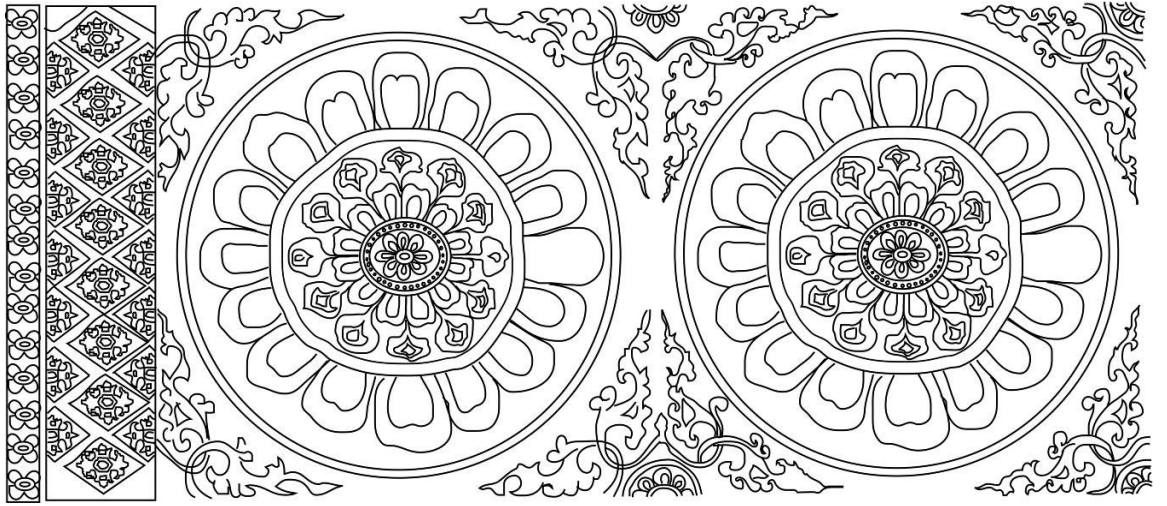
Çizim No: 9

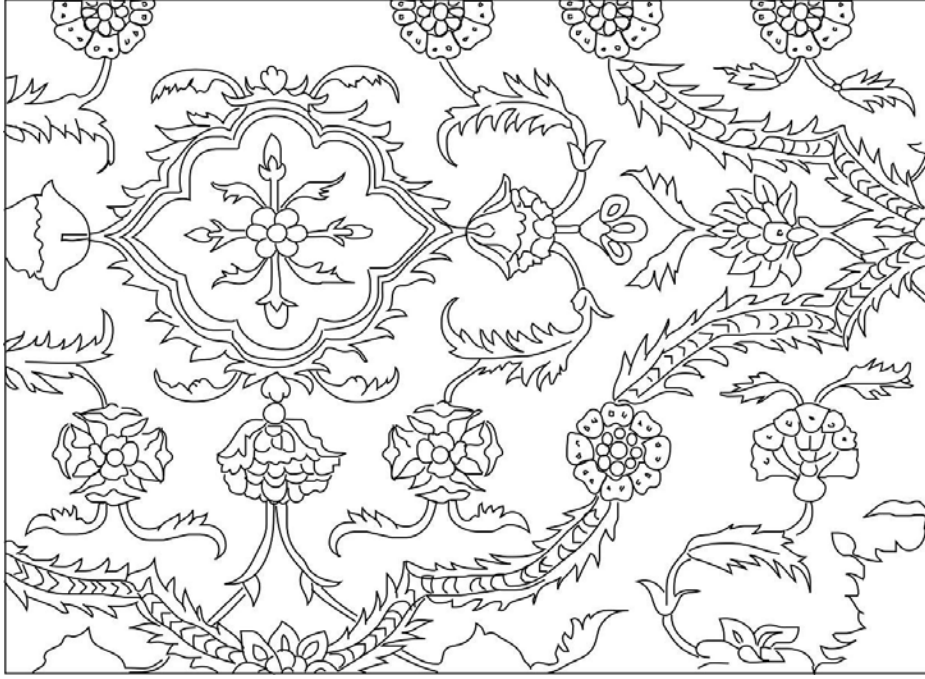
Çizim No: 10

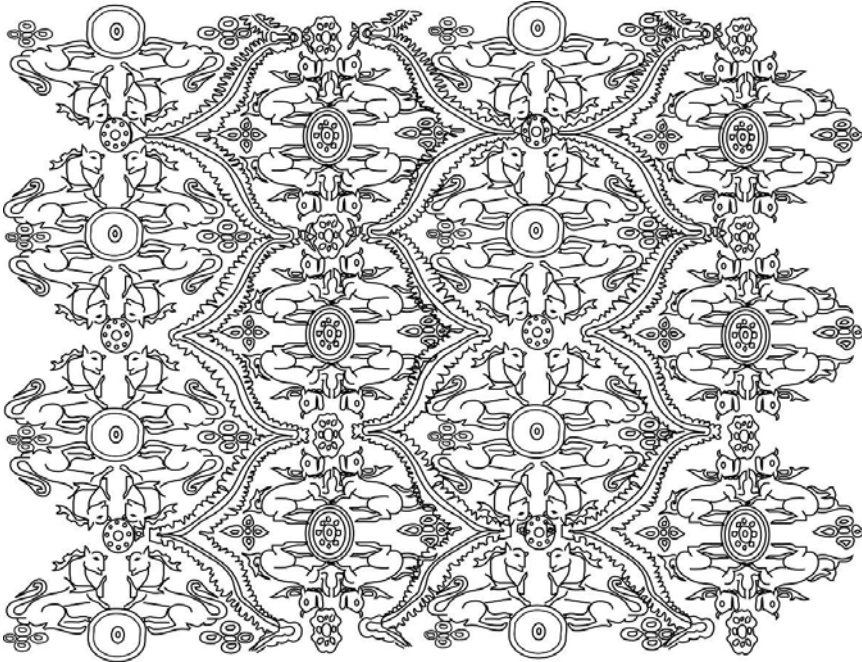
Çizim No: 11

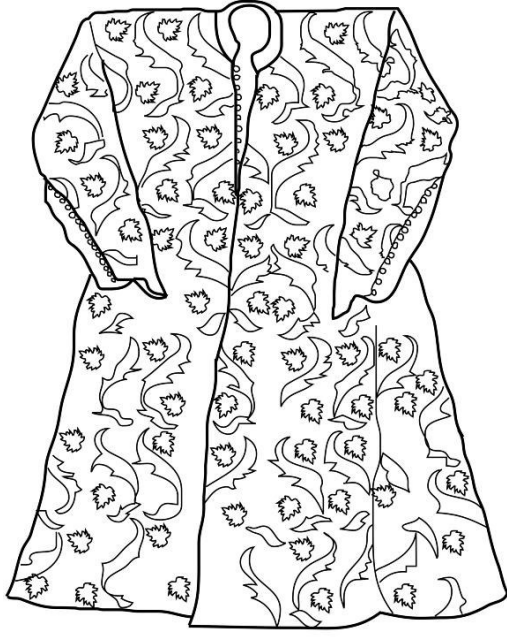
Çizim No: 12

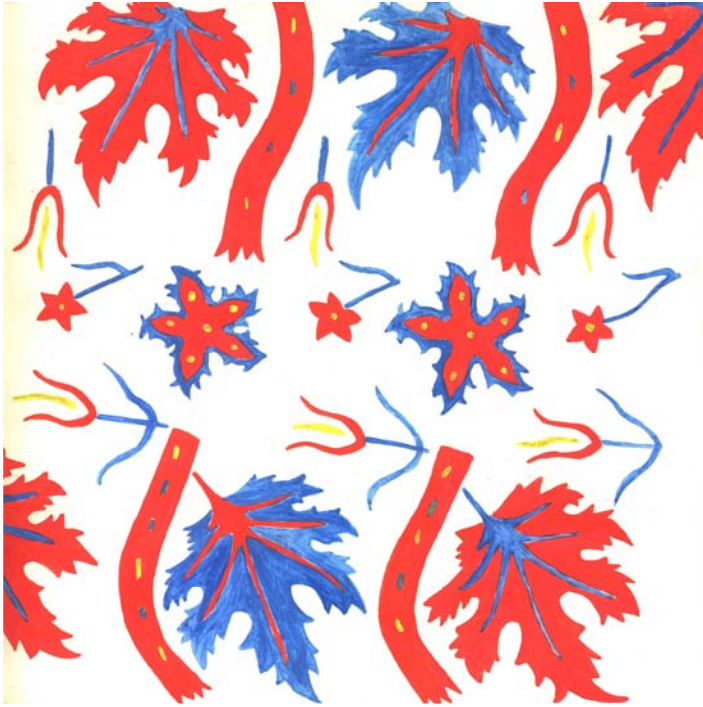
Çizim No: 13

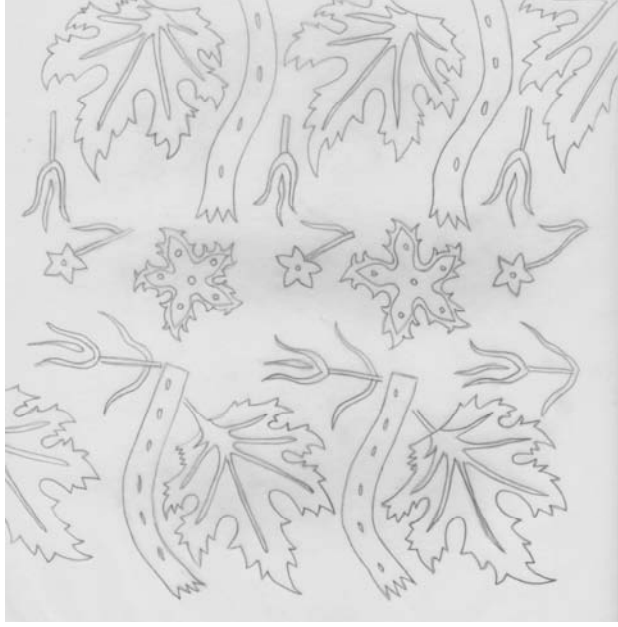
Çizim No: 14

Çizim no:15

Çizim No: 16

Çizim No: 17

Çizim No: 18

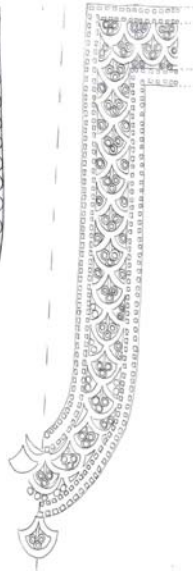
Çizim No: 19

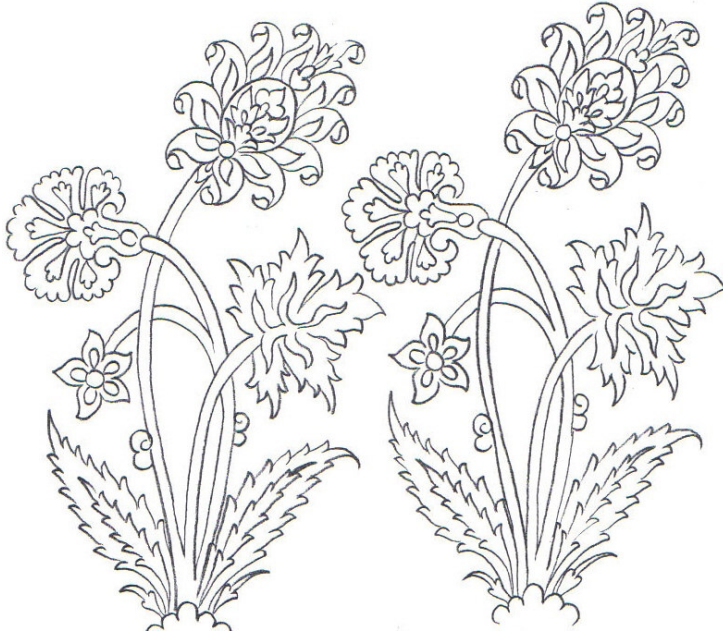
Çizim No: 20

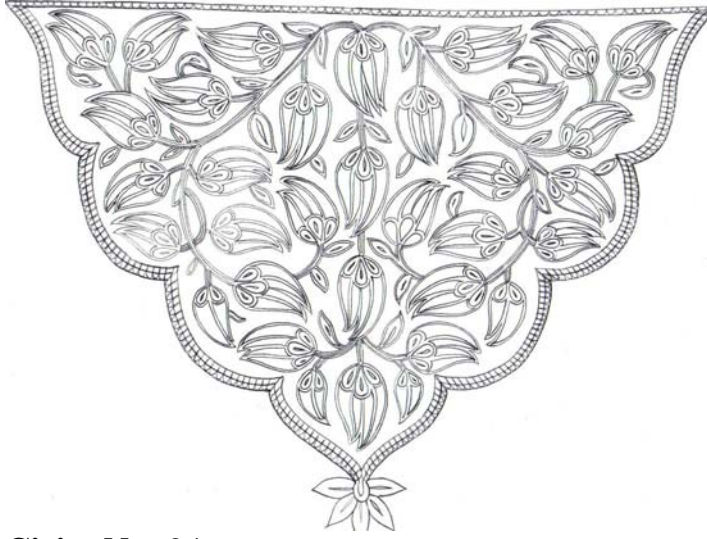
Çizim No: 21

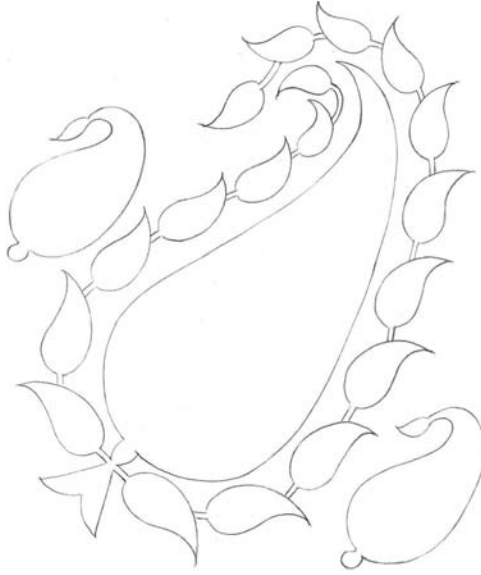
Çizim No: 22

Çizim No: 23

Çizim No: 24

Çizim No: 25

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halaciler	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halaciler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.

EK-3

HİNDİSTAN'DA HÜKÜM SÜREN DEVLET VE HANEDANLAR¹

HİNT ALT KITASINDA HÜKÜM SÜREN DEVLET ve HANEDANLAR			
İLK DÖNEM		GUCERÂT SULTANLARI	(Gucerât, 1391-1583)
Magadhalar	(Kuzey Hindistan, m.ö. VI-IV. yüzyıl)	ŞARKİ SULTANLIĞI	(Cavnpûr, 1394-1479)
Mauryalar	(Kuzey ve Orta Hindistan, m.ö. 321-185)	MÂLVÂ SULTANLIĞI	(1401-1531)
Sungalar	(Ganj vadisi ve Orta Hindistan'ın bir kısmı, m.ö. 185-73)	Gurlular	(Mâlvâ, 1401-1436)
Hint-Grek krallıkları	(Kuzeybatı Hindistan, m.ö. II-I. yüzyıl)	Halacılar	(Mâlvâ, 1436-1531)
Satavahana / Andra Krallığı	(Kuzey Dekken, m.ö. 28-m.s. 225)	Lengâhlar	(Mûltan, 1437-1527)
Sakalar	(Batı Hindistan, m.ö.I-m.s. I. yüzyıl)	BEHMENİ SULTANLARI	(Dekken, 1347-1527)
Kuşanlar	(Kuzey Hindistan-Orta Asya, 78-248)	İmâdsâhiler	(Berâr, 1490-1574)
Guptalar	(Kuzey Hindistan, 330-540)	Nizamsâhiler	(Ahmednagar, 1490-1633)
Akhunlar	(Kuzeybatı Hindistan-Orta Asya, VI. yüzyıl)	Beridsâhiler	(Blder, 1492-1619)
Harşa İmparatorluğu	(Kuzey Hindistan, 606-647)	Âdilsâhiler	(Bicâpûr, 1489-1686)
		Kutubsâhiler	(Gûlkünde, 1512-1687)
		Kandêş Fârûkî sultanları	(1370-1601)
		Viyanagar Devleti	(1339-1646)
		Argun hânedanı	(Sind, XVI. yüzyıl)
		BÂBÜRLÜLER	(1526-1858)
		Bengal nevvâbları	(1703-1770)
		Eved nevvâbları	(1724-1856)
		Arcot nevvâbları	(1707-1858)
		Haydarâbâd Nizamlığı	(1724-1948)
		Meysûr Sultanlığı	(1761-1799)
		Marata Pîşveleri	(1714-1818)
		Holkar hânedanı	(1728-1858)
		Gaikwar hânedanı	(1721-1858)
		Sindiya hânedanı	(1761-1858)
		Pencap Sih yöneticileri	(1792-1849)
		İngiliz genel valileri dönemi	(1834-1947)
BÖLGESEL KRALLIKLAR DÖNEMİ		BAĞIMSIZLIK SONRASI DEVLET BAŞKANLARI	
Pallavalar	(Tamil Nadu, 300-388)	C. Rajagopalachari	(1948-1950)
Vatapi Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 556-757)	R. Prasad	(1950-1962)
Madurai Pandyalari	(Tamil Nadu, VII-X. yüzyıl)	O. Radhakrishnan	(1962-1967)
Doğu Çalukyalari	(Andra Prades, 630-970)	Z. Hüseyin	(1967-1969)
Palalar	(Bengal ve Bihar, 750-1142)	V. V. Giri	(1969-1974)
Râstrakûtralari	(Batı ve Orta Dekken, 753-973)	F. A. Ahmed	(1974-1977)
Pratiharalar	(Batı Hindistan ve Yukarı Ganj vadisi, 773-1019)	N. S. Reddy	(1977-1982)
Thanjavur Colaları	(Tamil Nadu, 850-1273)	Z. Singh	(1982-1987)
Çandellalar	(Bundelkhand, 916-1203)	R. Venkataraman	(1987-1992)
Tripuri Kalaçurileri	(Medya Prades, 950-1105)	S. D. Sarma	(1992-)
Çahamaniler	(Doğu Racastan, 973-1193)		
Kelyâni Çalukyalari	(Batı ve Orta Dekken, 973-1189)		
Gucerât Çalukyalari	(Gucerât, 974-1238)		
Paramaralar	(Mâlvâ, 974-1060)		
Gahadavalalar	(Kannevc, 1090-1193)		
Hoysalar	(Orta ve Güney Dekken, 1110-1327)		
Senalar	(Bengal, 1118-1199)		
Devâgiri Yadavalari	(Kuzey Dekken, 1190-1294)		
Varangal Kakatiyalari	(Andra Prades, 1197-1323)		
İSLÂMÎ DÖNEM		BAŞBAKANLAR	
Gazneliler	(Afganistan ve Hindistan, 963-1186)	Jawaharlal Nehru	(1947-1964)
Gurlular	(Afganistan ve Hindistan, 1000-1215)	Lal Bahadır Shastri	(1964-1966)
DELHİ SULTANLIĞI	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1526)	İndira Gandhi	(1966-1977)
Memlük sultanlar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1206-1290)	Morarji Desai	(1977-1979)
Halacılar	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1290-1320)	Caran Singh	(1979-1980)
Tuğluklular	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1320-1414)	İndira Gandhi	(1980-1984)
Seyyidler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1414-1451)	Rajiv Gandhi	(1984-1989)
Lûdiler	(Kuzey ve Orta Hindistan, 1451-1526)	Vishvanath Pratab Sing	(1989-1990)
BENGAL SULTANLIĞI	(1337-1576)	Çandra Sehar	(1990-1991)
İlyassâhiler	(Bengal, 1345-1414, 1437-1487)	Narasimha Rao	(1991-1996)
Raca Ganîsa hânedanı	(Bengal, 1414-1436)	Deve Gowda	(1996-)
Habeşiler	(Bengal, 1487-1494)		
Hüseyinsâhiler	(Bengal, 1494-1539)		
Sûriler	(Bengal, 1539-1564)		
Kararaniler	(Bengal, 1564-1576)		
KEŞMİR SULTANLIĞI	(1346-1589)		
Şah Mirza Sivati hânedanı	(Keşmir, 1346-1526)		
Gazi Han Çak hânedanı	(Keşmir, 1561-1589)		

¹ Azmi Özcan, "Hindistan", İslam Ansiklopedisi, s.80.